سوله

د اسلام له نظره

جان محمد زاهدی احمدزی

CPAU

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکتاب ځانګړ تیاوی

د کتاب نوم : سوله د اسلام له نظره

محقق : استاد زاهدی احمدزی

کمپیوتر دیزاینر : میرویس رامکی

ناشر : د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه

د چاپ شمیر : ۱۰۰۰ جلد

د چاپ تاریخ : ۱۴۲۱ ق - ۱۳۷۹ ش - ۲۰۰۰ م

لومړی چاپ

چاپ : د صبور د اسلامي خپرونو مرکز، ګل حاجی پلازه ۱۲۲
تیلفون ۸۴۳۳۸۲

د دې کتاب ټول حقوق د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه پورې اړه لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره

محققین : استاد زاهدی احمدزی او
عبدالواحد نهضت فراهی

د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه
۱٤۲۱ق - ۱۳۷۹ش

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالـــــی

ټولو هغو و گدو ، ټولنو او انجمنو نو ته چې د بشري ټولنې له پاره د سوله ئیز ژوند کولو هاند کوی ، له جنگ شخه کرکه کوی ، ترهه گر کری غندی او د بشری وینی درناوی کوی او د ځمکی د اعمار له پاره سوله او امن ضروری گنی .

د سولې او یووالی د پاره دهڅو کولو انجمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

مخ	عنوان
۱	سریزه
	لمړی برخه
	تعریف لغوی
۳	اصطلاحی
۵	د سولی شرعی حکم
٦	دسولی ډولونه
۷	د مسلمانانو او کفارو ترمنځ صلحه
۱۱	شرطونه
۱۳	لومړی شرط ، دویم شرط ، دریم شرط
۱٤	څلورم
۱٥	پنځم
۱۷	شپږم
	اووم شرط

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان — مخ

دویم ډول د میږه او میرمن ترمنځ سوله........................ ۱۹
په وصیت کی سوله........................ ۲۶
په پر هارونو کی سوله........................ ۲۸
په مالی حقوقو کی........................ ۳۱
د دغی سولی ډولونه، ۱- صلح مع اقرار........................ ۳۲-۳۳
۲- صلح مع انکار، ۳- صلح مع سکوت
د دوو مسلمانو جنگیالیو دلو ترمنځ د اوربند سوله کول........................ ۳۶

دوهمه برخه

احکام او مسائل

د صلحی احکام........................ ۵۱
د سولی دینی ارزښت........................ ۵۵
سوله کول د الله تعالی حکم دی........................ ٦٤
د حضرت حسن او حضرت معاویه ترمنځ سوله........................ ٦٦
سوله کول غوره عمل........................ ۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان | مخ

سوله ئیز ژوند او اسلام ۷۷
د مدینی میثاق ۷۸

دریمه برخه

د سوله ئیز ژوند کولو تعریف

د نبوی احادیثو په رڼا کی سوله ئیز ژوند ۸۵
ټولنیز عدالت ۹۱
اسلام او د بشر حقوق ۹۹
په اسلام کی مدنی او اقتصادی حقوق ۱۰۶
اقتصادی حقوق ۱۰۹
دانتقام په پرتله عفوه ۱۱۶
د انتقام په مقابل که د عفوی په باره کی نبوی سیرت ۱۲۰
امنیت مصئونیت راولی ۱۲٤
پای ۱۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرلیک

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړنی څیړنیز، تحقیقي اثر ده چې د سولې او پېوستون لپاره د همکارۍ د ټولنې له خوا چاپ شوی. دا کتاب د دوو نومیالیو او مشهورو دیني عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په دوو ملي ژبو، پښتو او دري خپور شویدی. د یادونې وړ ده چې دا کتاب مخکې له دې چې چاپ شي د یو دري ورځني ورکشاپ په لړ کې د افغاني پوهانو له خوا تر غور او څیړنې لاندې ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پرې ترسره شول او د قبول وړ وګرځید.
د دې کتاب په رابطه له مختلفو باوري منابعو څخه ګټه اخیستل شوې ده، دا کتاب مونږ ته دا راښيي چې د اسلام دین په دوامداره او پرله پسې توګه د لانجو د حل او د سولې کولو لارښوونه کوي. په بل عبارت له دغه تحقیقي اثر څخه ثابتیږي چې د اسلام مبارک دین د سولې او برابرۍ دین دی چې د هر ډول قهر او غصې په کنټرول ټینګار کوي. د اسلام دین خپل پیراوان سولې، مینې، رښتینولې او ورورګلوۍ ته رابولي.
که د اسلام د دین بنسټ او اساس ته نظر وشي په ښکاره توګه به دا معلومه شي چې د اسلام دین د سولې او عدالت پر ستنو ولاړ دی. له بده مرغه په دې هکله د مسلمانانو غرضي تبلیغات او ځیني عملونه د اسلام د احکامو څخه توپیر او مخالفت لري.
د اسلام پاک دین نه یوازې دا چې خپلو پیروانو ته د سولې لارښوونه کوي بلکې امر کوي چې د نورو ادیانو له پیروانو سره هم په سوله او صمیمیت کې ګذاره وکړي.
لکه څنګه چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې اسلام د لویو ولسي نظامونو په جمله کې حسابیده په دغه دوره کې اسلام د ولسواکۍ نظام واقعي ښکارندوی ؤ چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

یونان د وخت ولسوالکۍ ټولنیز عدالت، د عربو، عجمو، تور او سپین، غلام او آزاد، ناتوان او توانمند ترمنځ د اسلامي اساساتو مطابق په سوله ایزه توګه تطبیقیده. خو له بده مرغه هغه په ولسي ستنو ولاړ اسلامي نظام چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې موجود وو. د امویانو په (۹۰) کلنه دوره او وروسته بیا د عباسیانو په دوره کې په اصلي حالت پاتې نه شو او له خپل مسیر څخه واوښت، چاروا کو له اسلامي اساساتو او له سوله ایزو اصولو څخه ډیره لږه ګټه اخیستله او د دې پرځای یې خپلو هدفونو او غرضونو ته د رسیدو په خاطر د دکتاتوری نظامونو د لارو، چارو او طریقو څخه کار واخیست. دا ښکاره او روښانه ده چې داسې عملونه د وخت د یو زمامدار کارؤ په داسې حال کې چې اسلام پخپله د بلنې، سولې او ولسواکۍ لار او طریقه ده.

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه هیله منده ده چې د دغه څېړنیز اثر په لوستلو سره به د سوله ایزو ارمانونو په تطبیق کې مثبت پرمختګ رامنځ ته شي او د خلکو د ذهنیتونو په روښانه کولو کې به مؤثر او ګټور ثابت شي او د قهر آمیزه پیښو په مقابل کې به مثبت بدلون راشي.

مونږ هیله مند یو چې دغه باارزښته کتاب به د داسې یوې ټولنې د جوړیدو په لاره کې چې د تبعیض، تعصب، بیلوالي او توپیر څخه خلاصه وې رغنده او په زړه پورې کردار ترسره کړای شي.

په ډیر درناوې

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجع

په دغه کتاب «سوله د اسلام له نظره» کی له دغولاندی ماخذونه څخه استفاده شوی ده.

۱ – قران کریم

تفاسیر:

تفاسیر	مصنف	متوفی
۲ – تفسیر قرطبی	امام محمد بن احمد قرطبی	٦٧١ هـ
۳ – تفسیر ماوردی	امام ابوالحسن علی بن حبیب ماوردی	٤٥٠ هـ
٤ – تفسیرالمحرر الوجیز	امام عبدالحق بن غالب بن عطیه اندلسی	٥٤٦ هـ
٥ – تفسیر ابن کثیر	حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمروبن کثیر	٧٧٤ هـ
٦ – تفسیر موضح الفرقان	علامه محمود الحسن د یوبندی	۱۳۳۹ هـ
٧ – تفسیر مجمع البیان	علامه طبرسی – فضل بن حسن	٥۳٨ هـ
٨ – تفسیر معارف القرآن	مولانا مفتی محمد شفیع	۱۳۹٦ هـ – ۱۹٧٦ هـ
۹ – تفسیر جصاص	علامه احمد بن علی رازی جصاص	۳٧۰ هـ
۱۰ – تفسیر تفهیم القران	مولانا سید ابوالاعلی مودودی	۱۳۹۹ هـ
۱۱ – تفسیر بیان القران	حکیم الامة مولانا اشرف علی تهانوی	۱۳٦۲ هـ
۱۲ – تفسیر سراج المنیر	علامه محمد شربینی الخطیب	۹٧٧ هـ
۱۳ – تفسیر مدارک	امام عبدالله بن احمد نسفی	٧۰۱ هـ
۱٤ – تفسیر روح المعانی	شهاب الدین سید محمد الوسی مفتی بغداد	۱۲٧۰ هـ
۱٥ – تفسیر کبیر	علامه شیخ محمد بن عمر رازی	٦۰٦ هـ
۱٦ – تفسیر صفوة التفاسیر	محمد علی صابونی	

آحادیث:

آحادیث	مصنف	متوفی
۱٧ – صحیح بخاری	امام ابی عبدالله محمد بن اسماعیل بخاری	۲٥٦ هـ
۱٨ – صحیح مسلم	امام مسلم بن حجاج قشیری نیشاپوری	۲٦۱ هـ
۱۹ – سنن ابی داود	امام ابوداود سلیمان بن اشعث	۲٧٥ هـ
۲۰ – جامع ترمذی	امام محمد بن عیسی ترمذی	۲٧۹ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۱ - سنن دارقطنی	امام علی بن عمر دارقطنی	۳۸۵هـ
۲۲ - مشکوة	شیخ ولی الدین تبریزی	
۲۳ - نهج البلاغه	امام سید شریف رضی	
۲۴ - نیل الأوطار	امام شوکانی محمد بن علی	۱۲۵۰هـ
۲۵ - سبل السلام	امام محمد بن اسماعیل الامیر الیمنی الصنعانی	۱۱۸۲هـ
۲۶ - فتح الباری	امام حافظ احمد بن حجر عسقلانی	۸۵۲هـ
۲۷ - اشعة اللمعات	شیخ عبدالحق د هلوی	۱۰۵۲هـ
۲۸ - عون المعبود	علامه ابی طیب محمد شمس الحق عظیم ابادی	
۲۹ - فیض الباری	شاه انورشاه کشمیری بن سید محمد معظم	۱۳۵۲هـ
۳۰ - غایة المأمول	شیخ منصور علی ناصف	۱۹۲۴هـ

فقه:

۳۱ - کتاب الخراج لابی یوسف	امام او قاضی یعقوب بن ابراهیم	۱۸۳هـ
۳۲ - کتاب الاموال لابی عبید	حافظ او عظیم امام ابی عبید قاسم بن سلام	۲۲۴هـ
۳۳ - هدایه	علی بن أبی بکر فرغانی مرغینانی	۵۹۳هـ
۳۴ - المغنی لابن قدامه	علامه موفق الدین عبدالله بن احمد ابن قدامه مقدسی	۶۲۰هـ
۳۵ - شرح السیر الکبیر	امام محمد بن حسن بن فرقد شیبانی	۱۸۰هـ
۳۶ - جامع الفصولین	شیخ الاسلام محمد بن اسرائیل	۸۹۲هـ
۳۷ - معین الحکام	امام علاء الدین ابی الحسن طرابلسی	
۳۸ - زبدة الاحکام	امام خمینی	
۳۹ - تحریر الوسیله	امام خمینی	
۴۰ - الحلال و الحرام	علامه یوسف قرضاوی	
۴۱ - کتاب الدیات	امام ضحاک شیبانی	۲۸۷هـ
۴۲ - الفقه الاسلامی وادلته،	وهبة زحیلی	
۴۳ - توضیح المسائل	امام ابولیث سمرقندی	۳۷۳هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سریزه

«الحمدلله رب العالمين والصلاة والسلام على رسوله محمد وعلى آله واصحابه و من دعا بدعوته الى يوم الدين.»

وبعد:

داسلام مقدس دین یوائینی هغه دین دی چی د نورو ادیانو په نسبت زیات دانسان ژوند ته احترام لری او ددی خبری ښکاره دلیل دادی چی الله تعالی په ناحقه سره د یو انسان ژوند ختمول د ټول انسانیت قتل او ختمول ګڼلی دی لکه چی په قرآن کریم کی الله تعالی فرمایلی دی:

«مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعاً وَ مَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعاً.» (۱)

ترجمه: *هغه څوک چی ووژنی یو نفس بی له عوض دبل نفس نه یا بی له فساده په ځمکه کی نو ګواکی ټول خلک یې وژلی دی او هر چا چی ژوندی کړ دغه یو نفس نو ګواکی ټول نفس یې ژوندی کړی دی.*

او ددی حکمت دادی چی الله تعالی انسان په ځمکه کی د کومو لویو مقصدونو له پاره پیدا کړی دی چی دځمکی عمران هم یکی دی او بیا یې دځمکی واک ورته ورکړی دی په خپل منځی جګړو سره له منځه درومی، تمدن او اجتماعیت تحقق نه مومی. همدا سبب دی چی داسلام مقدس دین اسلامی اُمت ته په خپل منځی روغی جوړی، سولی او سلامتی

۱- (دمائده سوُرة ۳۲ -آیت ۵ سوره ٦ سپاره ۵ رکوع)

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم کړی دی، ځکه چې د اسلام د کلیمې معنا امن أو سلامتیا ده.
مګر له بده مرغه په پنځمه هجری پیړۍ کی کله چې په اسلامی امت کی یو شمیر داسی وګړو تبارز وکړ چې د خپلو شخصي اغراضو، مادي او سیاسي مقاصدو د ترلاسه کولو حرص أو مینی د اسلام د سولی، امن، اجتماعي عدالت، خپل منځی ایثار او قربانۍ له زرینو هدایاتو څخه لری کړل، چې تر اوسه پوری په اسلامی امت کی د غه بدمرغی دوام لری چې نه یوازی دا چې د اسلامی امت تمدن، عمران، سوکالي او هوسا ینه یې تالا ترغه کړی دی؛ بلکی د غیر اسلامي امتونو د مغرضو وګړو له پاره یې هم له اسلامی سوله پالو اصولو څخه په لری کیدو د ازمینه برابره کړی ده چې پر اسلام د نه پوهیدلو او د دغو بې لاری شویو مسلمانانو د اعمالو په لیدلو سره پر اسلام تنقیدونه وکړی. سره له دی چې په تیرولسو پیړیو کی د اسلامی امت مصلحینو په بشپړه توګه د سولی او امن د پلی کولو په تکل د خپل وس په اندول د عوت چلولی او هلی ځلی یې کړی دی چې په زړه پوری نتیجه یې ورکړی ده، او د امت د پرګنو برم او سکون یې ورته راستون کړی دی، او تر اوسه پوری د غه لړۍ روانه ده او روانه به وی، دا ځکه چې په هر عصر کی ځینی وګړی د نفس او شیطان په لمسه په ځینی ولسونو کی د خپل ولس د سوله ئیز ژوند په لاره کی خنډ واقع کیږی چې نیږدی مثال یې زمونږ د ګران هیواد افغانستان روان غمیز حالت دی چې دا دی د خپلو سلفو مصلحینو په اتباع سره د غه اثر د سولی او امن دارزښت په بیان کی د اسلامی مسئولیت په احساس کولو لیکلی شی الله تعالی دې وکړی چې اغیزمن وګرځیږی او زمونږ د غم ځپلی ملت تالا شوې سوله او امن بیرته راوګرځیږی.

آمین

استاذ زاهدی احمدزی او عبدالواحد نهضت فراهی

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله داسلام له نظره

لفظي تعريف:

صلح عربي کليمه ده او په عربي ژبه دو کې صلح په يوولسو معناو سره راغلې لکه چې امام راغب اصفهاني اونورو عربي ژبدو د پوهانو ويلي دي، اوهغه معنا وي يې په لنډيز سره په لاندې کرښو کې بيانولي شي:

الف: دمنفعت او ګټې په معنا.

ب: دوړتيا اومناسب والي په معنا.

ج: دښه والي په معنا سره.

د: داستعداد په معنا.

هـ: دجوړښت په معنا. يعني چې په يوشي يا يوچا کې نيمګړتياوې هغه ورڅخه لرې کړای شي او بشپړ کړای شي.

و: دنيکۍ او ښيګړې کولو په معنا. يعني نيک عمل کول

ز: دنعمت په معنا:

ی: داتفاق او پخلاکيدو په معنا:

ا-ی: داوربند او جنګ منعه کولو په معنا.

اصطلاحي تعريف:

دصلح داصطلاحي تعريف په باره کې فقهاؤ مختلف أقوال څرګند کړي دي، داځکه چې دصلح مختلف موارد دي، لکه په اقتصادي معاملاتو کې صلح، په ازدواجي معاملاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی د میره او میرمن ترمنځ صلح، د جګړه مارو خواؤ ترمنځ صلح او داسې نور چې د هر یو مورد له پاره صلح ځانګړې تعریف لري، خو دلته له دې امله چې په جنګي صلح بحث کولی شي او د جنګ او صلح د موضوع د مختلفو اړخونو بیان دې یوازې د جنګي صلح اصطلاحي تعریف وړاندې کولی شي چې محدثینو، مفسرینو، فقهاؤ او عربي لغت پوهانو کړې دي او هغه دا دي:

الصلح: هو رفع الحرب و المخاصمات على شروط تعرف بشروط الصلح، او هو عقد يرفع النزاع. (۱)

ترجمه: *صلح په شرعي اصطلاح کې د جنګ بندول او شخړو لرې کول او د اختلافاتو ختمول دي، پر هغو شرطونو سره چې د صلح د شرطونو په نوم سره یادولی شي، یا په بل عبارت: صلح هغه تړون ته ویل کیږي چې جنګ، شخړه او نزاع پرې ختمیږي، برابره خبره ده که نزاع لفظي وي او که وسلواله وي.*

د صلح د غه اصطلاحي تعریف خورا زیات جامع دی، ځکه چې په دغه تعریف سره هر ډول صلح، معاملاتي وي، که محاربوي او که ازدواجي وي ټولې پکې رادرومي. د غه راز محاربوي هر ډول صلح هم پکې راځي، برابره خبره ده که د مسلمانانو او کفارو ترمنځ وي او که د کومې اسلامي ډلګۍ او د هغوی د مسلمان حاکم ترمنځ وي، او که د دوه مسلمانو ډلګیو یا ملیتونو ترمنځ وي، حقوقي وي، که سیاسي وي او که جغرافیوي دغه ګردې صلح احتوا کوي، او پکې رانغاړي یې.

د صلح شرعي حکم:

په اسلامي شریعت کې هر ډول صلح کول او خپل منځي شخړې ختمول روا دي خو په دې شرط چې حلال پکې حرام نه کړای شي او حرام پکې حلال نه کړای شي. یعنې په سوله کې اسلامي حدود په نظر کې ونیولی شي او د غیر شرعي اعمالو او اقوالو په ارتکاب سوله

۱ – مفردات القرآن ص ۲۹۲، القاموس المحیط ج ۲ ص ۸۳۹، معجم الوسیط ج ۱ ص ۵۲۰، المنجد ج ۱ ص ٤۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونه کړای شي، ځکه چې دغه ډول سوله کول په اسلامي شريعت کې ممنوع او ناروا ده لکه چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن عمرو بن عوف المزني رضی الله تعالی عنه ان رسول الله صلی الله عليه وسلم قال:

« أَلصُّلْحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ إِلَّاصُلْحاً حَرَّمَ حَلَالاً أَوْ أَحَلَّ حَرَاماً وَ الْمُسْلِمُونَ عَلى شُرُوطِهِمْ إِلَّا شَرْطاً حَرَّمَ حَلَالاً أَوْ أَحَلَّ حَرَاماً » (۱) رواه ابوداود وابن ماجه والترمذی

ترجمه: *له عمرو بن عوف مزني رضی الله عنه څخه روايت شوی دی چې په تحقيق سره رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: د مسلمانانو ترمنځ سوله کول روا دي، مگر داسې صلح روا نه ده چې شرعي حلال شيان حرام وگرځوي او يا حرام شيان حلال وگرځوي. او په مسلمانانو باندې پر هغو شرطونو باندې التزام واجب، او عملي کول يې پرې لازم دي چې د سولې د تړون په مهال کې پرې کېښنودل شوي وي مگر د داسې سوله ئيز شرط قبلول او عملي کول پرې لازم نه دي چې حلال حرام وگرځوي او يا حرام حلال وگرځوي.*

دا حديث امام ابوداود په خپل سنن کې او امام ابن ماجه په خپل سنن کې او امام ترمذي په خپل جامع کې تخريج او روايت کړی دی.

امام شوکاني رحمة الله عليه د پورتني حديث په شرح کې ليکلي دي:

قوله « الصلح جائز » ظاهر هذه العبارة العموم، فيشمل کل صلح الا ما استثنی: والی العموم ذهب ابوحنيفة ومالک واحمد والجمهور. » (۲)

ترجمه: د حديث دا جمله چې صلح په اسلامي شريعت کې روا ده، پردې باندې دلالت کوي چې هر ډول سوله روا ده پرته له داسې صلح څخه چې له مشروعيت څخه مستثنی شوې وي، امام ابوحنيفه (رح) امام مالک (رح)، امام احمدبن حنبل (رح) او جمهورو فقهاؤ هم ويلي دي چې نظر په دغه پورتني حديث هر ډول صلح روا ده، خو چې له شرعي نصوصو

۱ - سبل السلام ج ۳ ص ۸۸۳، نيل الاوطار ج ۵ ص ۲۸٦، طبع مصر مصطفی بابی

۲ - نيل الاوطار ج ۵ ص ۲۸۷، عون المعبود ج ۹ ص ٤۰۷، بيروت دار الفکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه خلاف نه وي.

دصلح ډولونه

په اسلامي شريعت کې په مجموعي توګه سوله په شپږ ډوله ده لکه چې حافظ ابن حجر عسقلاني (متوفى ٨٥٢هـ ١٤٧٣م) په خپل کتاب فتح الباري شرح صحيح البخاري کتاب الصلح کې ويلي دي:

والصلح اقسام: ١- صلح المسلم مع الكافر، ٢- والصلح بين الزوجين، ٣- والصلح بين الفئة الباغية والعادلة، ٤- والصلح بين المتغاضبين، ٥- والصلح فى الجراح كالعفو على مال، ٦- والصلح لقطع الخصومة اذا وقعت المزاحمة اما فى الاملاک أو فى المشتركات كالشوارع. [١]

ترجمه: *او صلح په ډيرو ډولونو ده، لکه صلح د مسلمان له کافر سره، دويم د ميړه او ميرمن ترمنځ سوله کول، دريم: دياغي او نياومنې ډلو ترمنځ سوله کول، څلورم: ددوه مرورو ترمنځ د پخلاينې روغه کول، پنځم: په خپل منځې جنګ کې د ټپي شويو د ځخمونو سوله کول او هغه داسې چې د ټپي شوي له پاره پر ټپي کوونکي باندې د ديت په توګه پر مال کېنبودلو سوله وکړاى شي، شپږم: ددوه برخمنو او ځوکسانو چې په املاک کې سره شريک وي لکه لياره او داسې نور او بيا د هغو په منځ کې اختلاف سره پيدا شي او يو د بل په مخه کې خنډ واقع کيږي او نه يې پريږدي چې ګټنه ورځخه واخلي بيا د دوی ترمنځ د ريم ګړی روغه جوړه سره وکړي.*

دسولې دغه شپږواړه ډولونه الله تعالى په قرآن کريم کې بيان کړي دي چې ځينې ډولونه يې په ځانګړې توګه ذکر کړې دي دا ځکه چې د صلح دغه ډولونه ډير مهم دي، او اهميت يې د متعدي والي په وجه دي، يعنې د اختلاف او جنګ تداوم چې زيانونه يې ټولنې ته متعدي کيږي او ټولنه ورځخه زيانمنه کيږي پداسې حال کې چې صلح يې نه يوازې داچې جګړه ماروا ړخونو ته ګټه رسوي بلکې ټولنې ته يې هم ګټنه رسيږي نو ځکه الله تعالى په

١- فتح الباري ج ٥ ص ٢٢٧ طبع بيروت داراحياء التراث العربي تاريخ طبع ١٣٤٨هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګړی توګه ذکر کړی دی، او یو شمیر نور سوله ئیز ډولونه یې عام او ضمنی بیان کړی دی چې بیا فقهاؤ داجتهاد په ذریعه په تفصیل سره بیان کړی دی، زه غواړم دلته د قرآن کریم په رڼا کې په قرآن کریم کې د سولې ذکر شوی ډولونه هر یو بیلابیل په تفصیل سره ذکر کړم څو د سولې مینه وال په اسانتیا سره د هغوی په شرعی ارزښت پوه شی، او هم په شرعی توګه د سولې داړتیا ضروری مراتب وپیژنی:

لومړی- د مسلمانانو او کفارو ترمنځ سوله:

له غیر اسلامی ځواکونو او کفارو سره د صلح په باره کې الله تعالی په قرآن کریم کې مومنانو ته داسی لارښونه او حکم کړی دی او ورته فرمایلی یې دی:

«وَاِنْ جَنَحُوْا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ وَاِنْ يُّرِيْدُوْآ اَنْ يَّخْدَعُوْكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللهُ هُوَ الَّذِیْ اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ وَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ.» (۱)

ترجمه: *او که چیری کفار صلحی او روغی ته میل وکړی نو ته هم (د هغوی د سولې وړاندیزو منه او) صلحی ته میل وکړه او پر الله تعالی باندی توکل وکړه، بیشکه چی الله تعالی هم دی ښه اوریدونکی د ټولو اقوالو دی او پر ټولو احوالو باندی پوه او ښه عالم دی. او که دوی یعنی سوله کوونکی کفار اراده وکړی چی تا ته دوکه او فریب درکړی په دغه روغه کی نو بیشکه تا ته الله تعالی کافی دی. همدی هغه ذات دی چی تا ته یې قوت درکړی په خپل مدد سره او په مومنانو سره.*

شیخ الهند علامه محمود الحسن دیوبندی په خپل تفسیر موضح الفرقان کی د دغو مبارکو آیاتونو په تفسیر کی ویلی دی:

په اسلام کی فی سبیل الله جهاد په ځمکه کی د فساد او فتنی د ختمولو او د سوله ئیز ډاډمن ژوند د تیرولو او د کلمة الله د اعلاء له پاره فرض کړای شوی دی، نو که چیری د دغه عالی مقاصد له وینی تویولو څخه پرته حاصل شی نو بیا خو د وینی تویولو ته هیڅ حاجت نشته. که چیری د اسلام مخالفین د روغي کولو وړاندیز وکړی تاسی یې هم ورسره قبول

۱ – دانفال سورة ۶۱-۶۲ آیاتونه لسمه سپاره اتمه سورة)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړئ، او که هغوی دصلحې په پرده کې غواړي چې مؤمنان تیرباسي او دهغوی له پلوه دچلول احتمال وي نو بیا هم تاسي هیڅ پروا مه کوئ او سوله ورسره وکړئ؛ الله تعالی دمؤمنانو ملګری دی دکفارو هر ډول سوله دښمنه پلانونه به شنډ کړي او تاسي به په خپل نصرت سره پرې بریالي کړي.[1]

دغه راز د جعفري مذهب نامتو مفسر علامه طبرسي «ابوعلي فضل بن حسن» متوفی ۵٤۸ هـ په خپل موثق تفسیر مجمع البیان في تفسیر القرآن کې د دغه مبارک آیت په تفسیر کې ویلي دي:

«وَ اِنْ يُرِيْدُوا أَنْ يَّخْدَعُوكَ» معناه و ان یرد الذین یطلبون منک الصلح اي یخدعوک في الصلح بان یقصدوا بالتماس الصلح دفع اصحابک والکف عن القتال حتی یقووا فیبدأوکم بالقتال من غیر استعداد منکم «فَإِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ» ای فان الذی یتولی کفایتک الله «هُوَالَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ».[2]

ترجمه: *یعنی ددغه آیت معنا دا ده چې که هغه څوک چې له تاڅخه د سولې غوښتنه کوي او دوی غواړي په صلح کې له تاسره دوکه وکړي او هغه داسي چې د سولې په وړاندیز سره ستا ملګري له تاڅخه او له جنګ کولو واړوي او منعه یې کړي تردې چې دوی ځانونه پیاوړي او ځواکمن کړي او بیا له تاسي سره په جنګ کولو برید وکړي. پداسي حال کې چې تاسي جنګ ته ځانونه چمتو کړي نه وي. نو ته هیڅ پروا مه کوه، که په جنګ کې ستا له ملګرتیا څخه څوک واوړي نو الله تعالی تالره بس والي کوي ځکه الله تعالی هغه ذات دی چې په خپله مرسته یې ستا کرورلتیا کړې ده. او ستا پر دښمنانو باندې په مؤمنانو سره ستا نصرت کوي.*

او همدارنګه له کفارو سره دسولې په باره کې یې په بل آیت کې داسي فرمایلي دي:

«فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا.»

(دالنساء سورت ۹۰ نویم آیت ۵ سپاره ٤ سورت)

---

۱ – موضح الفرقان «کابلي تفسیر» لومړی ټوک ۱۰۳۱ مخ دمکې مکرمې چاپ

۲ – تفسیر مجمع البیان، ج ۳، ص ۵۵٦، د تهران چاپ مکتبه علمیه اسلامیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: *نوکه څنګ وکړي دوی له تاسي څخه پس دوی له تاسي سره جنګ ونه کړ او دوی تاسي ته روغه در وړاندی کړه نو نه ده ګرځولی الله تعالی تاسی ته پر دوی باندی هیڅ لاره. دجنګ کولو بلکی تاسي هم دهغوی دصلحی وړاندیز قبول کړی او سوله ورسره وکړی.*

احکام: تفسیر پوهانو او فقهاؤ له کفارو سره دصلحی کولو په باره کی یو شمیر شرعی احکام بیان کړی دی چی دصلحی دشرطونو په نوم یې نو مولی دی چی دموضوع د روښانه کولو په خاطر دلته دیو څونامتو مفسرینو او څو مشهورو فقهاو متفقه اقوال دنمونی په توګه وړاندی کوم:

دمفسرینو له جملی څخه امام ماوردی (متوفی ٤٥٠هـ کال) په خپل تفسیر النکت والعیون کی، امام عطیه اندلسی (متوفی ٥٤٦هـ کال) په خپل تفسیر محرر الوجیز کی، امام قرطبی (متوفی ٦٧١ هـ کال) په خپل تفسیر احکام القرآن کی، حافظ ابن کثیر (متوفی ٧٤٧ هـ کال) په خپل تفسیر کی او دهندوستان نامتو عالم او داورنګ زیب عالمګیر استاذ ملا احمد جیون (متوفی ١١٣٠ هـ کال) په خپل تفسیر أحمدیه کی په سرسری اختلاف او توجیهاتو سره دانفال دسورة دصلحی تفسیرونه کړی دی چی نچوړ او خلاصه یې په لاندی کرښو کی وړاندی کولی شی:

له دغه مبارک آیت څخه دا ثابتیږی چی مسلمانانو ته له کافرانو سره صلحه روا ده، په همدی اساس رسول الله صلی الله علیه وسلم له کفارو سره صلحه کړی ده او څو ځلی یې له مختلفو قوی ملتونو سره لکه نصرانیانو، دمکی مشرکانو او یهودیانو سره یې صلحی کړی دی. دمثال په ډول دلته یو څو نمونی وړاندی کولی شی.

١ - دمدینی منوری صلح دنبوی هجرت په پنځم کال له ٦٢٦ م کال سره سم داحزاب له غزا څخه دمخه دمدینی منوری دیهودیانو دبنونضیر او بنوقریظه له قبیلو سره صلحه وکړه چی بیا دهغوی له پلوه ماته شوه.

٢ - دنبوی هجرت په شپږم ٦٢٧م کال دمکی له مشرکانو سره تاریخی صلحه چی په حدیبیه نومی سیمه کی مکی ته څیرمه شوی وه. چی د دغی صلح شرطونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حدیبیه د صلح د تړون مادی

هغه شرطونه او مادی چې د حدیبیه د صلح په تړون کې د جانبینو په اتفاق سره کیښودل شوی وو په لاندی ډول دی:

• **لومړی ماده:** ای الله ستا په نوم!

دویمه ماده: دا تړون د محمد بن عبدالله «صلی الله علیه وسلم» او سهیل بن عمرو ترمنځ وکړای شو.

دریمه ماده: دوی دواړو پردی باندی صلح وکړه چی لس کلونه به د دواړو پلوونو ترمنځ جنگ بندی وی، او په دغه موده کی به خلک په امن او سیری او یو له بل څخه به لری گرځیږی.

څلورمه ماده: څلورم دا چی که د محمد له ملگرو څخه کوم څوک د حج یا عمری اداء کولو یا د تجارت له پاره مکی ته راشی، د هغه سر او مال به په امن وی. او که د قریشو کوم څوک په دغه موده کی د سوداگری له پاره مصر یا شام ته د مدینی له لاری تیریږی د هغه مال او سر ته به امن حاصل وی.

پنځمه ماده: پنځم دا چی که چیری له قریشو څخه کوم شخص د خپل «پالونکی» له اجازت څخه پرته محمد (ص) ته لاړ شی «مسلمان شی» نو هغه به دی هغوی ته بیرته سپاری او ر که د محمد (ص) له ملگرو څخه کوم شخص قریشو ته ورشی «مرتد شی» هغه به بیرته د ده محمد (ص) ته نه سپاری.

شپږمه ماده: شپږم دا چی له دغه تړون څخه وروسته به تر ټاکلی مودی پوری زمونږ ترمنځ غدر او خیانت نه وی، او نه به په پټه سره یو د بل په خلاف له بل چا سره مرسته کولی شی او نه به په ښکاره د دغه تړون په خلاف ټگی کولی شی.

اوومه ماده: اووم دا چی که له عربو قبائلو څخه کوم قبائل پدغه تړون کی له هر چا سره ځان ملگری کوی داسی کولی شی که له محمد (ص) سره ملگرتیا کوی کولی شی او که له قریشو سره په تړون کی ځان شاملوی هم داسی کولی شی.

«په هماغه مجلس کی د خزاعه قبائلو خپله ملگرتیا له محمد (ص) سره اعلان کړه او بنوبکر خپله ملگرتیا له قریشو سره اعلان کړه چی بیا دواړه په تړون کی ذکر شول»

اتمه ماده: اتم دا چی ته به سږ کال مکی ته نه داخلیږې او له همدی ځایه به بیرته مدینی ته ستنیږی، او په راتلونکی «۷ هـ» کال کی به مونږ له مکی څخه خارج شو، ته او ستا ملگری به

(c) ketabton.com: The Digital Library

مکي ته داخل شي صرف دري شپې دري ورځې به پکې اوسيږي. له تاسي سره به يوازي توري وي هغه هم په تيکو کې دننه، او له تورو څخه پرته به بل هيڅ ډول وسله له ځانونو سره نه رواړي.

نهمه ماده: نهم دا چې سږ کال به ستاسي د قرباني ځاروي هماغلته وي په کوم ځاى کې چې مونږ وليدل «يعني حديبيه کې» او همدلته به ذبح کولې شي او د ذبحه کولو له پاره به مونږ «مکي» ته راليږلې نه شي. او په صراحت کې به زمونږ او ستاسي حقوق سره برابر وي. (۱)

د محمد (ص) مهر

د تړون ليکوونکى: علي بن ابي طالب (رض)

مسلمان شاهدان: ابوبکر، عمر، عبدالرحمن بن عوف، عبدالله بن سهيل بن عمرو، سعد بن ابي وقاص، محمد بن مسلمه، ابو عبيده بن الجراح

د سهيل بن عمرو مهر

د قريشو شاهدان

عروه بن مسعود ثقفي، مکرز بن حفص او د هغو ملگري.

(۱) مراجع: دغه شرطونه او مادې له هغو احاديثو څخه ما راغونډې کړي دي چې د حديبيه د صلح په باره کې مروى دي او دغه لاندې مأخذونه ما پسې کتلي دي.
صحيح بخاري، ج ۳، ص ۱٦۸، کتاب الصلح، د رياض چاپ
صحيح مسلم، ج ۳، کتاب الجهاد والسير، ص ۱٤۰۹-۱٤۱۱، د رياض چاپ، باب صلح الحديبية في الحديبية
سنن ابي داود، ج ۲، کتاب الجهاد، باب في صلح العدو، ص ۲۱٤، د لاهور چاپ
زاد المعاد، ج ۳، ص ۲۹۲، فصل في قصة الحديبية، لابن القيم.
السيرة النبوية، لابن هشام، ج ۳٤، ص ۳۳۲، د ايران د قم چاپ، ۱۳٦۸ هش
تاريخ يعقوبي، ج ۲، ص ۳۵-۳٦، غزاة الحديبيه، طبع بيروت، ۱٤۱۹ هـ - ۱۹۹۹ م
کتاب الاموال لابي عبيد، ٤٤۱-٤٤٤
فتوح البلدان، ص ۳٦، بلاذري
کتاب الخراج، لابي يوسف، ص ۱۲۹
البدايه والنهايه، ج ٤، ص ۱٦٤-۱۷۷، غزوة الحديبية، د لاهور چاپ ۱٤۰٤ هـ - ۱۹۸٤ م
الکامل في التاريخ، لابن اثير، ج ۱، ص ۵۸۲- ۵۹۰، ذکر عمرة الحديبيه
الطبقات الکبرى، لابن سعد، ج ۱، جزء ۲، ص ۲۹۷-۳۰۲، بيروت - لبنان
تاريخ الخميس للديار بکري، ج ۲، ص ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسی بیان کړ ای شوی دی.

۳- دنبوی هجرت په اووم ۶۲۸م کال په خیبر کی دخیبر له یهودیانو سره دخیبر له فتحی څخه وروسته صلحه کول.

٤-دنبوی هجرت په لسمه ۶۳۱م کال دیمن دنجران له نصرانیانو سره تاریخی صلح چی په مدینه منوره کی په نبوی جومات کی دصلحی تړون ورسره لاس لیک شوی ؤ.

نو نظر پر دغو دلیلونو او شواهدو داسلامی امت حاکمانو ته شرعاً رواده چی که چیری داسلامی امت ښیګړه او مصلحت پکی وی چی له کفارو سره صلحه وکړی، برابره خبره ده که دجنګ په دوران کی وی او که له جنګ څخه دمخه وی او که له جنګ څخه وروسته وی. که وړیاوی لکه دحدیبیه صلحه چی هیڅ مال له یو پلوه هم پکی نه وی او که په مال سره وی لکه چی دخیبر په یهودیانو او دنجران په نصرانیانو رسول الله صلی الله علیه وسلم کینبودلی وچی هر کال به یې اسلامی حکومت ته ورکوی. دغه راز که چیری دمسلمانانو دسر، مال، دین او ناموس خطر وی او کفار په صلحه کی داورسره شرط کړی چی اسلامی حکومت به کفری حکومت ته دومره دومره ټاکلی مال ورکوی نو دځینو مفسرینو او فقهی امامانو په نزد داهم روادی ځکه چی په (۵) هجری کال کی داحزاب په غزا کی رسول الله صلی الله علیه وسلم دغطفان دقبیلو له مشرانو عیینه بن حصن الفزاری او حارث بن عوف المری سره یو تړون لاس لیک کړ چی دوی دواړو ته به سږ کال دمدینی دخرماؤ دریمه برخه ورکړی پدی شرط چی دوی به ټول غطفانیان له جنګ څخه وباسی او خپلو کورونو ته به

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځي او هم به د مشرکانو په لښکر کې اختلاف پيدا کوي.

هغوی ورسره ومنله مگر کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د انصارو له مشرانو، سعد بن معاذ، سعد بن عباده او اسعد بن زرارة سره مشوره وکړه هغوی ورسره قبوله نه کړه، او هغه تړون لغو شو. او ځينو نورو ويلي دي چې د غه ډول صلحه روا نه ده ځکه چې پدې کې د مسلمانانو سپکاوی او توهين دي.[1]

د غه راز د شيعه مذهب امام او مفسر علامه طبرسي د دغه آيت په تفسير کې ويلي دي: يعنی که چيرې دوی له تاسي سره له جنگ کولو څخه په ډډه شي او له تاسي سره د سولې تړون وکړي. نو تاسي ته روانه ده چې د دوی پر ځانونو «د دوی په وژلو سره» او د دوی په مالونو تيري وکړي.[2]

شرطونه: د اسلامي امت فقهاؤ، ويلي دي: له کفارو سره له جنگ څخه د مخه هم سوله کول روا ده، د جنگ په دوران کې هم ورسره روا ده او له جنگ څخه وروسته هم ورسره روا ده، ځکه چې د غه دري واړه ډوله صلحې رسول الله صلی الله علیه وسلم کړي دي. مگر له

۱- تفسير قرطبي، څلورم جلد اتم جزء ۲۵، ۲۶ مخونه دبيروت چاپ، دارالکتب العلميه ۱۴۰۸ هـ ۱۹۸۸م
تفسير ماوري دويم ټوک، ۳۳۰ مخ بيروت چاپ دارالکتب العلميه
تفسير محرر الوجيز دويم ټوک ۵۴۷-۵۴۸ مخونه، بيروت سنه ۱۴۱۳هـ دارالکتب العميه
تفسير ابن کثير دويم ټوک ۴۰۱-۴۰۲ درياض چاپ دچاپ تاريخ ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م
تفسير احمديه لومړی ټوک ۵۱۶-۵۱۷ مخونه، دلاهور چاپ اردو ترجمه
البدايه والنهاية پنځم ټوک ۵۵ مخ دلاهور چاپ مکتبه قدوسيه طبع ۱۴۰۴هـ - ۱۹۸۴م
۲- تفسير مجمع البيان، ج ۲، ص ۸۸۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

کفارو سره صحله کول په مطلق ډول او د تل له پاره روانه ده ځکه چي پداسي کولو سره د تل له پاره جهاد ختميږي. او د اسلامي امت نورمادي او معنوي زيانونه ور پکي دي. له همدي کبله فقهاؤ ويلي دي له کفارو سره صلحه کول په مشروط ډول روا ده او هغه شرطونه چي په صلحه کي ضروري دي، او صلحه مشروع گرځوي په لاندي ډول فقهاو بيان کړي دي:

لومړی شرط – دصلحي موده به معلومه وي:

يعني کله چي مسلمانان له کفارو سره صلحه کوي نو په تړون کي به د صلحي موده هرومرو معلوموي، يعني دري کلونه، دوه کلونه لس کلونه، خوله لسو کلونو څخه د زياتي مودي په تاکلو کي د فقهاو اختلاف دي امام ابوحنيفه نعمان بن ثابت رضي الله عنه متوفی ۱۵۰هـ ۷۲۵م کال او امام احمد بن حنبل رضي الله عنه متوفی ۲٤۱هـ ۸٦٤م کال ويلي دي: چي که له کفارو سره د صلحي د مودي تمديد او زياتوالي د مسلمانانو په گټه وي روا دي او نورو جمهورو فقهاؤ ويلي دي: له لسو کلونو څخه د سولي موده زياتول روانه دي ځکه چي نبي کريم صلی الله عليه وسلم د مکي له مشرکانو سره تر لسو کلونو پوري صلحه کړي وه.(۱)

دويم شرط: – چي د مسلمانانو په گټه وي:

يعني له کفارو سره صلحه کول پدي شرط روا ده چي د مسلمانانو گټه او مصلحت پکي وي، برابره خبره ده که مالي منفعت پکي وي او که ديني مصلحت او گټه ورپکي وي او که دواړه وي. په همدي اساس فقهاؤ داسي صلحه ناروا گڼلي ده چي د کفارو گټه او د مسلمانانو تاوان پکي وي. د مثال په ډول: پدي خاطر صلحه ورسره وکړي چي هغوی به مسلمانان شي، يا پدي خاطر چي هغوی به د مسلمانانو حکومت ته جزيه او مالي تاکلي

۱– هدايه ج۱ ص ٥٤۳ مجتبايي ډيلي چاپ دچاپ تاريخ سنه ۱۲۹۷هـ ۱۸۲۰م مصنف علي بن ابي بکر فرغاني مرغيناني متوفی سنه ٥۹۳هـ ۱۱۱٦م

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنډ ورکړی، یا پدی خاطر چی هغوی به د اسلامی ملت د احکامو التزام وکړی او یا د اسی نور مصالح وریکی وی لکه چی د حنفی فقهی نامتو سکالر او مجتهد فی المذهب علیٰ بن ابی بکر فرغانی مرغینانی رحمة الله علیه په خپل کتاب هدایه کی ویلی دی:

« واذارئ الامام أن یصالح اهل الحرب او فریقاً منهم وکان فی ذالک مصلحة للمسلمین فلا بأس به. » (۱)

ترجمه: *که چیری د مسلمانانو حاکم پریکړه وکړی چی له جنګ کوونکو حربیانو سره یا د هغوی له کومی ډلی سره سوله وکړی، او په دغه صلحه کی د مسلمانانو منفعت او ګټه وی نو دغه ډول سوله کول شرعاً پروا نه لری او ورته روا ده چی صلحه ورسره وکړی.*

دریم شرط – **چی مسلمانان کمزوری وی:**

یعنی که چیری مسلمانان کمزوری وی نو بیا ورته روا ده چی له کافرانو سره صلحه وکړی، برابره خبره ده که کمزوری یې د افرادو په لحاظ وی او که د جنګی وسائلو په لحاظ وی، مګر که مسلمانان په هر لحاظ قوی وی بیا نو صلحه کول ورته روا نه ده لکه چی د حنفی فقهی دیو ملیون یو سل او یا زره « ۱۰۷۰۰۰ » فقهی اجتهادی مسائلو لومړی تدوین کوونکی او د مجتهدینو د دویمی طبقی مخکښ امام محمد بن حسن بن فرقد شیبانی رحمة الله علیه (متوفی ۱۸۰هـ ۸۰۳م کال) په خپل مشهور کتاب السیر الکبیر کی د خپل رشید استاذ امام ابو حنیفه نعمان بن ثابت څخه روایت کړی دی چی ویلی یې دی:

---

۱ – المغنی فتاوی ج ۱۳ ص ۱۵۵ د ریاض چاپ، د چاپ تاریخ سنه ۱٤۱۷هـ ۱۹۹۷م دار عالم الکتب مصنف: موفق الدین عبدالله بن أحمد ابن قدامه مقدسی متوفی سنه ۶۲۰هـ ۱۲۵۳م

۲ – شرح السیر الکبیر ج ۵ ص ۱۶۸۹ د لاهور چاپ تاریخ سنه ۱٤۰۵هـ ۱۹۸۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

«لاینبغی موادعة اهل الشرک اذاکان بالمسلمین علیهم قوة وان لم یکن بالمسلمین قوة علیهم فلاباس بالموادعة.»(۱)

ترجمه: له کفارو او مشرکینو سره صلحه او تړون روانه ده که چیری مسلمانان پیاوړی وی، او که چیری مسلمانان پیاوړی نه وی نو بیا د مسلمانانو امام او واکمن کولی شی چی دزمان او مکان له غوښتنو سره سم له کافرانو سره سوله وکړی. لکه چی الله جل جلاله فارمایی:

«لَایَنْهکُمُ اللّهُ عَنِ الّذینَ لَمْ یُقَاتِلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ وَ لَمْ یُخْرِجُوْکُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَ تُقْسِطُوْآ اِلَیْهِمْ ط اِنَّ اللّهَ یُحِبُّ الْمُقْسِطِیْنَ»

«اِنَّمَا یَنْهَا کُمُ اللّهُ عَنِ الَّذِیْنَ قَاتَلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ وَ اَخْرَجُوْکُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ وَ ظَاهَرُ عَلَی اِخْرَاجِکُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ج وَ مَنْ یَّتَوَلَّهُمْ فَاُولئِكَ هُمُ الظَّالِمُوْنَ» (۲)

ترجمه: نه منعه کوی تاسی «ای مومنانو» الله له (دوستی د) هغو کسانو چی نه دی کړی جنگ له تاسی سره په (کارد) دین کی او نه ئی ایستلی یی تاسی له کورونو خپلو څخه (له دی نه) چی نیکی کوئ تاسی له دوی سره او چی عدل او انصاف کوئ تاسی له هغوی سره بیشکه چی الله خوښوی دوستلری انصاف کوونکی. بیشکه هم داخبره ده چی منع کوی تاسی الله له «دوستی د» هغو کسانو څخه چی جنگ ئی کړی دی له تاسی سره په «کارد» دین کی او چه ایستلی ئی یی تاسی له کورونو د تاسی څخه او کومک مرستی «مدد» ئی کړی دی له دښمنانو ستاسی سره په ایستلو ستاسی کی له دی څخه چی دوستی کوئی تاسی له هغوی سره او هر هغه چی دوستی کوی له غوی سره دغه «خلق» هم دوی دی ظالمان گنهگاران ورته روا ده چی اوربند ورسره وکړی.

---

۱ - شرح السیر الکبیر ج ۵ ص۱۶۸۹ دلاهور چاپ تاریخ سنه ۱٤۰۵هـ ۱۹۸۳م

۲ - د الممتحنه سورة ۸-۹ ایاتونه ۲۸ سپاره ۶۰ سورة

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم شرط - **صلحه به حاکم یا دهغه نائب کوي:**

له کفارو سره اوربند او صلحه به یوازې د مسلمانانو حاکم او امام کوي او یا به یې دهغه نائب کوي. په همدې اساس هرمجاهد او یا سرګروپ ته روانه ده چې د حاکم او امیر له اجازې پرته په خپل سر اوربند ورسره وکړي لکه چې حافظ ابن قدامه مقدسي په خپله فتاوي المغني کې ویلي دي:

«ولا يجوز عقد الهدنة ولا الذمة الامن الامام او نائبه؛ لانه عقد مع جملة الكفار، وليس ذلك لغيره، ولانه يتعلق بنظر الامام ومايراه من المصلحة... فان هادنهم غير الامام او نائبه لم يصح.»(۱)

ترجمه: *دصلحې او اوربند تړون له حاکم او دهغه له مرستيال څخه پرته دبل چا له پاره روانه ده، او نه بل چا ته داروا ده چې کلابند کړي دښمن په خپلې ذمه واري سره تسليم کړي او امان ورته ورکړي. ځکه چې دغه تړون له ټولو کفارو سره دی، او داله حاکم څخه پرته بل هیچا ته هم روانه ده، صرف دحاکم ترصلاحيت او نظر پورې مربوط دی او دهغه مصلحت پکې معتبر دی، نو که چيرې له حاکم څخه پرته بل چا پخپل سرتړون ورسره وکړ نه صحيح کيږي.*

پنځم شرط – **په تړون کې به دوسلې او جنګي وسائلو راکړه ورکړه نه وي:**

له کفارو سره دصلحې دکولو دجوازله پاره پنځم شرط دادی چې له تړون څخه وروسته او هم دمخه به مسلمان حاکم نه وسله ورڅخه پيري او نه به يې پرې پلوري، او نه به دلوژستيکي او جنګي وسائلو راکړه ورکړه ورسره کوي لکه چې دمغني او هدايه مصنفينو ويلي دي:

۱- فتاوي المغني ج ۱۳ ص ۱۵۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

«ولا ينبغي ان يباع السلاح من اهل الحرب ولا الجهز اليهم: لان النبي عليه السلام نهى عن بيع السلاح من اهل الحرب وحمله اليهم؛ ولأن فيه تقويتهم على قتال المسلمين فيمنع من ذلک وكذا الكراع لما بينا وكذا الحديد لانه اصل السلاح وكذا بعد الموادعة.» [۱]

ترجمه: او مسلمانانو ته روانه ده چې له دوی سره په جګړه کوونکو وسله و پیری او یائی پر هغوی باندې وپلوري. ځکه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم له محاربو څخه د وسلې له پیرودلو او پر هغوی باندې له پلورلو څخه ممانعت کړی دی: دا ځکه چې پدی سره هغوی جنګي پیاوړتیا ترلاسه کوی، نو ځکه مسلمان ورڅخه منعه کړی شوی دی، دغه راز د جنګ سامان « لکه آسونه، او نور وسائل به هم نه ورکوی » او سپنه به هم پری نه پلوری ځکه چې اوسپنه خو د وسلې جوړولو بنسټ او مبنی ده، دغه راز له تړون څخه وروسته به هم د وسلې او لوژستیک پلورلو او پیرودلو معامله ورسره نه کوی.

شپږم شرط - **دصلحی تړون به نه ماتوی:**

که چیری مسلمان له کافر جنګ کوونکی سره د صلحی تړون ولری نو په ماتولو به یې لومړی والی نه کوی او ترڅو چې هغوی ماته کړی نه وی دوی به یې نه ماتوی ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

«مَنْ كَانَ بَيْنَه وبَيْنَ قَوْمٍ عَهْدٌ فَلَا يَحُلَّنَ عَهْداً ولَايَشُدَّنَّهَ حَتى يَمْضِيَ أَمَدُهُ اَوْ يُنْبِذَ إِلَيهِمْ عَلَى سَواءٍ.» [۲]

ترجمه: دچا چې له کوم قوم سره د صلحی اوربند شوی وی نو هغه به نه ماتوی او نه به ترهغو پوری

۱- هدایه ج ۱ ص ٥٤٤ کتاب السیر، المغنی ج ۱۳ ص ۱٦۲ فصل الشروط

۲- ترمذی ابواب السیر باب ماجاء فی الغدر ج ۱ ص ۱۹۱ د دهلی چاپ، له طبع سنه ۱۳٥۰، سنن ابوداود ج ۲ کتاب الجهاد باب فی الامام یکون بینه وبین العدو عهد ص ۲۳، د ملتان چاپ سنه ۱۳۱٦ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم بدلون او تغیر پکې راولي ځو پورې چې د هغه موده ختمه نه شي او یا د هغه ته د ماتولو اعلان وکړي او له خپل عزم څخه دې خبر کړي. څو په ماتولو کې دواړه برابر مسبوق او خبر شي.

یعني د مسلمانانو امیر ته د صلحې د تړون ماتول روانه دي ځکه چې دا غدر دی او په اسلام کې غدر کول حرام دي. نو ترڅو پورې چې د تړون نیته پوره شوې نه وي، یا کفارو تړون مات کړی نه وي او سرغړونه یې ورڅخه کړې نه وي، او یا امام دا احساس کړي چې له صلحې څخه جهاد د مسلمانانو په ګټه دی. په دغو درې واړو صورتونو کې به دري ورځې پرله پسې دښمن ته د تړون ماتولو خبر ورکوي. الله تعالی فرمايلي دي:

«وَ اِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْاِلَيهِمْ عَلى سَوَآءٍ اِنَّ اللّهَ لَايُحِبُّ الْخَآئِنِيْنَ.»

(دانفال سورة ۵۸ آیت لسمه سپاره)

ترجمه: *او که ویرېږې له کوم معاهد قوم څخه د خیانت کولو او تړون ماتولو چې له تاسره یې کړی دی، نو ته هم دوی ته دغه تړون برابر وغورځوه؛ بیشکه الله تعالی خیانت کوونکی نه خوښوي.*

یعني که له کوم غیر اسلامي ملت سره د مسلمان ملت د حاکم د سولې تړون شوی وي مګر هغه د مودې له ختمیدو د مخه که څه هم برالا اوښکاره د تړون ماتولو اقدام و نه کړي، بلکې له ښبونښبانو او تحرکاتو څخه یې دا خبره څرګنده شي چې دوی د صلحې د ماتولو په هڅه کې دي نو بیا په دې صورت کې مسلمان سوله کوونکې جانب ته هم دا اجازه ده چې د خپل مصلحت له په نظر کې نیولو سره د هغوی د سولې تړون هغوی ته بیرته ورکړي او د جهاد اعلان ورته وکړي. خو دغه اعلان مسلمانان باید په داسې ډول وکړي چې دښمن برابر خبرشي او خپل تیاري ونیسي او دا د اسلام د صلحې او جنګ په باره کې پر عدل او انصاف داسې ګاڼلي اوچت قانون دی چې د بشري نړۍ په جنګي او سوله ئیزو قوانینو کې په تاریخ کې ساری او سیال نه لري.[1]

---

۱ – معارف القران تفسیر څلورم ټوک ۲۶۹ مخ د کراچي چاپ ۱٤۰۹ هـ، ۱۹۸۹ م، مصنف د پاکستان مفتی اعظم مولنا مفتی محمد شفیع رح متوفی ۱۳۹٦ هـ، ۱۹۷٦ م. شرح اسیر الکبیر پنځم ټوک ۱٦۹۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم شرط – **که په مال سره صلحه مشروطه وي نو په شرعي توگه به وي:**

دمخه مي وويل چي په مال سره دصلحي مشروط کول روادي، برابر خبره ده که دغه شرط دجنگ کوونکي دښمن له پلوه وي خوپدي شرط چي مسلمانان کمزوري وي لکه چي امام ابوحنيفه رحمة الله عليه ويلي دي:

«واذاخاف المسلمون المشركين فطلبو امواد عتهم فابى المشركون ان يواد عوهم حتى يعطيهم المسلمون على ذلك مالا فلاباس بذلك عند تحقق الضروورة.»(۱)

***ترجمه:** که چيري مسلمانان دمشرکانو په مقابل کي له ماتي خوړلو څخه انديښمن شول، او له مشرکانو څخه يي دسولي او اوربند غوښتنه وکړه او مشرکانو له اوربند څخه انکار وکړ مگر دا چي مسلمانان دا وربند په بدل کي مال ورکړي. نو مسلمانانو ته داړتيا په صورت کي دا روا ده چي په مال سوله ورسره وکړي، امام سرخسي ابوبکر محمد بن ابي سهل رحمة الله عليه (متوفي ٤۹۰ هـ، ۱۱۱۳ م کال)*

دحضرت امام ابو حنيفه (رح) دپورتني قول په شرح کي ويلي دي چي رسول الله صلى الله عليه وسلم پدي باره کي خپل يو صحابي ته فرمايلي دي:

«اِجْعَلْ مَالَكَ دُوْنَ نَفْسِكَ وَنَفْسَكَ دُوْنَ دِيْنِكَ.»(۲)

***ترجمه:** خپل مال او دولت له خپل ځان څخه قربان کړه او خپل ځان پري اوساته او خپل ځان له خپل دين څخه قربان کړه او دخپل دين دفاع پري وکړه.*

دغه راز که مسلمانان پر کفار و باندي دا شرط کړي چي صلحه او اوربند پدي شرط در سره کووچي په بدله کي يي مال راکړي نو دا هم روادي ځکه چي رسول الله صلى الل عليه وسلم او راشدينو خلفا و داسي کړي دي مگر شرط پکي دادي چي په شرعي توگه وي.

۱- شرح السير الكبير پنځم توک ۱٦۹۲

۲- شرح السير الكبير پنځم توک ۱٦۹۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یعنی ۱ - کمیت، ۲ - کیفیت، ۳ - تاریخ، ٤ - د تسلیمو لو ځای او سبب به یې معلوم وی لکه چې د نهمې هجرې پیړی د عثمانیانو حنفي مفتي اعظم او قاضي علامه او امام محمود بن اسرائیل متوفی ۸۱۸ هـ ۱٤۱٤ م په خپله مشهوره فتاوی جامع الفصولین کې ویلې دي:

الصلح على مال لا يخلو من خمسة اوجه : وجه يحتاج الى قدر وصفة ومكان تسليم، ووجه الى صفة وأجل، ووجه الى اشارة وتعيين . اولها صلح على دراهم وثانيها صلح على تبرأ ووزني أو كيلي مما لا حمل ولا مؤنة وثالثها صلح على كيلي او وزني مما له حمل و مؤنة فيحتاج الى قدر وصفة وكذا الى مكان تسليمه. ورابعها صلح على ثوب فلابد من ذرع وصفة وأجل. وخامسها صلح على حيوان ولا يجوز الا بعينه ... (۱)

ترجمه: *پر مال باندې صلحه کول پر پنځو امورو مشروط دي: دا ځکه چې که چیرې په روپیو سوله وکړای شي نو په هغو کې د روپې ۱ - نوعیت معلومول ۲ - د روپو اندازه معلومول ۳ - د تسلیمیدو نېټه معلومول ٤ - د تسلیمولو ځای معلومول او ٥ - دا چې د کوم هیواد سکه ده. او که غله وي، د هغوی وزن او د هغې پیمانه معلومول، د هغې صفت معلومول او د تسلیمولو ځای معلومول، که په البسه ؤ صلحه وکړای شي نو د هغوی گز معلومول د هغوی نوعیت معلومول چې رخت دي، غالي دي گیلم دي او که نور څه په هغوی کې اعلی، اوسط او ادنی معلومول هم ضروري دي.*

ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د نجران له نصرانیانو سره کله چې په لسم ۱۰ هـ ۶۳۳ م کال د یمن د نجران د ولایت له نصرانیانو سره صلحه وکړه نو له هغوی سره یې د مال په بدله کې صلحه وکړه او د کال دوه زره اوقیه یعنی اتیا زره درهم یې پر کینبودل چې زر اوقیه یعنی څلویښت زره درهم به هر کال د رجب په میاشت کې ورکوي او که چیرې دوی د اوقیه ؤ په بدله کې آسونه، څغرې او نور څیزونه ورکوي د ورځې له نرخ سره سم به ورڅخه قبلولی شي، او که اسلامي حکومت په یمن کې د جهاد له پاره اړتیا پیدا کړه نو د نجران

---

۱ - جامع الفصولین دویم ټوک ۵۱ مخ دلاهور چاپ ۱٤۱۷ هـ، ۱۹۹۶ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصرانیان به ډیرش څغری، دیرش جنگی آسونه او دیرش اوښان دعاریت په توګه داسلامی لښکر مشرته ورکوی. نوکه چیری د دوی له دغو امانتو څغرو یا آسونو یا اوښانو څخه په جنګ کی تلف شول داسلامی لښکر پر امیر باندی لازم دی چی د دوی له خوښی سره سم به یی یا جنس او مثل ورکوی اویا به یی بیه ورکوی. [1] مطلب دا چی کله دمسلمانانو او کفارو تر منځ په مال سره صلح کولی شی داضروری ده چی نوعیت، کمیت یعنی اندازه د تسلیمی تاریخ، مکان، او وصف یی معلوم کړی، څوابهام له منځه لاړشی اوکوم اړخ ته دماتولو پلمه پاتی نه شی.

دویم د ښځی او میړه ترمنځ سوله

دصلحی دویم ډول دزوجینو یعنی دمیړه او میرمن ترمنځ سوله ده. او دصلحی په ډولونوکی داسوله په اسلام کی زیات ارزښت لری، ځکه نه یوازی داچی میړه او میرمن دکورنی نظام دوه داسی بنسټیز ارکان دی چی له دوی دواړو څخه پرته کورنی نظام جوړول ممکن نه دی؛ بلکی همدا میړه او میرمن دی چی د ټولنی په جوړولو کی دملیا دتیر حیثیت لری چی، له همدی کبله ددواړو ترمنځ صمیمیت، متقابله احترام، اخلاص او خپل منځی ایثار او په کهول کی د یوبل په مقابل کی زغم کول او خوشاله ژوند تیرول یو دبل حقوق پرځای کول ډیر ضروری دی، څو ددوی خپل منځی شخړی او ناندری وهل د دوی پر اولاد چی د اجتماع عظیم امانت دی ناوړه اغیزه و نه کړی. او که احیاناً د دوی تر منځ کوم اختلاف راشی نو دوی ته پکار دی چی په خپله یی دوه په دوه سره ختم کړی اوزیار اوباسی چی ورڅخه زیات نه شی، مګر که چیری دوی هوار نه کړای شو نو الله تعالی د دوی دواړو خپلوانو ته حکم کوی چی ددوی دواړو دمینی جوړه کړی جونګړه داختلافاتو تو پان ته پری نږدی چی ویجاړه یی کړی بلکی د دوی تر منځ دی سوله وکړی لکه چی الله تعالی

۱- زادالمعاد دریم ټوک ٦٣٤-٦٥٣ مخونه دبیروت چاپ ١٤١٥هـ، ١٩٩٤م، مصنف حافظ ابن القیم جوزی متوفی ٧٥١هـ، فتوح البلدان ٧٦ مخ بیروت ١٣٩٨-١٩٧٨ علامه بلاذری متوفی ٢٧٩هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرمايلي دي:

«وَ اِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوْزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُّصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ تُحْسِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا.» (۱)

ترجمه: *اوکه کومه ښځه ویریده له میړه خپله دسرکشي یاد مخ گرځولو نه پر دوی دواړو باندې هیڅ گناه نشته په دې کې چې دوی دواړه په خپل منځ کې صلح سره وکړي په یو ځیل صلح کولو سره ، او صلح کول ډیرغوره ده او حاضر کړای شوي دي نفسونه شومتیا ته اودزړو نو په منځ کې هرو مربخیلي موجوده ده.*

اوکه تاسي نیکی او ښیگړه و کړي له خپلو ښځو سره او پرهیز ځانه ساتنه وکړي تاسي له نشوز او خصومتو نو څخه په تحقیق سره الله تعالی ښه خبر داردي په هغه شي چې تاسي یې کوي.

تفسیر ، احکام او مسائل:

امام قرطبي متوفی ٦٧١ هـ په خپل تفسیر احکام القران کې او حافظ ابن کثیر متوفی ٧٧٤هـ په خپل تفسیر کې د پورتني مبارک آیت په تفسیر کې دام المؤمنین عائشي رضی الله عنها متوفیه ٥٨هـ، ٦٨١م امیرالمؤمنین عمربن الخطاب رضی الله عنه شهید ٢٤هـ ٦٤٥م امیرالمؤمنین علي بن أبي طالب رضی الله عنه شهید ٤٠هـ، ٦٦٣م تفسیرونه نقل کړي دي چې دهغو دري واړو خلاصه په لاندي ډول په لنډیز سره بیانو لی شي:

په دغه مبارک آیت کې دهغو ښځو په باره کې دالله تعالی حکم دي چې اولاد یي نه کیږي یا یي میړه ښایسته وي او دابد موري وي یا یي میړه ځوان وي او دا زړه وي او میړه یي غواړي چې بله ځوانه، اولاد زیږونکي او ښایسته ښځه وکړي، مگر دا یي په لاره کې

۱- دنساء سورة ۱۲۸- آیت ٥ سپاره ٤ سورة ۱۹ رکوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

خندوي او غواړي چې طلاق ورکړي څولاره ورته صافه شي. او ښځه ورته و وايي چې: ما ته طلاق مه راکوه زه خپل ځيني حقوق تا ته پريږدم. لکه د مهر ځيني برخه يا ټول مهر، ياد کوروالـه اوجماع حق چې دنوي ميـرمن په نسبت کم وي، يا لباس چې دنوي په پرتله کم وي. نو ميړه ته پکار دي چې داورسره ؤمني او طلاق ورنه کړي او صلحه ورسره وکړي. او دغه راز که چيري ښځه ورته ونه وايي مگر ميړه د دغو شيانو غوښتنه ورځخه وکړي او داگواښ هم ورته وکړي چې که د ده غوښتنې قبولې نکړې نو دي ته به طلاق ورکړي ښځې ته پکار دي چې داور سره و مني او په خپل ايثار سره خپل کـهول له ويجاړ تيـا ځخـه وژغوري. ځکه چې دغه صلحه کـول ددواړو په گټـه دي، که څه هم ميـړه او ښځـه هر يو دخپلې گټې په حرص اولتيه کي وي. (۱)

احکام او مسائل: له پورتني مبارک آيت څخه دصحابه کرامو دتفسير په رڼا کې مفسرينو او فقهاؤ دکورنې نظام دزوجينو په باره کې دغه مسائل او احکام بيان کړي دي:

۱- دويمه ښځه ان تر څلورمې پورې کول دميړه حق دي او دا حق اسلامي شريعت ورکړي دي، هيڅوک يې دممانعت حق نه لري.

۲- دبلې ښځې يا ښځوسره په وا ده کولو کې ميړه له لومړۍ ښځې ياېل چا ځخه داجازت اخيستلو پابند نه دی، الله تعالی دا حق ورکړي دی.

۳- دبلې ښځې د کولو په صورت کې پرميړه باندې فرض دي چې د دوی ترمنځ عدالت قائم کړي اوټولو ته مساوي ازدواجي حقوق ورکړي داسې نه وي چې دبلې ښځې په کولو سره لومړۍ ښځې ته شاکړي او حقوق يې تلف کړي، او که داسې وکړي ښځه حق لري چې دخلع غوښتنه ورځخه وکړي أو يا يې پوره حقوق

۱- تفسير قرطبي دريم ټوک ۲۵۹ - ۲٦۰ مخونه، تفسير ابن کثير لومړی ټوک ٦۸۵ - ٦۸٦ مخونه درياض چاپ ۱٤۱۸هـ، ۱۹۹۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړي.

٤- که میړه لومړی ښځه خامخا طلاقوي مګر ښځه نه غواړي چې مستقبل يې تباه شي او دې ته تیاره شي چې میړه ته خپل ځینې حقوق پرېږدي یای کم کړي خو پدې شرط چې میړه طلاق ورنه کړي، نو میړه ته پکار دي چې ورسره قبوله یې کړي او په خپل منځ کې دواړه پخپله خپل کهول له ویجاړولو او خپل منځي ربړو څخه وژغوري.(۱)

د دریم ګړي صلحه: که چیرې میړه او ښځه ونه کړای شي چې خپل منځي اختلافات په خپله سره ختم کړای شي، او د ښځې له پلوه نشوز او سرغړونه خپل وروستي پړاو ته ورسیدلی وي، د میړه احترام نه کوي په نتیجه کې د طلاق په صورت کې د دوی بیلتون رادرومي نو اسلامي کورني نظام د دوی دا ختلافاتو د ختمولو او له ویجاړتیا څخه د کهول دژغورلو له پاره دا تجویز وړاندې کړی دی او الله تعالی حکم کړی دی چې یو دریم ګړی دې د ښځې له خپلوانو څخه او یو دې د میړه له خپلوانو څخه وټاکل شي او د زوجینو ترمنځ دې منځګړي توب او صلحه وکړي لکه چې الله تعالی فرمایلي دي:

«وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا اِنْ يُّرِيْدَآ اِصْلَاحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا» (نساء سورت ۳۵-آیت ۵ سپاره)

ترجمه: او که تاسي د میړه او میرمن په منځ کې له مخالفت څخه ویریږئ نو تاسي یو حکم دسړي له خپلوانو څخه او بل د ښځې له خپلوانو څخه صلحه کوونکي مقرر کړئ. که اراده لري دوی دواړه د اصلاح او جوړښت نو الله تعالی به د دوی دواړو تر منځ موافقت پیدا

۱- تفسیر جصاص ج ۲ ص ۲۸۳ په لنډیز سره د لاهور چاپ ۱٤۰۰ هـ ۱۹۸۰ م مصنف امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی بیشکه الله تعالی ښه عالم او خبر داردی د صلحه کوونکو پر مقاصدو او د صلحی په هلو ځلو باندی.

تفسیر: تفسیر پوهانو د دغه مبارک آیت په تفسیر او د دغه تجویز په تفسیر او حکمت کی لیکلی دی:

په دغه مبارک آیت کی د اسلامی امت سوله خوښوونکو مسلمانانو ته خطاب دی چی که له تاسی سره اندیښنه وی چی میړه او میرمن خپل منځی مخالفت په خپله نه شی ختمولی نو تاسی ته پکار دی چی یو منصف او مصلح د میړه له خپلوانو څخه او یو منصف د ښځی له خپلوانو څخه مقرر کړی او دروغی جوړی له پاره یی میړه او میرمن ته ولیږی او دغه دواړه باید روغ نیتی، زړه سواند او سوله دوست وی. او الله تعالی د زوجینو په منځ کی د صلحی له پاره د دوی دواړو د خپلوانو انتخاب ځکه کړی دی چی یو خو د میړه او میرمن نور حالات هم ورته معلوم وی او بل دا چی له دوی څخه د خیر غوښتلو امید هم ډیر کاوه شی. دغه دواړه منصفان به د حالاتو پلټنه کوی او دواړه به په دی باندی پوهوی چی په صلحه کی د دوی ګټه ده. نو که چیری دغه دواړه منصفان د میړه او میرمن په منځ کی د سولی په پروسه کی مخلص وی نو الله تعالی به د دوی د صلحی د هلو ځلو په نتیجه کی د میړه او میرمن ترمنځ موافقت او جوړښت راولی. (۱)

دغه راز د امامیه شیعه مذهب نامتو امام علامه طبرسی په خپل تفسیر کی د دغه مبارک آیت په تفسیر کی ویلی دی:

ان خشیتم مخالفة وعداوة بین الزوجین و جهورا حکما من قوم الزوج و حکماً من قوم الزوجة لینظرا فیما بینهما. حتی یحکما بما فیه الصلاح ... (۲)

ترجمه: *که چیری له تاسی سره ویره وی د میړه او میرمن ترمنځ د دښمنی او اختلاف، نو یو کس*

۱- تفسیر ابن کثیر ج اص ۶۰۳، تفسیر تفهیم القران ج اص ۳۵۱، تفسیر قرطبی پنځم ټوک ۱۱۵ مخ په لنډیز سره، معارف القران تفسیر دویم ټوک ۴۰۴ مخ.

۲- تفسیر مجمع البیان ج ۲، ص ۴۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصلح د میړه له خپلوانو څخه او یو کس سوله کوونکی د ښځی له خپلوانو څخه وټاکی څو د دوی دواړو ترمنځ د مخالفت دعواملو څیړنه وکړی او بیا دواړه په ګډه سره د دوی ترمنځ پداسی طریقه روغه جوړه او سوله وکړی چی د میړه او میرمن ګټه او سمون پکی وی.

دغه راز امام خمینی په خپل کتاب: زبدة الاحکام کی ویلی دی:

لو وقع نشوز من الزوجين بحيث خيف الشقاق بينهما و الجر امرهما الى الحاكم بعث حكمين، حكماً من جانب الزوج و حكماً من جانب الزوجة للاصلاح، فيسعيان فى امرهما، فكلما استقر عليه رأيهما و حكما به نفذ على الزوجين، و يلزم عليهما الرضا به بشرط كونه سائغا، نعم لو اجتمعا على التفريق ليس لهما ذالك الااذا شرطا عليهما حين بعثهما بانهما ان شاء اجمعاوان شاء افرقا ، ولا يكون التفريق الأ بالطلاق عند اجتماع شرائطه. (۱)

ترجمه: که چیری د میړه او میرمن ترمنځ اختلاف پیدا شی پداسی ډول چی د دواړو ترمنځ د بیلتون ویره وی، او د دواړو د خپل منځی اختلاف قضیه تر حاکم پوری ورسیږی، نو حاکم ته پکار دی چی دوه سوله کوونکی د سولی له پاره ورته ولیږی چی یو یې د میړه له پلوه وی او بل یې د میرمن له پلوه وی، هغوی دواړه به د دوی ترمنځ د جوړښت زیار باسی. او کله چی دوی دواړه په هره سوله ئزه پریکړه توافق ته سره ورسیدل، ښځی او میړه ته یې اعلان کړه پر دواړو باندی یې منل لازم دی او پری نافذ یږی پدی شرط چی معقول وی هو، که چیری دغه دواړه منځه ګړی د میړه او ښځی په بیلتون سره متفق شول نو ددې صلاحیت دوی نه لری مګر په دهغه صورت کی چی پر میړه او میرمن یې شرط کړی وی او هغوی دواړو، ددی فیصلی واک ورکړی وی، پداسی ډول چی که د منځه ګړو خو ښه شوه سره پخولا دی کړی او که یې لازمه وګڼله سره جلا دی کړی. او بیلتون نه راځی مګر په طلاق سره او طلاق هلته صحیح کیږی چی شرطونه یې موجود وی.

۱- زبدة الحكام، ص ۲۰۷-۲۰۸ مصنف: امام خمینی، د تهران چاپ د طبع تاریخ ۱٤۰٤ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمت: داسلامي امت فقها و اوقاضیانو، د الله تعالی د تحکیم د پورتني امر په حکمت کې او دده دفردي او اجتماعي گټو په باره کې ویلي دي.

د تحکیم دغه حکم که څه هم د کورني نظام د میړه او میرمن د جوړښت په باره کې دی مگر

- دصلحې دغه حکم یوازې په کورني نظام پورې محدود نه دی بلکې د اسلامي ټولنې دنورو اختلافاتو د هوارولو له پاره هم گټور دی او بیا خاص په هغو موضوعاتو کې چې اختلاف کوونکي خپلوان وي، داځکه چې په قضائي او عدالتي پریکړو سره که څه هم په سم لاسي توگه جگړې، شخړې او اختلافات پای ته رسیږي مگر د متخاصمینو په زړونو کې له یو بل څخه د کرکې او نفرت جراثیم او مکرو بونه پریږدي چې په راتلونکې کې د خوراناوړو پیښو د تبارز لاملونه او عوامل گرځیږي، پداسې حال کې چې په خپل منځي صلحې سره هم د سم لاسي اختلافاتو داور لمبې مړې کیږي او هم په راتلونکې کې داحتمالي فتنې او فساد د رامنځته کیدو امکانات ختموي، خپل منځي مینه، محبت او ایثار ایجادوي.

له همدې کبله د یو ولسمې هجري پیړۍ د طرابلس مشهور حنفي قاضي علامه علاؤ الدین طرابلسي په خپل کتاب معین الحکام کې ویلي دي امیرالمؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله د خپل خلافت ټولو قاضیانو ته یو متحدالمال عمومي فرمان صادر کړی وچې په هغه کې یې قاضیانو ته داسې حکم کړی ؤ:

«رُدُّ وا القَضَاءَ بَيْنَ ذَوِي الأَرْحَامِ حَتَّى يُصْلِحُوا فَإِنَّ فَصْلَ القَضَاءِ يُوْرِثُ الضَغَائِنَ.»[۱]

ترجمه: *دخپلوانو ترمنځ داختلافاتو فیصلې دهغو اصلاح کوونکو خپلوانو ته او سپارئ ځکه چې قضائي فیصلې دمتخاصمینو په زړونو کې کینې او عداوتونه توریث او پیدا کوي.*

۱- معین الحکام ص ۱۲۳ د کویټي چاپ، دچاپ تاریخ ۱۳۹۳هـ،۱۹۷۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم په وصیت کی صلح

دمشروعی صلحی دریم ډول په وصیت کی دی. او هغه داسی چی یوڅوک دځنکدن په مهال کی په خپل مال کی دکوم یو خپل وارث یا اجنبی دوست یا لری خپلوان له پاره داسی وصیت وکړی چی وارثانو ته دقبول وړنه وی، او د دوی دخپلوانو له جملی څخه سوله خوښوونکی سپین روبی تر منځ شی او د دوی تر منځ سوله وکړی نو دابنه عمل دی الله تعالی ستایلی دی او داسی یی پدی باره کی فرمایلی دی:

«فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ»

(د بقره سورت ۱۸۲ آیت دویمه سپاره ۲۳ رکوع)

ترجمه: *نو هغه څوک چی ویریږی له وصیت کوونکی څخه دظلم په وصیت کی په خطاء سره یا دگناه په قصد سره نو اصلاح وکړی د دوی په منځ کی یعنی دموصی او موصی له ترمنځ نو پرده باندی هیڅ گناه نشته په تحقیق سره الله تعالی ښبونکی او رحم کوونکی دی په هغه چا باندی چی دالله تعالی داحکامو په اجراء کی ډیر احتیاط کوی.*

تفسیر: مفسرینو او فقهاؤ د دغه مبارک آیت په تفسیر کی ویلی دی:

په اسلامی شریعت کی وصیت په دری ډوله دی: ۱- ممنوع ۲-واجب، ۳- مستحب، دوصیت کوونکی دهغو خپلوانو په باره کی وصیت کول ممنوع دی چی دمیراث برخی یی الله تعالی په قران کریم کی ټاکلی دی.

دویم واجب وصیت دی او هغه دا چی پر مړه کیدونکی باندی زکات، نذر، حج او یا دکوم بنده حق لکه پور، امانت پری پاتی وی او هغه شاهدان ونه لری نو پرده باندی فرض دی چی د دغه ډول دحقوقو په اداء کولو سره د ده له مال څخه خپلو وارثانو ته وصیت وکړی. (۱)

۱- غایة المأمول شرح التاج الجامع للاصول دویم ټوک ۲٦٤ دبیروت چاپ ۱٤۰٦هـ، ۱۹۸٦ مصنف: شیخ منصور علی ناصف من علماء الازهر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وصيت کې د اختلاف په صورت کې د شيعه ؤ په مذهب کې هم سوله کول مشروع او ښه کار دی لکه چې د پورتني مبارک آيت په تفسير کې علامه طبرسي په خپل تفسير مجمع البيان کې د خپل مذهب نظر په تفصيل سره ذکر کړی دی چې د اهل سنت و الجماعة د تفسير پوهانو او فقهاوو له نظر سره په اړونده موضوع کې يو ځيل دی. د تفصيل له پاره دی نوموړی تفسير ته مراجعه وکړای شي. (۱)

دريم مستحب وصيت دی: او دا دمړه شوی دهغو خپلوانو په باره کې وصيت دی چې په شريعت کې يې د ميراث برخې تاکلي شوی نه دی.

خو د دغه وصيت مشروعيت دوه شرطونه لري. يو دا چې دهغو وارثانو په اجازه سره وی چې په قران کريم کې د ميراث برخې تاکلي شوی دی. ځکه چې دهغوی له اجازې څخه پرته وصيت کول ورته روانه دی لکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دی:

عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم

«لاَ تَجُوزُ الوَصِيَّةُ لِوَارِثٍ إلَّا أنْ يَشَاءَ الوَرَثَةُ.» (۲)

ترجمه: *له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روايت دی چې ويلي يې دی: رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دی: وصيت کوونکی ته وصيت کول روانه دی مگر دا چې دوارثانو په خوښه او مشوره او رضامندی سره وی،*

دويم شرط يکی دادی چې دغه وصيت به ظالمانه او غير عادلانه نه وی او هغه داسی چې دځينی وارثانو له پاره وصيت وکړی او ځينی محروم کړی، او يا دا چې دخپل ټول مال له يوی برخې څخه په زيات مال وصيت وکړی. دغه ډول وصيت کول حرام او کبيره گناه ده

۱- تفسير مجمع البيان، ج ۱، ص ۲۶۹

۲- سنن دارقطنی څلورم ټوک ۹۷مخ دملتان چاپ ۱۳۵۹ هـ ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چی رسول الله سلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

«عَنْ اِبْنَ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِّی صَلَّی اللّٰهُ عَلَیهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْجَنَفُ فِی الْوَصِیَّةِ مِنْ الْکَبَائِرِ» رواه ابن مردویه. (۱)

***ترجمه:** له ابن عباس رضی الله عنهما څخه او هغه له نبی صلی الله علیه وسلم څخه روایت کړی چی فرمایلی یې دی: په وصیت کی په خطایې سره ظلم کول له کبائرو گناهو نو څخه دی.*

نو کـه کـوم وصیت کـوونکی داسی وصـیت وکـړ اووارثانـو ورسره مـخـالفت وکـړ اوتر منځ اختلاف زیات شو نوسوله دوست وګړو ته پکار دی چی ددوی تر منځ صلحه وکړی. او هغه داسی چی وصیت کوونکی له کړی ظالمانه وصیت څخه منع کړی او پخپل کړی وصیت کی تعـادل وکـړی او وارثان دی ته چمـتـو کـړی چی عـادلانه وصـیت کـول دوصـیت کـوونکی شرعی حق دی. (۲)

څلورم په پرهارونوکی صلحه کول

له زخمونو څخه مطلب دادی چی دوه کسان یا څوکسان په خپل منځ کی جنگ سره وکړی او یو لوری پـربل باندی دگـوزارونو په دوران کی هغـه ټپی کـړی، سـریې مـات کـړی یا یې غاښ مـات کړی یا یې سترگه ټپی یاړنده کړی او داسی نور. نو پدی کی داسلامی شریعت دجزاقـانون دادی چی زخمونه قـصاص دی. یعنی دټپی کوونکی به هماغـه اندام ټپی کوی چی دمضروب یې ټپی کړی دی لکه چی الله تعالی په قرآن کریم کی فرمایلی دی:

۱- تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک ۲٦٤، هدایه ٤ ټوک ٦۳۹، تفسیر احکام القرآن لومړی ټوک ۱۷۲، مخ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفی متوفی ۳۷۰هـ

۲- تفسیر موضح الفرقان لومړی ټوک ۱۳۳مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

«وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُ»

(دمائده سورت ٤٥ آيت ٦ سپاره ٥ سورت)

ترجمه: او فرض كړي وموږ پر دوی باندی په دی تورات کی چی بیشکه نفس دی وو ژلی شی په بدل دمقتول نفس کی او سترګه دی ړنده شی د ړندی کړی سترګی په بدل کی او پوزه دی پری کړای شی په بدل دغوڅی کړی پوزی کی، او غوږ دپری کړای شی دپری کړی غوږ په بدل کی او غاښ دی وویستلی شی دبل دویستلی شوی غاښ په بدل کی او پرهارونه. قصاص یعنی بدل دی برابر، نو هر چاچی عفوه وکړه د دی قصاص نه نو دغه عفوه کفاره ده ده ته یعنی دی پدغی عفوی سره له ګناه څخه پاکیږی.

تفسير: مفسرينو د دغه مبارک آيت په تفسير کی ليکلی دی: که څه هم دغه حکم په موسوی شريعت کی و مګر په محمدی شريعت کی هم همدغه حکم دی.[١]

قرآن کريم د پرهارونو په باره کی دوه تجويزونه وړاندی کړی دی چی يو قصاص اوبل عفوه ده، دريم تجويز نبوی احاديثو چی د شريعت دويمه سرچينه ده وړاندی کړی دی چی صلح ده او هغه داسی چی د پرهار ژلی او زخمی کوونکی ترمنځ په ديت او ملهماني ورکولو او قبلولو سره صلحه وکړای شی. لکه چی امام ضحاک شيبانی ابوبکر احمد بن عمر و بن ابی عاصم رحمةالله عليه (متوفی ۲۸۷هـ، ۹۱۱م کال) په خپل مشهور تأليف کتاب الديات کی ټول هغه نبوی فيصلی جمع کړی دی او ټول هغه احاديث يی روايت کړی دی چی د پرهارونو دصلحی په باره کی ورڅخه مروی دی چی دنمونی په توګه دصلحی يوه فيصله يی زه دلته وړاندی کوم:

١- معارف القرآن دريم ټوک ١٦٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

«عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَاجَهْمٍ ابْنَ حُذَيْفَةَ مُصَدِّقاً فَلَاحَاهُ رَجُلٌ فِي صَدَقَتِه فَضَرَبَهُ أَبُوجَهْمٍ فَشَجَّهُ فَأَتَوا النَّبِي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: الْقَوَدَ يَا رَسُولَ اللّٰه، فَقَالَ النَّبِي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ يَرْضَوا، فَقَالَ لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَرَضُوا، فَقَالَ النَّبِي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنِّي خَاطِبُ الْعَشِيَّةَ عَلَى النَّاسِ وَمُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ؟
فَقَالُوا: نَعَمْ. فَخَطَبَ رَسُولُ اللّٰه صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: انَّ هٰؤُلَاءِ اللَّيْثِيِّينَ أَتَوْنِي يُرِيدُونَ الْقَوَدَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِمْ كَذَا وَكَذَا أَرَضِيتُمْ؟ فَقَالُوا لَا، فَهَمَّ الْمُهَاجِرُونَ بِهِمْ فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكُفُّوا ثُمَّ دَعَاهُمْ فَزَادَهُمْ فَقَالَ أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ فَإِنِّي أَخْطُبُ عَلَى النَّاسِ وَأُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ، فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ.». [۱]

ترجمه: له عروة ابن الزبیر او هغه له خپلې تروري ام المؤمنین عایشې رضی الله عنها څخه روایت کړی دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم د حذیفه زوی جهم رضی الله عنه له خلکو څخه د زکات غونډولو پر ماموریت ولیږه. د زکات ورکوونکو له جملې څخه د بنولیث د قبیلې یو سړي د زکات په ورکولو کې جنجال ورسره وکړ. حضرت جهم ورته په غصه شو او هغه یې وواهه او ټپي یې کړ. پرهار ژلي او د هغه خپلوان نبی صلی الله علیه وسلم ته راغلل او ورته ویې ویل: ای د الله رسوله مونږ د خپل مضروب د پرهار کسات غواړو.

نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: له قصاص اخیستلو څخه تیر شی زه به ستاسی ترمنځ صلحه وکړم او له جهم څخه به دومره دومره تاوان درته واخلم. مګر هغوی رضامند نه شول، رسول الله صلی الله علیه وسلم د تاوان په مقدار کې زیاتوالی ورته وکړ او ورته ویې فرمایل: دومره او دومره تاوان به درکړي او صلحه ورسره وکړی، هغوی قبول کړ او په تاوان اخیستلو رضامند شول،

۱ – کتاب الدیات باب الامام یصالح عما یجب علی عامله من قصاص ۵۶ مخ مصنف امام ضحاک شیبانی. د کراچی چاپ، د چاپ تاریخ ۱٤۰۷هـ، ۱۹۸۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبی صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

زه به نن ما خوستن د مجرم واکمنان راوغواړم، هغوی ته به خطاب وکړم او صلحی ته د تاسی له رضامندی او موافقی څخه به یې خبر کړم. هغوی ورته وویل: سمه ده او زمونږ درسره خوښه ده.

له وعدی سره سم رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی راوغوښتل تقریریې ورته وکړ او بیا یې ورته وفرمایل: دلیث قبیلی دغه سپین ږیری او مشران ماته راغلی او له ما څخه دخپل مضروب د پرهار دکسات غوښتنه کوی. نو ما دوی ته ستاسی له پلوه دصلحی په کولو سره د دومره تاوان په ورکولو سره صلحی ته چمتو کړی دی ایا تاسی دوی ته په تاوان ورکولو او سولی کولو رضامند یاست؟

هغوی ورته وویل: نه، مهاجرینو ته غصه ورغله او پرهغوی باندی یې دحملی کولو اراده وکړه. رسول الله صلی الله علیه وسلم مهاجرینو ته امروکړ چی زغم او صبر وکړی، رسول الله صلی الله علیه وسلم بیا هغوی ته نصیحت وکړ او دصلحی گټی یې ورته بیان کړی او بیا یې ورته وفرمایل: آیا تاسی خوښ یاست چی د تاوان په ورکولو صلحه ورسره وکړی؟ هغوی وویل: هو، بیا یې ورته وویل: زه به د مجروح سپین روبی صلحی ته ستاسی له غاړی کیښنو دوڅخه خبر کړم، بیا یې هغوی ته وویل چی د مجرم پلویان تاوان درکولو او صلحی ته راضی شول. آیا تاسی رضامند یاست؟ هغوی هم وویل؛ هو، پدی توگه یې دهغوی ترمنځ سوله وکړه.

پنځم په مالی حقوقوکی صلحه کول

دسولی پنځم ډول په مالی حقوقوکی دمتخاصمینو یعنی مخالفینو تر منځ صلحه کول دی. او دصلحی دغه ډول هم په اسلامی شریعت کی دمسلمانانو تر منځ نه یوازی داچی مشروع او رواده بلکی ضروری ده. څو دمسلمانانو تر منځ وروری، امن او مینه پر دښمنی بدله نه شی أود حقوقو جنجال محاکمو ته منجر نه شی، عداوتونه او شخړی و ده ونه مومی.

په مالی حقوقو کی صلحه دامعنا چی د دوه کسانو ترمنځ په روپیو، جای داد، جنس او

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسي نورو کي اختلاف راشي، يو يې غوښتنه کوي او بل يې نه ورکوي يا ټول هغه څه نه ورکوي چي غوښتونکی يې دعوه کوي. بيا منځه گړي مصلحين د دوی ترمنځ د صلحي کولو له پاره هلي ځلي او منډي ترړې پيل کړي.

ډولونه: د اسلامي امت فقها ؤ ويلي دي: په مالي حقوقو کي صلحه په دري ډوله ده:

لومړی ډول: داسي صحله چي له اقرار سره وي.

دويم ډول: داسي صلحه چي له سکوت يعني چوپتيا سره وي.

دريم ډول: هغه صلحه چي له انکار سره وي. لکه چي ويلي يې دي:

الصلح على ثلاثة اضرب: صلح مع اقرار وصلح مع سکوت وصلح مع انکار.

ترجمه: *صلح په دري ډوله ده: له اقرار سره صلح، له سکوت سره صلح او له انکار سره صلح او بيا يې د صلحي دد غو دري وارو ډولونو د هر يو بيلا بيل تعريف کړی دی او داسي يې ويلي دي:*

۱ – صلح مع اقرار: هغه صلحه ده چي يو سړی پر بل باندي د خپل حق دعوه وکړي او هغه اقرار هم پري وکړي مگر په ادا ء کولو کي يې وروسته وراندی کيږي. بيا د دواړو تر منځ صلحه وکړای شي پداسي ډول چي دعوه کوونکی له خپل ځيني حق څخه او مدعی عليه پر باقي پاتي حق ورکولو مجبور کړای شي او هغه يې هم د مصلحينو له فيصلی سره سم ادا کړي. يا د دواړو ترمنځ داسي صلحه وکړای شي چي د دعوی کړای شوی شي په عوض بل شي ورکړای شي د مثال په ډول: نغدي روپۍ يې پور ورکړي وي او پور وړي روپۍ نه لري په عوض کي يې ځاروی، کور يا بل څه ورکړي.

۲ – صلح مع انکار: دا هغه صلحه ده چي يو شخص پر بل باندي د حق دعوه وکړي مگر مدعی عليه چورلټ انکار وکړي او ورته ووايي چي ستا پر ما باندي هيڅ حق نشته. دعوه کوونکی ورته ووايي چي يا به مي حق راکوی او يا به قسم کوی. بيا دواړه داسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلحی ته غاړ کیږ دی چی پور وړی له قسم څخه وژغورل شی او د حق د څښتن ټول حق ضائع نه شی خو شرط پکی دادی چی د مدعی به دغه دعوی حقه وی او له مدعی علیه څخه په هیره وی.

۳- صلح مع سکوت: دا ډول صلحه داسی صلحه ده چی یو شخص پر بل باندی د څه حق دعوی وکړی، او هغه چوپ پاتی شی، پداسی ډول چی د مدعی پر حق باندی نه اقرار وکړی او نه انکار ور څخه وکړی، او بیا دد واړو تر منځ صلحه وکړای شی، څو خبره جنگ او قتل ته ونه ریسږی.

حکم: داسلامی امت د جمهور و فقهاؤ په نزد، د حقوقی صلحی دغه دري واړه ډولونه روادی او په اسلامی شریعت کی ستایلی شوی دی څو د ذات البینی شخړو او منازعاتو مخه ونیولی شی.[1] دغه د حقوقی صلحی دری واړه ډولونه رسول الله صلی الله علیه وسلم د خلکو تر منځ کړی دی چی زه یې د نمونی په توگه د لته یوه پریکړه او صلحه د موضوع د مشروعیت په ثبوت کی وړاندی کوم:

«عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ لَهُ عَلَى عَبْدِاللّٰهِ بْنِ أَبِي حَدْرَدَ الأَسْلَمِيِّ مَالٌ فَلَقِيَهُ فَلَزِمَهُ حَتَّى إِرْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَمَرَّبِهِمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا كَعْبُ فَأَشَارَ بِيَدِهِ كَأَنَّهُ يَقُولُ النِّصْفَ فَأَخَذَ نِصْفَ مَا عَلَيْهِ وَ تَرَكَ نِصْفًا.»[2]

ترجمه: *له حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه متوفی ۵۰ هـ ۶۷۳ م څخه روایت دی چی د ده پر*

۱ - هدایه ٤ ټوک ۲۲۹ مخ د ډیلی چاپ د چاپ تاریخ ۱۲۹۸ هـ
- فیض الباری ۳ ټوک ۳۹۶ د لاهور چاپ د چاپ تاریخ ۱۳۵۷ هـ ۱۹۳۸ م
- الفقه الاسلامی وأدلته ۵ ټوک ۲۹۵ - ۲۹۷ د بیروت چاپ دار الفکر
- فتاوی النوازل ۳۲۸ مخ د کویتی چاپ ۱٤۰۵ هـ ۱۹۸۵ مصنف ابولیث سمرقندی متوفی ۳۷۳ هـ
۲ - صحیح بخاری څلورم ټوک ۶۱۷ مخ کتاب الصلح د ملتان چاپ ۱٤۱۵ هـ ۱۹۹۵ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو بل صحابي حضرت عبدالله بن حدرد اسلمي باندي پورؤ چي نيټه يې پوره شوي وه، نو په نبوي جومات کي د دواړو ليده کاته سره وشو، حضرت کعب خپل پور ورڅخه وغوښت.
هغه ورته وويل: اوس يې نه لرم دربه يې کړم. حضرت کعب ورته وويل: همدا نن او همدا اوس به يې راکوې. پدې کي دواړو ناندرې سره وهلې او زوږيې اوچت شو نبي کريم صلی الله عليه د دوی شخړه واوريده اوورته راووت پوښتنه يې ورڅخه وکړه له تحقيق څخه وروسته يې د دواړو تر منځ صلح وکړه پداسې ډول چي کعب بن مالک (ض) ته يې وفرمايل: د خپل پور نيمايي برخه ورته معاف کړه هغه قبوله کړه. بيا يې ابن ابي حدرد ته وويل: قرض يې همدا اوس ادأ کړه. هغه هم سم لاسي پاتي پوروركړ.
تشريح: امام ابن حجر عسقلاني رحمة الله عليه (متوفی ۸۵۲ هـ ۱٤۷۵ م کال) په خپل کتاب فتح الباري دصحيح بخاري په شرح کي د دغه حديث په تشريح کي ويلي دي: دغه مبارک حديث امام بخاري دری ځلي په خپل صحيح کي روايت کړی دی. او پر حضرت ابن ابي حدر دباندي د حضرت کعب بن مالک دوه اوقيه پورؤ اويوه اوقيه څلويښت درهمه دي چي دوه اوقيه اتيا درهمه کيږي. نبي کريم صلی الله عليه وسلم د دواړو صلحه په نيمايي پورور کولو وکړه چي څلويښت درهمه کيږي او پاتي څلويښت درهمه يې پرې معاف کړل.
حافظ ابن حجر رحمةالله عليه د دغه ډول صلحي په هکله ليکلي دي:
«اتفق العلماء على أنه ان صالح غريمه عن دراهم بدراهم أقل منها جازو اذا حل الأجل لم يجز أن يحط عنه شيأ قبل ان يقبضه مكانه وان صالحه بعد حلول الاجل عن دراهم بدنانير او عن دنانير بدراهم جازو اشترط القبض.» (۱)
ترجمه: *داسلامي امت علماؤ پردې باندې اتفاق کړی دی چي که چيرې د پورله ښتن سره پردې*

۱- فتح الباري ٥ ټوک ۲۳۷ مخ دبيروت چاپ ۲ ۱٤۰ هـ ۱۹۸۱ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندی صلحه وشی چی پوروړی به په نغد پورکی له ورکړ یو روپیو څخه کمی ورکوی نو داډول سوله کول روادی پدی شرط چی د پور ورکولو نیتیه پوره شوی نه وی او که دقرض ادا ء کولو نیتیه پوره شوی یا تیره شوی نه وی نوبیا یې کمول روانه دی: بلکی پوره به یې ورکوی. هو که له قبض څخه وروسته د پورڅښتن یو څه بیرته ورکوی بیا نو پروانه لری او داسی کول احسان دی.

دغه راز که چیری د پورد ادا ء کولو نیتیه پوره شوی وی او له پوروړی سره هماغه سکه په لاس کی نه وی چی پورکړی یې وی او ددواړو صلحه پردی باندی وکړای شی چی د درهمو پرځای دهغوی په انډول دسروزرو دینار ورکړی یا دسروزرو د دینارونو پر ځای دسپینو زرو درهم ورکړی، یا هره چلیدونکی سیکه پر بله هغه سکه بدله کړی چی دواړه پدغه هیواد کی معمول وی او چلیږی نو داسی صلحه کول هم روادی. خوشرط پکی دا دی چی سم لاسی به قبض کولی شی او نیتیه به پکی نه وی.

مطلب دا چی په دواړو سورتونو کی چی ذکر شو قبض او سم لاسی ادا ء او دنیتیی پوره والی په دغه ډول صلحه کی شرط کړی شوی دی.

د شیعه مذهب فقهاؤ هم په مالی امورو کی سوله روا ګڼلی ده لکه چی امام خمینی په مالی امورو کی د سولی په باره کی ویلی دی:

«انما یصح الصلح علی الحقوق القابلة للنقل والا سقاط کما أنه انما یصح من البالغ العاقل القاصد المختار.»(۱)

ترجمه: *په تحقیق سره په داسی حقوقو کی صلح صحیح کیږی چی د لیږدولو او پرینبودلو جوګه وی، او په اموالو کی سوله د داسی چا صحیح کیږی چی هوښیار وی، او په خپله خوښه او رضامندی سوله کوونکی وی او په خپله اراده سوله کوی. او متشرع حاکم هم سوله کوونکی په خپلو اموالو کی له تصرف کولو څخه منعه کړی نه وی.*

۱- فتاوی تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۱۷، زبدة الاحکام ص ۱۵۳ توضیح المسایل ص ۲۳۷ مسئله ۲۱۶۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم د دوو مسلمانو جنګياليو ډلو ترمنځ سوله کول

د سولې شپږم ډول د مسلمانانو په خپل منځ کی د پیل شوی وسلوال تو د جنګ د بندولو او ختمولو سوله ده. چې د سولې په ګردو ډولونو کی زیاته ضروری او مهمه سوله ده، ځکه چې خپل منځی جنګونه داسی مهلک او تباه کوونکی مادی او معنوی نتائج لری چې کم سیاله بلکی بی ساری دی. له همدې أمله الله تعالی په قرآن کریم کی په خصوصیت أوځانګړتیا سره مسلمانانو ته د خپل منځی جنګونو د سم لاسی بند ولو د سولې حکم کړی دی او داسی یې فرمایلی دی:

«وَ اِنْ طَآئِفَتٰنِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِىْ تَبْغِىْ حَتّٰى تَفِىْٓءَ اِلٰى اَمْرِ اللّٰهِ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوْا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ - اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ.» (دحجرات سورت ۹-۱۰- ایاتونه ۲۱ سپاره ٤۹ سورت)

ترجمه: *که چیری د مؤمنانو دوه ډلی په خپل منځ کی په جنګ او جګړه کی سره اخته او بوخت شی، نو ای نورومؤمنانو! تاسی د هغو دواړو په خپل منځی جنګ کی د ښکیلو ډلو ترمنځ هغوی ته په نصیحت کولو سره او د الله تعالی حکم ته په بلنی سره صلحه وکړئ. نو که ظلم او تیری وکړیوی جنګ کوونکی ډلی پرهغی بلی باندی او سولی ته یې غاړه نه کیښوده، او حکم د الله تعالی اورسول الله ته غاړه کی نږدی او سوله قبوله نه کړی. نو ای مؤمنانو تاسی ټول د مظلومی ډلی په ملا تړکی له هغی ډلی سره جنګ وکړی چی تجاوز او تیری کووونکی وی پر کمزوری او مظلو می ډلی باندې تر هغه پوری چی دوی بیرته د الله تعالی حکم ته راوګرځیږی او غاړه ورته کیږدی.*

نو که چیری تیری کوونکی اوسرغړ وونکې جنګیالی ډله وګرځیده له خپل ظلم او تیری

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه او دالله تعالی حکم ته یې غاړه کیښوده نو تاسي د دوی په منځ کې روغه اوسوله وکړی په عدل او انصاف سره، په تحقیق سره الله تعالی له انصاف او عدل کوونکو سره مینه او دوستي کوي، بیشکه چې ټول مؤمنان په دین کی سره وروڼه دي نوپس ای مصلحینو تاسي ددوی په منځ کې سوله او جوړښت وکړی. ځکه چې دوی دواړه ستاسی هم په دین کی وروڼه دي، او د دوی دواړو تر منځ داسی سوله وکړی چې تل ترتله وی، او ای مصلحینو تاسي له الله تعالی څخه دصلحی کولو په دوران کی وویرېږئ، د دی له پاره چې پر تاسي باندی رحمت وکړی شي دالله تعالی له پلوه او دهمیش له پاره ستاسي ترمنځ دجنګ دبل شوی تباه کوونکی اورلمبی مړې کړی.

تفسیر: تفسیر پوهانو او داسلامی امت فقهاؤ دپورتنیو مبارکو دوه ایاتونو زیات طولانی تفسیرونه کړی دی او د مسلمانانو دخپل منځی جنګونو په باره کی یې له پورتنیو ایاتونو څخه ډیر دجنګی فروعی احکامو او مسائلو استنباط کړی دی. ځکه چې دغه دواړه ایاتونه دمسلمانانو دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو دهوار ولو او جنګونو دله منځه وړلو له پاره اساسی قانون دی. چې دهغو ټولو په تفصیل سره ذکر کول موضوع طولانی کوی. نو دادی زه یې په څلورو عنوانونو کی خلاصه کوم: لومړی دجنګ کوونکو ډولونه، دویم: دهغوی احکام اومسائل دریم دصلحی مراتب، څلورم د مصلحینو مسئولیتونه.

دجنګ او مؤمنانو جنګیالیو ډولونه:

که چیری دمسلمانانو دوه ډلی په خپل منځ کی دیوبل خلاف جنګیږی نو د دی څو مختلف صورتونه دی چې په لاندی ډول بیان کړای شوی دی:

لومړی: لومړئ داچې دوه مسلمانی ډلی په خپل منځ کی په جنګ اخته شي او دغه دواړه ډلی داسلامی حکومت دامام رعیت وی یایوه رعیت وی او بله نه وی، یایې دواړه رعیت نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم: که چیری دواړه ډلی دامام المسلمین رعیت وی نو پر امیر باندی لازم دی چی د دوی دواړو ترمنځ روغه جوړه وکړی او له شرعی حکم سره سم د هغوی دواړو په منځ کی فیصله وکړی. نو که دواړه داسلامی حکومت اوربند او فیصله و منی ښه و ترښه او که نه په زور دی جنګ پری بند کړی. مګر که یوه جنګیالی ډله یې ومنی او بله یې نه منی نو پر امام باندی لازم دی چی ورسره وجنګیږی او فتنه یې ختم کړی. اوله دی امله چی سرغړوونکی ډلی داسلامی حکومت داوربند له حکم منلو څخه سرغړونه کړی ده او جنګ یې ورسره کړی دی دیاغی ډلی حکم پری کولی شی او دبغاوت هغه احکام پری جاری کولی شی چی په فقهی کتابونوکی دیاغیانو په باره کی بیان شوی دی.[1]

دویم ډول: دمسلمانانو د دولویوډلو تر منځ جنګ کول یاد دوه مسلمانو حکومتونو تر منځ نښته او جنګیدل دی او د دواړو جنګ دمادیاتو او دنیاله پاره وی او یوه خوایې هم د آخرت په خاطرنه وی.

حکم: د دغه ډول جنګ په هکله شرعی حکم دادی چی دغه ډول جنګ دفتنی جنګ دی. او مسلمانانو ته پکار دی چی له دغه ډول جنګ څخه په بشپړه توګه ډډه وکړی او د یوی خواپلوی هم ونه کړی او دواړو ډلوته نصیحت وکړی چی له الله تعالی څخه وویریږی او جنګ بند کړی. - ځکه چی دغه ډول جنګ هغه جنګ دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم د دغه ډول جنګ دجنګیالیو په باره کی ویلی دی:

«القاتل والمقتول کلاهما فی النار» وژونکی او وژلی شوی دواړه دوزخیان دی. »

دریم ډول: دمؤمنانو ترمنځ دریم ډول جنګ دادی چی د دواړه جنګ کوونکو ډلو له جملی څخه یوه ډله پرحق باندی او دویمه پر باطله وی، او باطله ډله اصلاح او سولی ته هم غاړه نه ږدی او جنګ ته دوام ورکوی.

١- تفسیر بیان القرآن ٩٩٥ مخ مصنف: حکیم الأمت مولنااشرف علی تهانوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم: په دغه صورت کی پر مؤمنانو واجب دی چی دهغی ډلی پلوی وکړی چی پر حق باندې وی او ترهغه پوری دنافرمانی ډلی په خلاف وجنگیږی چی یا په بشپړه توګه وځپل شی او یا حق او سولی ته تسلیم شی. (١)

٢- د شیعه مذهب تفسیر پوهانو هم ویلی دی: چی د دو جنګیالیو مؤمنو ډلو ترمنځ سوله کول باید په عدل او انصاف سره وکړای شی، پداسی ډول چی د دواړو جنګیالیو ډلو ترمنځ د خپلوی او دوستی له په نظر کی نیولو څخه پرته وکولی شی ظالم ته ظالم او مظلوم ته مظلوم وویلی شی. لکه چی علامه طبرسی په خپل تفسیر کی د دغو مبارکو آیاتونو په تفسیر کی په تفصیل سره بحث کړی دی چی د نمونی په ډول یې د تفسیر ځینی برخه دلته وړاندی کولی شی:

«وَ اِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا» ای فریقان من المؤمنین قاتل احدهما صاحبه **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا»** حتی یصلحا **«فَاِنْ بَغَتْ اِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرى»** بأن تطلب ما لا یجوز لها و تقاتل أخری ظالمة لها متعدیة علیها **«فَقَاتِلُوْا الَّتِى تَبْغِى»** لأنها هی الظالمة المتعدیة دون الأخری **«حَتّٰى تَفِيْئَ اِلٰى أَمْرِاللّٰهِ»** ای حتی ترجع الی طاعة الله و تترك قتال الطائفة المؤمنة **«فَاِنْ فَاءَتْ»** ای رجعت و تابت و اقلعت و انابت الی طاعة الله **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا»** ای بینها و بین الطائفة التی هی علی الایمان «بالعدل» ای بالقسط حتی یکونو اسواء ولا یکون من احداهما علی الأخری جور ولا شطط فیما یتعلق بالضمانات من الأروش **«وَ اَقْسِطُوْا»** ای اعدلوا **«اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ»** العادلین الذین یعدلون فیما یکون قولاً و فعلاً **«اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ»** فی الدین یلزم نصرة بعضهم بعضا **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ»** ای بین کل

١- تفسیر سراج المنیر ٤ څلورم ټوک ٦٦ مخ مصنف: امام ماشربینی متوفی ٩٧٧ هـ دبیروت چاپ دچاپ تاریخ ١٢٨٥ هـ تفسیر ماوردی ٥ ټوک ٣٣١ مخ مصنف امام وردی متوفی ٤٥٠ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

رجلين تقاتلا و تخاصما و معنى الاثنين يأتي على الجمع لأن تأويله بين كل أخوين يعنى فانتم اخوة للمتقاتلين فاصلحوا بين الفريقين، اى كفوا الظالم عن المظلوم و اعينوا المظلوم «وَ اتَّقُوا اللّٰهَ» فی ترك العدل والاصلاح او في منع الحقوق «لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» ای لكى ترحموا.»(۱)

ترجمه: که چیری د مؤمنانو یوه ډله له بلی سره جنګ کوی نو د دوی دواړو په منځ کی تر هغه پوری سوله وکړی چی روغه جوړه سره وکړی، نو که چیری یوې ډلې د دوی پر بلې تیری وکړ له اوربند څخه وروسته او هغه څه ور څخه غواړی چی ورته روانه وی او پر هغی بلی باندې جنګ کوی پداسی حال کی چی دا ظالمه وی او پر هغی بلي باندی تیری کوونکی او ظالمه ده نه هغه بله تردی چی تیری کوونکی ډله د الله تعالی طاعت قبول کړی او د مؤمنی ډلی په خلاف جنګ پریږدی. نو که چیری متعدی ډله راوګرځیده او توبه یی وکړه او جنګ یې ختم کړ او د الله تعالی طاعت ته یې رجوع وکړه «فاصلحوا بینهما» یعنی د جنګیالی ډلی او د هغی بلی مومنی ډلی ترمنځ «بالعدل» په نیاو سره سوله وکړی تردی چی دواړه سره برابری شی او د یوې ډلی پربلی باندی تیری او په هغو څیزونوکی ناانډولی نه وی چی په تاوان او تضمین کی ور څخه یو بل ته اخیستلی شی «واقسطوا» عدل وکړی «ان الله یحب المقسطین» بیشکه الله تعالی هغه عدل کوونکی خوښوی چی په خپل قول او فعل کی عدل کوی.

«انما المؤمنون اخوة» مومنان په دین کی سره وروڼه دی په خپل منځ کی یې یو پربل نصرت لازم دی «فاصلحوا بین اخویکم» نو صلح وکړی د دوه داسی ورونیو ترمنځ چي سره جنګیږی. اثنین د جمع په معنا ده، مطلب دا چی تاسی د دواړو جنګیالیو ډلو ترمنځ چی ستاسی وروڼه دی سوله وکړی. یعنی ظالم له مظلوم څخه منعه کړی او د مظلوم مرسته وکړی «واتقوا الله» او د عدل په نه کولو له الله تعالی څخه وویریږی او په اصلاح کی او د حقوقو په منعه کی «لعلکم ترحمون» څو پر تاسی رحم وکړای شی.

۱- تفسیر مجمع البیان ج ۵، ص ۱۳۳-۱۳٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم ډول: که چیري د دواړو جنګ کوونکو مؤمنانو ډلوله جملې څخه یوه رعیت وي چې دخپل پاچا او حاکم په خلاف یې بغاوت کړی وي دفقهاؤ په اصطلاح کې همدغو ته یا غي ویل کیږي. نو که چیرې دغه یاغي ډله دخپل خروج او بغاوت له پاره هیڅ کوم شرعي دلیل ونه لري او صرف دفساد او فتنې له پاره یې د اسلامي شرعي حکومت په خلاف جنګ او بغاوت پیل کړی وي. نو پرمؤمنانو باندې لازم دي چې داسلامي حکومت ملاتړو کړي او دګر دوفقهاؤ په اتفاق د دوی دځپلو له پاره داسلامي حکومت جنګ کول روا دي.

حکم: دغه ډله شرعي یاغیان دي. مګر دهغوی په خلاف دجنګ له پیل کولو څخه دمخه داسلامي حکومت مشرته پکار دي چې لومړی دعوت ورکړي چې له بغاوت څخه تو به وباسي او داسلامي حکومت اطاعت بیرته قبول کړي. نو که یې دعوت قبول کړ ښه تر ښه او که یې قبول نه کړنو داسلامي حکومت امیرته رواده چې دحقپالونکو مؤمنانو په ملاتړ د هغو په خلاف جنګ وکړي. خو شرط یکې دادی چې حکومت به ترهغه پورې جنګ نه پرې کوي چې یاغي ډلې دحکومت په خلاف جنګ پیل کړی نه وي څو دغه پړه هم پر هغوی باندې پریوځي. (۱)

پنځم ډول: پنځم ډول دحکومت دنسکورولو له پاره پاڅون او بغاوت دی. او دیاغي ډلې له ظاهري حالت څخه داسې معلومیږي چې دبغاوت کوونکې ډلې وګړي ظالمان او فاسقان وي پداسې حال کې چې حکومت عادل وي، اوله بغاوت کوونکې ډلې سره دحکومت په خلاف کوم شرعي دلیل هم نه وي.

حکم: د دغې ډلې په خلاف پرمؤمنانو باندې واجب دي چې دحکومت ملاتړو کړي او

۱- هدایه دویم ټوک، ۵۸۹ مخ، فتاوی قاضیخان، ج ۳، ۵۵۹ مخ د کویټي چاپ ۱۳۹۸ هـ ۱۹۷۸ م چاپ
مصنف: امام فخرالدین حسن بن منصور حنفي متوفی ۲۵۹ هـ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت ته د دغي ياغي فاسقي او ظالمي ډلي د ځپلو له پاره جنګ کول شرعاً روا دي خو شرط پکي دا دی چي حکومت به د جنګ پيل نه کوی. مفسرينو او فقهاؤ ويلي دي چي که څه هم حکومت عادل هم نه وی، د دغه ډول حکومت د باقي پاتی کيدو له پاره د مفسد ينو په خلاف جنګيدل روا دي ځکه چي د ده په ذريعه د مسلمانانو د مملکت نظم قائم دی.

شپږم ډول: شپږمه ډله د حکومت په خلاف داسي بغاوت کوونکي جنګيالي ډله ده چي د خپل بغاوت د مشروعيت له پاره شرعي دليل بيان کړي مګر د هغه تأويل او تفسير غلط کوی چي شرعاً باطل وی لکه چي خوارجو په (٣٧ هـ ٦٥٣ م کال) کي د اميرالمومنين علي رضي الله عنه د حکومت په خلاف کړي ؤ، او د خپل بغاوت د مشروعيت له پاره يې د قرآن کريم

«وَ مَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ» مبارک ايت وړاندی کړی ؤ. »[1]

حکم: په دی صورت کي هم مسلمان حکومت ته روا دي چي د هغوی په خلاف جنګ وکړي، برابره خبره ده که د مسلمانانو حکومت عادل وی او که نه وی او پر مسلمانانو باندی فرض دی چي د دغه ډول حکومت سره د ياغيانو په ځپلو کي جنګي ملاتړ وکړي.

اووم ډول: اووم داسي يوه ډله چي د عادل حکومت په خلاف جنګ ته ملا وتړي او بغاوت ورڅخه وکړي چي د هغه پاچا او حاکم په مشروع طريقه د حکومت واګي په لاس کي نيولي وی، او د هغه امارت شرعاً، قانوناً او هم عرفاً روا هم وی. مګر ياغي ډله يې نسکورول غواړي.

حکم: په دغه صورت کي هم د ياغيانو د ختمولو په خاطر حکومت ته جنګ کول روا دي. برابره خبره ده که له بغاوت کوونکو سره شرعي دليل وی او که نه وی. او پر مسلمانانو

١- الکامل فی التاريخ دويم ټوک ٣٩٣ مخ د بيروت چاپ ١٤٠٨هـ- ١٩٨٩م مصنف: امام ابن اثير متوفی ٦٣٠هـ ١٢٥٣م

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندی فرض دی چی د عادل او متشرع امام مرسته او ملاتړ وکړی. ځکه چی په اسلامی شریعت کی همدغی ډلی ته حقیقی یاغی ویل کیږی لکه چی امام شافعی رحمةالله علیه (متوفی ٢٠٤ هـ کال) په کتاب الام کی او امام مالک رحمةالله (متوفی ١٧٩هـ ٨١٢م کال) په مدونة الکبری کی ویلی دی چی:

«الباغی فی عرف الفقهاء الخارج عن طاعة امام الحق.»(١)

ترجمه: *دفقهاؤ په اصطلاح کی یاغی هغه چاته ویلی کیږی چی د متشرع امام له فرمان څخه وتونکی وی.*

او بیا دواړو دافتوی ورکړی ده چی پرمؤمنانو فرض دی چی د عادل او متشرع امام او حاکم ملاتړ وکړی او د یاغیانو په ځپلوکی په جنګ کی برخه ورسره واخلی او د امنیت په قائمولوکی مددور سره وکړی.

د شیعه مذهب فقهاو د یاغی تعریف داسی کړی دی:

«باغی و اهل بغی هر کسی است که بر امام و پیشوای عادل خروج کند و مسلحانه بشورد. جهاد این فرقه با دعوت و درخواست آن امام و یا کسی که آنرا امام تعیین و منصوب کرده باشد بر مسلمانان واجب است به طور کفائی مگر آنکه توبه نمائید»(٢)

اتم ډول: اتم ډول هغه لویه ډله ده چی د یو ظالم حکومت په خلاف پاخون وکړی، داسی حکومت چی په جبر او زور قائم شوی وی، امیران، والیان او چارواکی یې فاسق وی. پداسی حال کی چی پاخون کوونکی د عدالت او حدود الله د اقامت او د حقوق الله او حقوق العباد د احیاء له پاره پاخون کړی وی، او د دوی له ظاهری حالت څخه داسی څرګند یږی

١- کتاب الام څلورم ټوک پ ١٣٥ مصنف: امام شافعی، بیروت چاپ ٢ ١٤٠٢ هـ المدونة الکبری لومړی ټوک ٤٠٧ مخ.

٢- تبصرة المتعلمین ص ٨١٠، مصنف: علامه «حسن بن یوسف بن مطهر. المختصر النافع، ص ١٣٤ مصنف: محقق علامه حُلی «ابوالقاسم نجم الدین جعفر بن حسن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي نیک او ښه وګړي دي، فسق او فجوريې نه وي کړي.

داسلامي امت فقهاؤ د دغي ډلي په هکله ويلي دي: چي مؤمنانو مصلحينو ته پکاردي چي د دوي او دحکومت ترمنځ سوله وکړي، پداسي ډول چي حکومت ته وواييې چي دپاڅون کوونکو غوښتني ومني ځان اصلاح کړي او اسلامي شريعت قائم کړي. که حکومت ورسره قبوله کړه ښه ترښه او که نه نوپرنورو مومناهم لازم دي چي دپاڅون کوونکي ډلي مرسته وکړي. او دفاسق حکومت په خلاف په جهادکي ورسره ګډون وکړي.(۱)

حکم: د دغه ډول پاڅون کوونکو په هکله جمهورو فقهاو او اهل حديثو دا حکم کړي دي چي دوي هم ياغيان دي او دحکومت په خلاف يې پاڅون ناروادي. ځکه يوځل چي ديواميرامارت قائم شوي وي، په مملکت کي يې امن راوستلي وي او د مملکت نظم او نسق د ده له انتظام لاندي چليږي دهغه په خلاف قيام حرام دي. برابره خبره ده که هغه ظالم وي که عادل او که په هره طريقه يې حکومت نيولي وي مګر دا چي دغه حاکم دډاګيز کفر مرتکب شي.(۲)

مګر دفقهاؤ اکثريت ويلي دي چي: دغه ډول پاڅون کوونکي ياغيان نه دي او د دوي قيام حق دي او نورمؤمنان بايد د دوي ملاتړ وکړي لکه چي امام ابوحنيفه رحمة‌الله عليه کله چي زيد بن علي بن حسين رضي الله عنه په ۱۲۱ هـ ۷٤٤م کي داموي خليفه هشام بن عدالملک بن مروان په خلاف پاڅون وکړنو امام اعظم صيب و فرمايل:

«دجهادله پاره دزيد دغه پاڅون دبدرغزا ته ورته دي. »(۳)

۱- تفسير معارف القران ۸ ټو ۱۱۲ مخ

۲- مبسوط، باب الخوارج، فتح القدير پنځم ټوک ۳۳۷، کتاب السير باب البغاة.

۳- ابو حنيفه حياته وعصره اراءه وفقهه ص ٦۳ مصنف شيخ ابوزهره. المناقب لومړی ټوک ٥٥ مخ مصنف ابن البزازي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاورته وویل: داسي چي ده نو ته ولي په جهاد کي ورسره برخه نه اخلې
امام صيب په خوب کي ورته وويل: زه د خلکو دهغو امانتونو له امله پاتي يم چي له ما سره يې کېښودلي دي. خو مالي مرسته به هرومرو ورسره کوم.

• او بيا يې لس زره درهمه مالي مرسته ورته وليږله او استازي فضيل بن زبير ته يې وويل: امام زيد بن علي ته زما عذر وړاندې او بيان کړه.

او ځيني تاريخ پوهانو ليکلي دي: کله چي امام ابو حنيفه رحمه الله د حضرت زيد بن علي د پاڅون په هکله وويل چي:
خروجه يضاهي خروج رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم بدر.
او پوښتونکي ورته وويل: داسي چي ده نو ته ولي نه ملګرى کيږې امام صيب په ځواب کي ورته وويل:
« لو علمت ان الناس لا يخذلونه ويقومون معه قيام صدق لكنت اتبعه فاجاهد معه من خالفه. »[1]
يعني که زه پوهيدلاى چي وګړي به دي نه شرمنده کوي او له ده سره په صداقت سره دريږي نو ما به هرومرو د ده متابعت کړى واى او د ده د مخالفينو په مقابل کي به مي جهاد کړى واى.
په هر صورت د څلور سوه مليونه مسلمانانو متبوع امام ابو حنيفه رح که په وسله وال جهاد کي له امام زين العابدين زيد بن علي.» سره ګډون نه وکړى مګر مالي مرسته يې ورسره کړې وه او نور وګړي د ده په دعوت ورسره ملګري شوي وو او بيعت يې ورسره کړى و.
دغه راز کله چي په ۱۴۵هـ ۷۶۸م کي محمد نفس زکيه د عباسيانو د دويم خليفه ابو جعفر منصور عباسي په خلاف پاڅون وکړ او په مدينه منوره کي يې د عباسيانو د حکومت په

۱- روض النفير ۲٦۰ مخ امام ابو حنيفه کي سياسي زندگى ۱٤۰ مخ مناظر حسن گيلان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف د جهاد اعلان وکړ نو امام مالک امام دارلهجرة له محمد نفس زکیه سره د مرستي کولو فتوی جاري کړه او خلکو ته یې حکم وکړ چې له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړي.

خلکو امام مالک رحمه الله ته وویل: زمونږ پرغاړو کې خو اوس د منصور د بیعت رسۍ پرته ده؟

امام مالک رحمه الله فتوی ورکړه چې منصور له تاسي څخه په زور بیعت اخیستلی دی او د مجبور وګړي بیعت نه صحیح کیږي. هماغه وچې د مدیني منوري خلکو د امام مالک صیب له فتوی سره سم له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړ. په کوفه کې د محمد نفس زکیه ورور ابراهیم نفس مرضیه دوروله پاره له خلکو څخه بیعت اخیست نو امام اعظم رحمة الله علیه له مالي مرستي سره سره د محمد نفس ذکیه د پاڅون په ټینګتیا سره ملاتړ وکړ او د منصور په خلاف یې دغه د جهاد تائید وکړ تر دې چې دغه دواړه ورونه او دهغوی په سلګونو پلویان په ١٤٥ (هـ ٧٦٨م کال) کې د عباسي خلافت دواکمن له پلوه شهیدان کړای شول. (١)

د دغه تحریک ملاتړ امام ابو حنیفه علنی کاوه لکه چې امام یافعي ویلي دي:

«کان ابو حنیفة یجهر بالکلام ایام ابراهیم جهاراً شدیداً.» (٢)

یعنی امام ابوحنیفه د ابراهیم «نفس رضیه» ملاتړ د عباسي حکومت په خلاف په ډاګه او په ټینګه سره کاوه.

لنډه دا چې امام مالک او امام اعظم ابوحنیفه رحمة الله علیهما او د اسلامي امت اکثرو فقهاؤ او مفسرینو داسي پاڅون ته بغاوت نه دی ویلي چې د فاسد جابر حاکم او دهغه د فاسد نظام د نسکورولو او پرځای باندې یې د سوچه اسلامي نظام دراوستلو، د أمن او

١ - البدایه والنهایه لسم ټوک ٨٤ مخ، ابوحنیفه حیاته وعصره ارائه وفقهه ٣٧ مخ، الکامل فی التاریخ ج ٥ص ١٩٧، تاریخ بغداد ١٣ ټوک ٣٤٦ مخ، تاریخ ابن عساکر ج ٢ ص ٢٥٥.

٢ - روض النفیر لومړی ټوک ٣٠٠ مخ د امام یافعي تصنیف، امام ابو حنیفه کی سیاسی زندگی ص ٣٠٨

(c) ketabton.com: The Digital Library

حدود الله د پلي کولو په تکل پاڅون کړي وي. بلکې دا حق پاڅون او جهاد دی او پر مؤمنانو يې ملاتړ فرض دی.

بغاوت هغه ته ويل کيږي چې د اسلامي حکومت د يو عادل، متقي او متشرع حاکم په خلاف د مفسدينو او فاسقانو له پلوه د عادل، پاچا او اسلامي نظام د نسکورولو له پاره وي. پر مسلمانانو باندې فرض دي چې د دغه ډول نامشروع او اسلام د ښمنه بغاوت د ختمولو له پاره د حکومت ملاتړ او ملګرتيا وکړي.

احکام او مسائل

مفسرينو او فقهاؤ د دغو مبارکو اياتونو په تفسير کې د ياغيانو په باره کې يو شمير فقهي او شرعي مسائل بيان کړي دي چې لنډيزيې په لاندې ډول وړاندې کولی شي:

الف: د ياغيانو د ځپلو له پاره له عادل حکومت سره په جهاد کې ګډون کول فرض کفائي دی. که يو شمير خلکو ګډون پکې وکړ له ټول أمت څخه بس والي کوي.[1]

ب: ياغيان مسلمانان دي په بغاوت سره نه کافريږي.

ج: لومړی به دعوت ورکولی شي چې له بغاوت څخه لاس واخلي نو که يې ومنله ښه وتر ښه او که يې ونه منله جنګ به ورسره کولی شي خو په جنګ کې به حکومت د غه لاندې شرعي احکام او مسائل په نظر کې نيسي:

لومړی: حکومت به د جنګ پيل نه کوي. يعنې تر څو چې ياغيانو جنګ پيل کړی نه وي حکومت به يې ابتداء نه کوي.

---

۱ - فتاوی فتح القدير پنځم ټوک ۳۳۴ د بيروت چاپ مصنف امام ابن همام حنفي متوفی ۸۶۱هـ ۱۴۸۴م
تفسير مدارک پنځم ټوک ۶۹ مخ د لاهور چاپ مصنف امام نسفي عبدالله بن احمد حنفي متوفی ۷۰۱هـ ۱۳۲۴م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم: له جنګ څخه به د حکومت مقصد د یاغیانو له بغاوت څخه پښیمانه کول او ایل کول وی نه د هغوی وژل ځکه چې مؤمنان دي.

دریم: جنګي بندیان به یې نه وژنی.

څلورم: مالونه او شته یې غنیمت کولی نه شي او نه به یې ولجه کوي.

پنځم: اولادونه یې مریونه او مینځې کولی نه شي.

شپږم: د یاغیانو د ایل کولو له پاره له هغوی سره په جنګ کې له کافرانو او مشرکانو څخه د مرستې او کومک غوښتنه به نه کوي.

اووم: دهغوی د شتو او مالونو په غوښتلو سره به له هغوی سره اوربند او سوله نه کوي.

اتم: د یاغیانو کورونه به نه سوځوي. یعني اور به ورته نه اچوي.

نهم: ونې به یې نه قطع کوي او نه به یې له بیخ څخه وهي.

لسم: که په جنګ کې یاغیان قتل کړای شي نو په دار ځوړند کول یې حرام دي. د تشهیر په خاطر. دغه راز مثله کول یې او د سرونو ځوړند کول یې هم حرام دي.

یوولسم: د یاغیانو د تسلیمولو په خاطر پر هغوی باندې د اوبو او ارتزاقي مواد و بندول روا دي پر دې شرط چې ښځې او کوچنیان یې ورسره نه وي.

دوولسم: له جنګ څخه تښتیدونکي یاغیان او ماتې خوړلي به تعقیبولی نه شي.

دیارلسم: د یاغیانو ښځې. خویندې میندې اولوڼه به نه قتل کولی شي نه به وهلی شي نه به بندي کولی شي که څه هم مجاهدینو او د مسلمانانو امیر ته شکنځل هم وکړي پیغورونه ورکړي او ستغې سپورې هم ورته ووايي.

څوارلسم: که د یاغیانو مالونه یې نیولي وي نو د جنګ له ختمیدو او تسلیمیدو څخه وروسته به یې بیرته ورکوي.

پنځلسم: که د جنګ په دوران کې د یاغیانو مال ته د حکومت ضرورت شي نو مصرف کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې ورته روا دي او تاوان هم نه لري مګر بې ضرورته روانه دي.

شپاړسم: کله چې یاغیان تسلیم شي نو که په جنګ کې یې د حکومت وګړي وژلي وي یا یې د حکومت مال تلف کړي وي نو نه پرې قصاص کولی شي نه تاوان ورڅخه اخیستلی شي او نه کومه بله سزا ورکولی شي. (۱)

علامه الوسي حنفي (متوفی ۱۲۷۰هـ کال) په خپل تفسیر ورح المعاني کې او امام قرطبي په خپل تفسیر کې له حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته فرمایلي یې دي: **«یَا ابْنَ أُمِّ عَبْدٍ هَلْ تَدْرِي كَيْفَ حُكْمُ اللهِ فِيمَنْ بَغِيَ مِنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ؟» قَالَ: اللهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: لَا يُجْهَزُ عَلَى جَرِيْحِهَا وَ لَا يُقْتَلُ أَسِيْرُهَا وَ لَا يُطْلَبُ هَارِبُهَا وَ لَا يُقْسَمُ فَيْؤُهَا».** (۲)

ترجمه: *ای د أم عبد د مور زویه: ایا ته پوهیږی د هغه چا په باره کې چې د مؤمنانو له د غه امت څخه وي او بغاوت وکړي حکم څه دی؟ هغه وویل: الله او د هغه رسول ښه پوهیږي. ویې فرمایل: په یاغي کې د الله حکم دا دی چې ټپي به یې نه تعذیبوي، بندي به یې نه شي وژلی، تښتیدونکي یې تعقیبولی نه شي او مال یې تقسیمولی نه شي.*

اوولسم: کوم یاغیان چې په جنګ کې ونیول شي تر هغه پوري به یې اسلامي حکومت بندي کوي چې توبه او باسي او له بغاوت څخه د پښیمانتیا او توبې په صورت کې به خوشې کولی شي او اسلامي عادل حکومت به داژمنه ورڅخه واخلي چې بیا به د اسلامي حکومت په خلاف بغاوت نه کوي.

د شیعه مذهب فقهاو، ویلي دي:

یاغیان پر دوه ډوله دي: یو هغه چې «ذي فئه» وي، یعنې منظم او تنظیم ولري او د

۱ - فتاوی فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳۷ مخ، کتاب السیر باب البغاة، ألفقه علی المذاهب الأربعة پنځم ټوک ۴۱۷- ۴۱۸ مخونه کتاب الحدود، د بیروت چاپ.

۲ - تفسیر روح المعاني ج ۲۵ ص ۱۵۱ تفسیر قرطبي ج ۸ ص ۲۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګیالیو په منظمه توګه روزنه کوي، د دغې ډلې په باره کې حکم دا دی چې حکومت ورسره و جنګیږي، او که ټپي یې ونیول شي وژلی شي، او تیښته کوونکي یې تعقیبولی شي ترڅو په بشپړه توګه تیت او پرک شي او د فساد ځاله ختمه او له منځه یوړلی شي.

دویم ډول «غیر ذي فئه» یاغیان دي. او دا هغه دي چې تنظیم او سازمان او ګوندي تشکیلات ونه لري؛ بلکې یوازې هماغه کسان وي چې په معرکه کې موجود وي.

د یاغیانو د دې ډلې په باره کې حکم دا دی چې مجروح یې اعدام کولی نه شي، او تښتیدلی یې تعقیب کولی نه شي. (۱)

پاتې شوه د یاغیانو د اموالو مسئله: د هغو په هکله فقهاو ویلي دي چې اموال یې لوټ کولی نه شي، ښځې او اولادونه یې د بندیانو په توګه نیولی نه شي. مګر د یاغیانو هغه اموال چې د جنګ په ډګر کې ونیولی شي د غنیمت په توګه ورڅخه اخیستلی شي. (۱)

اتلسم: که یاغیانو د بغاوت په مهال کې پر کومه سیمه قبضه کړې وي او د سیمې له خلکو څخه یې زکات او نور محصولات اخیستلي وي او بیا په همدغه کال کې اسلامي حکومت د غه سیمه ورڅخه ونیسي او یاغیان ختم کړي نو اسلامي حکومت ته روا نه ده چې په دویم ځل له خلکو څخه زکات او نور محصولات وغواړي، برابره خبره ده که یاغیانو هغه په مشروع لاروکې مصرف کړې وي او که په نامشروعو لاروکې یې لګولې وي.

مګر که د سیمې اغنیاء یې په خپله رضامندۍ ورکوي نو بیا روا ده.

نولسم: که یاغیانو په نیولې شوې سیمه کې شرعي محکمې جوړې کړې وي او د سیمې د خلکو ترمنځ یې پریکړې او فیصلې کړې وي او بیا اسلامي حکومت دوی ختم کړي او سیمه ورڅخه ونیسي نو که چیرې د هغوی کړې فیصلې له شریعت سره سمې وي. اسلامي

---

۱ - فقه سیاسی اسلام، ص ۲۳۰-۲۳۱، مصنف: ابوالفضل شکوری - جامع عباسی ص ۱۵۵، مصنف شیخ بهاء الدین عاملي - تبصرة المتعلمین ص ۸۰ په لنډیز سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وی حکومت به یې نه بدلوی او پر خپل حال به یې پریږدی. او که غیر اسلامی وی او اسلامی حکومت ته د قبول وړ نه وی نو اسلامی حکومت حق لری چې د هغوی فیصلې منسوخې کړی.

شپږم: په اسلامی محاکمو کې د یاغیانو شهادت قبلولی نه شی ځکه چې هغوی د عادلانه شرعی نظام او حکومت په خلاف قیام او جنګ کړی دی، چې په اسلامی شریعت کې فسق دی او د فاسق شهادت په شریعت کې نامنظور دی. امام محمد رحمة الله علیه ویلی دی: که یې د اسلامی عادلانه نظام په خلاف جنګ نه وی کړی نو بیا یې شهادت قبلولی شی او که جنګېدلی وی نو بیا نه شی قبلولی.(١)

دوهم ټوک

دصلحې احکام

تفسیر پوهانو د سولې مسائل او احکام د دغو مبارکو ایاتونو په تفسیر کې په زیات تفصیل سره بیان کړی دی چې زه یې دلته نچوړ یعنی خلاصه په لاندې ډول بیانوم:

الف: امام فخرالدین رازی محمد بن عمر بن حسین رازی (متوفی ٦٠٦ هـ ١٢٢٩ م کال) په تفسیر مفاتیح الغیب کې چې په تفسیر کبیر سره مشهور دی ویلی دی:

د صلحې شرعی حکم عام دی که د دوه ډلو ترمنځ وی، که د دوه ملتونو ترمنځ وی او که د دوه کسانو ترمنځ وی ځکه خو الله تعالی فاصلحوا بینهما فرمایلی دی او بینهم یې نه دی ویلی. دغه راز فاصلحوا بین اخویکم یې ویلی دی. یعنی د تاسی د وروڼو ترمنځ بین اخوة یې نه دی ویلی. مطلب دا دی چې که شخړه د ډیرو کسانو ترمنځ وی او که د دوه

١ - تفسیر جصاص دریم ټوک ٤٠٣-٤٠٤ دلاهور چاپ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفی متوفی ٣٧٠ هـ فتاوی فتح القدیر پنځم ټوک ٣٣٧-٣٣٨ باب البغاة کتاب السیر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسانو ترمنځ وی سوله يې په منځ کې وکړئ.

دغه راز ورونه عام دي که سکني ورونه وي، يعني له يو مور او پلار څخه وي او که ديني ورونه وي په منځ کې يې سوله وکړئ.

دغه راز د جنګ کليمه هم عامه ده که وهل ټکول يې سره کړي وي، که يو بل ته په مورچل کې سره ناست وي او که سوک څپېړه يې سره کړي وي يا يې ناندرې سره وهلي وي او يو بل ته يې ستغې سپورې سره کړي وي او بيا سره مرور او يو له بل څخه خفه او مانيجن وي نو تاسې يې په منځ کې سوله وکړئ. (۱)

ب: که سوله کوونکي دځواک او قدرت خاوندان وي او دجنګ کوونکو پر دواړو خواؤ خپله سوله او دسولې خپل تجويز قبلولی شي نو بيا صلحه کول پرې واجب دي ځکه چې الله تعالی امر کړی دی چې «فاصلحوا بينهما» يعنی د دواړو جنګ کوونکو ډلو تر منځ سوله وکړئ. نو امردوجوب له پاره دی.

ج: که دخپلې سولې تنفيذ قدرت نه لری دهغوی په باره کې أمر دندب له پاره دی، هغوی ته مستحب دی چې دجنګ کوونکو دوډلو مومنانو ترمنځ صلح وکړی. ځکه چې دخير او ثواب کار دی او کيدای شي چې د دوی ذمنځګړيتوب په توسه دهغوی ترمنځ اوربند او سوله وشی. (۲)

د: که چيرې د دواړو جنګ کوونکو مؤمنانو ډلو جنګ دمادياتو او سياسی اقتدار په خاطروی او د يوې ډلې جنګ هم دحق په خاطر او داسلامی نظام په خاطر نه وی نو مؤمنانو ته پکار دی چې دواړو ته نصيحت وکړی او د يوې ډلې پلوی هم ونه کړی د داړو و ترمنځ دسولې او روغې جوړې هڅې وکړي. او دغه ډول سوله هم تفسير پوهانو واجب نه بلکې

۱- تفسير کبير ۲۷ توک دحجرا سورت ۱۲۹ مخ دبيروت چاپ تاريخ ۱٤۱۷ هـ ۱۹۹۷م.

۲- تفسير احکام القران دريم توک ٤۰۱ مخ دابوبکر جصاص تصنيف.

۳- تفسير احکام القران دريم توک ٤۰۱ للجصاص حنفي، تفسير جلالين ٤۲۸ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستحب ګڼلی ده. (٣)

هـ: مصلحين يعنی سوله کوونکی بايد متقيان وي او د صلحي کولو په دوران کی په سوچه او سپيڅلی نيت سره د سولی داعيه پيل کړی ځکه چی الله تعالی سوله کوونکو ته په خطاب کی فرمايلی دی:

«واتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» اوله الله تعالی څخه د سولې کولو په پروسه کی وويرېږئ ای مصلحينو څو الله تعالی پر تاسی باندی رحم وکړی او سوله مومثبته نتيجه ورکړی، دالله تعالی په نزد داجر او ثواب مستحق وګرځيږی.

سوله کوونکو ته پکار دی چی په دوی کی د دی صلاحيت، ظرفيت او استعداد وی چی د دوه کسانو تر منځ روغه جوړه وکولی شی. د جنګ او ر مړ کولی شی نو دوی ته لازم دی چی مسلمانانو ته خير ورسوی او سوله يې وکړی.

دويم دا چی مصلحين په خپله سوله کی کوم شخصی مادی غرض ونه لری، سوله يې له ځان ښودنی څخه پاکه وی.

د: د سوله کوونکو دا شرعی مسئوليت دی چی له اوربند څخه وروسته هغه أسباب او عوامل معلوم کړی چی د دواړو ډلو ترمنځ د جنګ باعث ګرځيدلی دی او د دوی ترمنځ يې ور وری په دښمنی سره بدله کړی ده.

ز: کله چی سوله کوونکی د دواړو ډلو ترمنځ سوله کوی نو د دائمی سولې له پاره به هلی ځلی کوی او د دواړو ترمنځ به په عدل او انصاف سره پريکړه او فيصله کوی، د خپلوی، دوستی، لسانی، قومی، سيمه ئيز تعصب، ناروا ننګ او جاهلی غيرت په وجه به حق ته شانه ګرځوي. (١)

١- تفسير صفوة التفاسير دريم ټوک ٢٣٤ مخ د بيروت چاپ ١٤٠٢ هـ - ١٩٨١م ای فان رجعت وکفت عن القتال فاصلحو ابينهما بالعدل، دون حيف علی احدی الفئتين

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هغه داسي چي دسولي کولو په مهال کي دظالم پلوي وکړي او دمظلوم حقوق تر پښو لاندي کړي ځکه چي پداسي کولو سره سوله کوونکي له ايمان څخه وځي لکه چي رسول الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن اوس بن شر حبيل انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: **«مَنْ مَشَى مَعَ ظَالِمٍ لِيُقَوِّيَهُ وَ هُوَ يَعْلَمُ اَنَّهُ ظَالِمٌ فَقَدْ خَرَجَ مِنَ الْاِسْلَامِ رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِيْ شُعَبِ الْإِيْمَان.»**. [1]

ترجمه: *له اوس بن شرحبيل رضي الله عنه څخه روايت دى چي ده له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه واوريدل چي ويې فرمايل: چاچي له ظالم سره د دي له پاره ملګرتيا وکړه چي دمظلوم په مقابل کي يې پياوړئ کړي او ده ته ښه معلومه وي چي دی ظالم دی خو سره له دي هم دی ملګرتيا ورسره کوی، پلوی او مرسته يې کوی. نو په تحقيق داسي شخص له اسلام څخه ووت.*

يعني بشپړ مسلمان نه دي. دا حديث امام بيهقي په شعب الايمان کي روايت کړي دي.

مطلب دا چي مصلحينو ته پکار دي چي په سوله کي اسلامي عدل او انصاف په نظر کي ونيسي او په سوله کي له ظلم او تيرى څخه ځان وساتي او همدغه د الله تعالى حکم دی او سوله کوونکو ته يې فرمايلي دي:

«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوا، اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ».

(دحجرات سورت ۹- آيت ۲٦ سپاره ٤۹ سورت)

يعني کله چي دوه جنګ کوونکي ډلي خپل منځي جنګ بند کړي او سولي ته غاړه کيږدي نواى سوله کوونکيو تاسي دهغوى دواړو تر منځ په عدل او انصاف سره سوله وکړئ: بيشکه چي الله تعالى له عدل او انصاف کوونکو سره مينه کوي.

ځکه چي دوى د الله تعالى دعدل او انصاف کولو پر حکم باندي عمل کوى، له روغى جوړى سره مينه لري او دسولي په شان په اجتماعي نيک عمل کي هڅي کوى او په انصاف

١- مشکوة دويم ټوک ٤٣٦ مخ دکراچي چاپ دچاپ تاريخ ۱۳۹۹ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرد يې سرته رسوي.

دسولې د يني ارزښت

داسلام په مقدس دين کې سوله خورا زيات او عظيم ارزښت لري ان تردې چې د دوه کسانو يا ډلو يا دوه ملتونو ترمنځ په سوله او روغه جوړه کې که اړتيا ورته پيدا شي نو اسلام د دې خبرې اجازت ورکړې دی چې سوله کوونکی دروغي جوړې په دوران کې درواغ ووائي، سره له دې چې درواغ ويل شرعاً حرام او کبيره گناه ده مگر د دې له پاره چې د خلکو ترمنځ د ذات البيني اختلافي فساد او وينو تويولو مخه ونيول شي درواغ ويل روا دي او شريعت دې ته درواغ نه دي ويلي لکه چې امام بخاري رحمة الله عليه په صحيح بخاري کې حديث روايت کړی دی چې په هغه کې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

۱- «لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِى يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ فَيَنْمِى خَيْراً اَوْ يَقُولُ خَيْراً»(۱)

ترجمه: *هغه څوک درواغجن نه دی چې د خلکو ترمنځ سوله کوي، په خپلو درواغو سره خلکو ته خير او گټه رسوي او يا د خير او ښيگړې خبره کوي.*

دغه راز امام ابو داود رحمة الله عليه (متوفی ۲۷۵هـ ۸۹۸م کال) په سنن ابوداود کې داسې روايت کړی دی:

عَنْ حُمَيْدِ ابْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ اُمِّه اُمِّ كُلْثُومْ بِنْتِ عُقْبَة قَالَتْ: «مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَخِّصُ فِىْ شَىْءٍ مِنَ الْكَذِبِ اِلَّا فِىْ ثَلَاثٍ كَانَ رَسُولَ اللهِ يَقُولُ: لَااُعُدُّهُ كَاذِبًا الرَّجُلَ يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ يَقُولُ الْقَوْلَ وَ لَا يُرِيْدُ بِهِ اِلَّا الْاَصْلَاحَ وَالرَّجُلَ يَقُولُ

۱- صحيح بخاري څلورم توک حديث ۲۰۴ باب ليس الكاذب الذي يصلح بين الناس. كتاب الصلح

۲ سنن ابی درود، دويم توک ۳۲۶ مخ کتاب الأدب باب إصلاح ذات البين- حديث ۴۹۱۲ د ملتان چاپ دچاپ تاريخ سنه ۱۳۱٦هـ ۱۹۳۹م

(c) ketabton.com: The Digital Library

فِي الحَرْبِ وَالرَّجُلَ يُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ وَالمَرْأَةَتُحَدِّثُ زَوْجَهَا.» (۲)

ترجمه: *له حميد بن عبدالرحمن بن عوف او هغه له خپل مور ام کلثوم بنت عقبة بن ابی معيط څخه روايت کړی دی چی هغې رضی الله عنها ويلي دي: ما له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه نه دی اوريدلی چی په هيڅ يو شی کی يې د دروا غـو ويلو اجـازت ورکـړی وی پرته له دری امـورو څـخـه او رسـول الله صلی الله عليـه وسلم وچی فـرمـايل به يې: دری ډوله وگـړی کـه درواغ هم ووايې زه يې دروا غجن نه گنم:*

الف: يو هغه سړئ چی دخلکو په منځ کی سوله کوی. دی درواغ خبره کوی او په هغی سره يې مقصد اصلاح او روغه جوړه وی.

ب: دويم هغـه سـړی چی په جنگ کی درواغ وايې او ددښـمـن په وړاندی لاپی وهی، يا مجاهدينو ته دمدد رارسيدو يا د ثبات له پاره نوری خبری کوی او په درواغـو ژمنی ورسره کوی.

ج: دريم هغه سړئ چی خپلی ميرمن ته درواغ وايې چی دی زيا ته مينه ورسره لری. داددی له پاره چی ازدواجی نظام يې له تباهی څخه وژغـورل شی، او که نه په حقيقت کی داسی نه وی لکه څرنگه چی په خوله ورته وايې، يا ميرمن ميړه ته دغه ډول خبری په درواغو کوی.

تشريح: ډيرو حديث پوهانو ددغه حديث په تشريح کی زيات طولانی بحثونه کړی دی چی دهغوی ټولو ذکر کـول دلتـه ممکن نه دی صرف دموضوع داهميت د ثبوت په خاطر ددوو امامانو تشريح په زيات لنډيز سره ذکر کوم څو درنو لوستونکو ته مسئله څه ناڅه روښانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي:

امام خطابی: امام خطابی أبو سلیمان احمد بن محمد خطابی رحمة الله علیه (متوفی ٣٨٨هـ ٩١١م کال) دسولی د یوبل حدیث په شرح کی ویلی دی:

«وفی الحدیث حث وترغیب فی اصلاح ذات البین واجتناب عن الفساد فیها، لان الاصلاح سبب للاعتصام بحبل الله وعدم تفرق بین المسلمین، وفساد ذات البین ثلمة فی الدین، فمن تعاطی اصلاحها ورفع فسادها نال درجة فوق ماینال الصائم القائم المشتغل بخویصة نفسه.»(1)

ترجمه: *په دغه حدیث کی دخلکو ترمنځ سولی کولوته هڅونه او ترغیب دی او دخلکو ترمنځ له اختلاف اچولو څخه منعه کول دی. دا ځکه چی سوله کول دالله تعالی په رسۍ یعنی قرآن کریم منګولی لګول دی او دمسلمانانو ترمنځ دتفرقی له منځه وړل دی، پداسی حال کی چی تفرقه او دخلکو تر منځ اختلاف اچول په دین کی سورری پیدا کول دی. نو هغه چاچی دخلکو ترمنځ سوله وکړه او دهغوی خپل منځی اختلاف یې ختم کړ نو دثواب او فضیلت هغه مقام ته ورسیده چی دنفلی روژی نیونکی او دشپی د نفلی عبادت کوونکی له مرتبو څخه اوچته ده . ځکه چی هغوی دواړه صرف دځان له پاره لګیا دی پداسی حال کی چی سوله کوونکی دنورو له پاره خیرغوښتونکی دی.*

امام غزالي: داسلامی امت نامتو فیلسوف مجتهد او روحانی شخصیت امام غزالی ابوحامد محمد بن محمد غزالی متوفی سنه ٥٠٥هـ ١١٢٨م په خپل کتاب احیاء العلوم کی په صلحه کی ددرواغ ویلو په باره کی طولانی بحث کړی او هغه ځایونه یې بیان کړی دی چی درواغ ویل پکی روا دی او اسلامی شریعت اجازه پکی کړی ده أن تر دې چی امام غزالی رحمه الله په ځینی مقاماتو کی له ربښتیاویلو څخه درواغ ویل غوره ګڼلی دی چی

١- عون المعبود شرح ابی داود ١٣ دیارلسم توک ٢١٤ مخ باب فی اصلاح ذات البین، کتاب الادب. دارالفکر بیروت دچاپ تاریخ ١٤١٥هـ - ١٩٩٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادی د نوموړی امام د کلام خلاصه د هغه په عبارت کی وړاندی کوم:

الکلام وسیلة الی المقاصد فکل مقصود محمود یمکن التوصل الیه بالصدق والکذب جمیعا فالکذب فیه حرام، وان امکن التوصل الیه بالکذب دون الصدق فالکذب فیه مباح ان کان تحصیل ذالک القصد مباحاً، وواجب ان کان المقصود واجباً، کما ان عصمة دم المسلم واجبة. فمهما کان فی الصدق سفک دم امرئ مسلم قد اختفی من ظالم فالکذب فیه واجب مهما کان لایتم مقصود الحرب او اصلاح ذات البین ان استمالة قلب المجنی علیه الا بالکذب فالکذب مباح، الاانه ینبغی ان یحترز منه ما أمکن، لانه اذا فتح باب الکذب علی نفسه فیخشی ان یتداعی الی ما یستغنی عنه والی مالا یقتصر علی حدالضرورة، فیکون الکذب حراما فی الاصل الا لضرورة. (۱)

ترجمه: *خبری کول اهداف ته د رسید لو وسیله ده، نو هر هغه نیک هدف چی هغه ته رسیدل په رښتیا ویلو او د دروغ ویلو دواړو سره ممکن وی د دروغ ویل پکی حرام دی، او که چیری کوم داسی نیک مقصدوی چی د هغه تر لاسه کول په رښتیا ویلو سره ممکن نه وی؛ بلکی صرف په دروغ ویلو سره تر لاسه کیږی نو که چیرې د غه مقصد مباح وی د دروغ ویل پکی مباح دی، او که چیری مقصد تر لاسه کول واجب وی نو د دروغ ویل پکی واجب دی.*

د مثال په ډول له قتل او ناروا خون څخه د مسلمان ژغورل فرض دی نو د هغه د ژغورلو له پاره د دروغ ویل هم فرض دی. نو که چیری یو مظلوم شخص ستا په کور کی له ظالم قاتل څخه پټ شی یا په بل داسی ځای کی پټ وی چی تا ته معلوم وی او ظالم قاتل له تا څخه د بی ګناه پټ شوی مظلوم پوښتنه وکړی چی تالیدلی دی؟ نو که ته په د غه صورت کی رښتیا وواییې، ستا په رښتیا ویلو سره هغه بی ګناه مظلوم وژل کیږی له همدې امله پر تا باندی د مظلوم د ژغورنی له پاره د دروغ ویل واجب دی. او ظالم قاتل ته وو ایه: ما نه دی لیدلی یا زما کور ته نه دی راغلی.

د غه راز که چیری د جهاد مقصود له دروغ ویلو پرته نه تر لاسه کیږی یا د ذات البینی سوله نیکمرغه پروسه له دروغ ویلو پرته تحقق نه شی میندلی. پداسی حال کی چی ته پوهیږی چی له دروغ ویلو پرته د طرفین یا د یو پلوزړه سولی ته نه مایل کیږی نو پداسی صورت کی

۱- احیاء علوم الدین دریم ټوک ۱۲۷ مخ بیان مارخص فیه من الکذب، د بیروت د دارالمعرفة چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

درواغ ویل مباح دی.

په هر صورت له دی امله چی دروغ ویل په اسلامی شریعت که حرام دی نو تر ځوپوری چی ممکنه وی باید احتراز او ډډه ورځخه وکړای شی، ځکه چی یوځل پر ځان باندی د دروغ

- ویلو دروازه پرانستلی شی نو بیا د دی ویره پیدا کیږی چی له ضرورته پرته به هم دروغ وایې او عادت به یې وګرځیږی.

له پورتنی بیان څخه دا ثابته شوه چی دامام غزالی رحمه الله په نزد دمقاصد و په اعتبار دروغ ویل شرعا په دری ډوله دی: ۱- حرام ۲- واجب ۳- مباح او بیا امام غزالی رحمه الله هغه نبوی احادیث هم ذکر کړی دی چی په هغو کی استثنائی صورتونه بیان شوی دی چی دهغو له جملی څخه دبخاری او ابو داود ذکر شوی حدیثونه دی او نور یې په لاندی ډول دی:

۳- وقالت اسماء بنت یزید: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم :

«كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَسَبُ عَلى ابْنِ آدَمَ أَلَا رَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ لِلصُّلْحِ بَيْنَهُمَا.»

ترجمه: *حضرت اسماء بنت یزید چی جلیل القدره صحابیه ده رضی الله عنها ویلی دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: دبنیادم دهری دروغ خبری ویلو ګناه پر هغه باندی ده، پرته له هغه سړی څخه چی دمسلمانانو په منځ کی په صلحه کولو کی دروغ وایې.*

دا حدیث امام احمد په خپل مسند کی او امام ترمذی په خپل سنن کی روایت کړی دی، او امام ترمذی ویلی دی: دا حدیث حسن صحیح دی.

٤- و رُوِيَ عَنْ أَبِي كَاهِلٍ قَالَ: وَقَعَ بَيْنَ اثْنَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلَامٌ حَتَّى تَصَارَمَا فَلَقِيْتُ أَحَدَهُمَا فَقُلْتُ مَالَكَ وَلِفُلَانٍ فَقَدْ سَمِعْتُهُ يُحْسِنُ عَلَيْكَ الثَّنَاءَ؟ ثُمَّ لَقِيْتُ الْآخَرَ فَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ ذَالِكَ حَتَّى اصْطَلَحَا ثُمَّ قُلْتُ: أَهْلَكْتُ نَفْسِي وَ أَصْلَحْتُ بَيْنَ هٰذَيْنِ: فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا أَبَا كَاهِلٍ: أَصْلِحْ بَيْنَ النَّاسِ أَيْ وَلَوْ بِالْكَذِبِ. [۱]

ترجمه: *له ابوکاهل أحمسی قیس بن عائذ کوفی رضی الله عنه څخه روایت کړای شوی دی چی*

۱- احیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۳۷ رواه الطبرانی ۲- الاستیعاب ج ٤ ص ۳۰۱ حافظ ابن عبدالبر ٤٦۳ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلي یې دي: یوځل د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دوه صحابه کرامو ترمنځ اختلاف پیدا شو او دواړو یو بل ته ستغي سپورې وکړې تردې چې دواړو جنګ سره وکړ. ما اراده وکړه چې د هغو دواړو ترمنځ سوله وکړم نو زه د هغوی دواړو څخه یو ته لاړم او په درواغو مې ورته وویل: ته ولې فلاني ته په غصه او ورڅخه مروریې، ما خوله هغه څخه واوریدل چې ستا صفت یې کاوه او ته یې په نیکی سره یادولې؟ بیا له هغه څخه هماغه بل ته لاړم او هغه ته مې په درواغو دده له پلوه داسې وویل تر دې چې دواړو سوله سره وکړه. بیا ما له خپل ځان سره وویل: ما خو د دوی دواړو ترمنځ سوله وکړه خو خپل ځان مې په درواغو ویلو سره هلاک کړ، بیا ما نبي صلی الله علیه وسلم له خپل دغه کار څخه خبر کړ، راته ویې فرمایل: أی ابو کاهله! د خلکو ترمنځ سوله کوه. یعنی که څه هم په سوله کې درواغ هم ووایې بیا هم ثواب دی. دا حدیث طبراني روایت کړی دی.

٥- وَ عَنِ النَّوَاسِ بْنِ سَمْعَانَ الکلابیِّ قَالَ قَالَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَالِیْ أرَاکُمْ تَتَهَافَتُونَ فِی الْکَذِبِ تَهَافُتَ الفَرَاشِ فِی النَّارِ، کُلُّ الْکَذِبِ یُکْتَبُ عَلی ابْنِ آدَمَ الَّا أنْ یَکْذِبَ الرَّجُلُ فِی الْحَرْبِ فَاِنَّ الْحَرْبَ خَدْعَةٌ أوْ یَکُونَ بَیْنَ الرَّجُلَیْنِ شَحْنَاءُ أوْ یُحَدِّثُ امْرَأتَهُ یُرْضِیْهَا. رواه الطبرانی.[۱]

ترجمه: اوله نواس بن سمعان کلابي څخه روایت دی چې ویلي یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته په خطاب کې وفرمایل: څه دي ماله چې زه تاسې وینم چې په درواغو ویلو کې داسې لوغړیږئ لکه پتنګ چې په اور کې لوغړیږي؟ د بنیادم هره درواغ خبره کول پر هغه باندې لیکلې شي، مګر هغه درواغ چې مجاهد یې د غازیانو د مورال او چتولو او د ښمن د وارخطا کولو له پاره په جنګ کې وایې، دغه درواغ ویل روا دي ځکه چې جنګ چلول او تدبیر دی. یا دا چې یو سړی د دوه داسې کسانو ترمنځ سوله کوي چې د هغوی دواړو ترمنځ د ښمني وي، او سوله کوونکې د هغوی دروغې جوړې په خاطر درواغ ووایې نو په عمل نامه کې یې نه لیکل کیږي. او دریم هغه څوک چې ښځه یې ورڅخه ناراضه او خفه وي او د هغې د پخلا کولو او رضامندۍ په خاطر هغې ته درواغ ووایې ورته روا ده. دا حدیث امام طبراني (متوفی ۳۶۰هـ ۹۸۳م کال) په خپل معجم کې روایت کړی دی.

۱- احیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۳۸ بیان ما رخص فیه من الکذب

(c) ketabton.com: The Digital Library

دامام شوکانی نظر:

امام شوکانی رحمه الله (متوفی ۱۲۵۰هـ ۱۸۷۳م کال) په خپل کتاب نیل الاوطار کی له طولانی بحث او تحقیق څخه وروسته ویلی دی:

«واتفقوا علی جواز الکذب عند الاضطرار کما لو قصد ظالم قتل رجل وهو مختف عنده فله ان ینفی کونه عنده ویحلف علی ذلک ولا یاثم.» (۱)

ترجمه: *داسلامی امت فقهاؤ پردې باندې اتفاق کړی دی چی دسخت مجبوریت په مهال کې دروا غ ویل روا دی لکه چی یو ظالم دیو بی گناه سړی په ناحقه سره دوژلو اراده وکړی او هغه بیچاره له تا سره ځان پټ کړی او ظالم قاتل له تا څخه دهغه پوښتنه وکړی نو تاته پکار دی چی هغه ته انکار وکړی او ورته ووایه چی له تا سره نشته او که پردی باندی قسم هم ورته وکړی نو پری نه گنهگاریږی.*

د ازهر پوهنتون د شیخ منصور علی ناصف فتوی:

دمصر د ازهر د پوهنتون معاصر سکالر او محدث شیخ منصور علی ناصف په خپل کتاب غایة المأمول شرح تاج الاصول کی پدی باره کی ویلی دی: **«وانما جاز الکذب و هو حرام فی هذه الامور لأهمیتها، فان الجیش حصن الامة فاذا انکسر ذهبت وضاعت، والخصام و الشقاق رأس کل مصیبة وبلاء والوفاق اصل کل خیر وفلاح، و لاالاسرة الزوجیة هی الافراد التی تتکون منها الأمة فاذا نشأ الا ولاد بین ابوین لانزاع بینهما بل یتبادلان الاجلال والمودة فانها تنشاء غالبا ذریتطیبة و نباتاً حسنا یکون دعامة قویة فی أمة تعیش فی هناء وسعادة.»** (۲)

۱- نیل الاوطار اووم توک ۲۹۲ باب الکذب فی الحرب دمصطفی بابی دمصر چاپ

۲- غایة المأمول پنځم توک ٤٤ مخ دبیروت چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: *په تحقیق سره درواغ ویل په دغو درېو امورو کې رواشوي دي سره له دې چې درواغ ویل شرعاً حرام دي. علت یې دادی چې دری واړه امور دأمت په بقاء او سالمیت کې بنستیز نخچ لري. ځکه چې فوځ داسلامي امت د سالمیت تېنګه کلاده که چیرې دغه کلاماته شي نو اسلامي امت به دړې وړې او د دښمن په لاس به تالاترغه شي.*

نو که چیرې د دغې کلادژغورنې له پاره درواغو ویلو ته اړتیا پیداشي رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ورته اجازه ورکړې ده.

په سوله کې درواغ ویل ځکه روا دي چې خپل منځي جنګونه، شخړې او اختلافات د ټولو مصیبتونو، بدمرغیو او برباد یوبنسټ او پیلامه ده، پداسې حال کې چې اتفاق، وروروولی، خپل منځي روغه جوړه او صمیمیت د ټولو ښیګړو او هر ډول نیکمرغیو اساس دي. نو که چیرې دجنګونو اختلافاتو او شخړو دختمولو له پاره او دامنیت او رورولی داعادې له پاره په سوله کې درواغ ویلوته سخت ضرورت شي او له درواغ ویلو څخه پرته سوله ممکنه نه وي نو اسلامي شریعت اجازه ورته ورکړې ده.

دغه راز کورنی نظام او ازدواجي تړون دکهول او بیا د ټولنې دجوړیدو بنسټ دي نو که چیرې په داسې کهول کې داولاد روزنه وشي چې دمور او پلار ترمنځ نزاع نه وي بلکې مینه او متقابله احترام وي نو اولاد به نیک وي او د ټولنې ګټوره ستن وي نو که دزوجینو ترمنځ دسوله ئیز ژوند دتداوم له پاره درواغ وویل شي روادي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله کول دالله تعالی حکم دی

دخلکو ترمنځ سوله کول دالله تعالی امر او حکم دی او مسلمانانو ته یې دقرآن کریم دانفال په سورت کی داسی فرمایلی دی:

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ اَصْلِحُوْا ذَاتَ بَیْنِکُمْ وَ اَطِیْعُوا اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ اِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنِیْنَ. (١)

ترجمه: *ای مسلمانانو! پس تاسی له الله تعالی څخه وویریږئ او په خپل منځ کی سوله او دالله تعالی او د ده درسول حضرت محمد صلی الله علیه وسلم اطاعت وکړئ که چیری تاسی مومنان یاست.*

تفسیر: په دغه مبارک آیت کی الله تعالی دایمان او اسلام دصحت له پاره داشرط لګولی دی چی له الله تعالی څخه وویریږئ او په خپل منځ کی نزاع او جنګونه ، شخړی او اختلافونه مه سره کوئ ځکه چی الله تعالی ستاسی ترمنځ اختلاف، بی اتفاقی او خپل منځی هر ډول، لفظی وی او که وهل ټکول او یا قتلان وی، کورنی وی او که اجتماعی، د دوه کسانو ترمنځ وی او که د دوه ډلوه یادوه اسلامی حکومتو نو او یا دوه ملتونو یاد ملت او حکومت ترمنځ وی حرام ګرځولی دی.

نو هر هغه څوک چی ریښتینی مومن او مسلمان وی هغه په خپل منځ کی له اختلاف څخه ډډه کوی. او که احیاناً دنفس او شیطان په لمسه د دوی ترمنځه اختلاف پیدا شی برابره خبره ده دغه اختلاف عقیدوی، که علمی وی، حقوقی وی او که سیاسی وی، په غلطی سره وی او که په قصد سره وی، په خپله وی او که دنورو په لمسون وی. الله تعالی مسلمانانو ته حکم کړی دی چی په خپل منځ کی سوله سره وکړی او داسلام او مسلمانی حقیقت په ځانو نو کی پیدا کړی.

تقوی: په پورتنی مبارک آیت کی دسولی د تحقق له پاره بنسټیز معیار او شرط تقوی او له

---

١ - دانفال سورت لومړی ایت نهمه سپاره ٨ سورت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله تعالی څخه ویره په الله او په اخیرة باندی دایمان لرلو ، دالله تعالی او د ده درسول د اطاعت په چمبه کی تاکلی دی. او دایو حقیقت دی او تجربی هم ثابته کړی ده چی که چیری په دواړو جنګیالیو ډلوکی تقوی او له الله تعالی څخه ویره موجوده وی نو دکلونو کشاله په څوساعتونو ؛ بلکی په څوملتهونو او دقیقو کی هواریږی او سوله منځ ته راځی چی دمثال په توګه یې یوه نمونه دلته وړاندې کوم.

د حضرت حسن او حضرت معاویه رضی الله عنهما ترمنځ سوله

کله چی په ٤٠هـ ، ٦٦١م امیرالمؤمنین علی رض دخوار جوله پلوه شهید کړای شو ، نو دهغه له تدفین څخه وروسته دحضرت علی کرم الله وجهه له مشر ځلویښت کلن زوی حضرت حسن رضی الله عنه سره دکوفی خلکو بیعت وکړ او حضرت معاویه رضی الله عنه ته یې پیغام ولیږه چی کوفی ته حاضر شی او بیعت ورسره وکړی. مګر حضرت معاویه رضی الله عنه له بیعت څخه انکاروکړ. او دواړو دخپل منځی جنګ له پاره دخلافت او حکومت په مسئله تیاری نیوه تردې چی د ٤١هـ، ٦٦١م دربیع الأول په میاشت کی دواړو خواؤدجنګ ډګر ته خپلی لښکری ولیږ دولی.

حضرت حسن رضی الله عنه له خپل هغه ځلویښت زره کسیز فوځ سره له کوفی څخه دشام لوری ته رهی شو چی د ده له پلار حضرت علی رضی الله عنه سره یې پر مرګ باندی بیعت کړی ؤ. دامام حسن فوځ مداین ته ورسیده او هلته په قصر بیضاء کی تم شو ، مدائن دشام ، حجاز او عراق پرپولو باندې واقع دی. او مدائن دری نیم زره ۳۵۰۰ قبل مسیح دحضرت صالح علیه السلام او دهغه دامت دهستو ګنی سیمه او هیوادؤ.

له بل پلوه حضرت معاویه رضی الله عنه له سل زره « یو لک » شامی فوځ سره دکوفی پلوته رهی شو او په مسکن نومی سیمی کی دشام په پوله دجیل نو می نهرته ځیرمه ډیره شو او دواړه فوځونه یوبل ته له ورایه ښکار یدل. (۱)

---

۱ - الکامل فی التاریخ دویم ټوک ٤٤٥ مخ دبیروت د ١٤٠٨هـ ، ۱۹۸۹ چاپ مصنف امام ابن اثیر متوفی ٦٣٠هـ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام حسن رضی الله عنه دجنگ له پیل څخه دمخه یوه ورځ کله چې دواړو فوځونو ته نظر وکړ نو درسول الله صلی الله علیه وسلم هغه فرمان ورپه یاد شو چې ده له ابوبکرة رضی الله عنه څخه اوریدلی ؤ او هغه داسې چې له حضرت ابوبکره څخه روایت دی چې هغه ویلی دی: یو ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم پرمنبر ناست و او حسن ته یې وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او بیا یې وفرمایل: زما دغه زوی سردار دی او الله تعالی به د ده په ذریعه دمسلمانانو د دوه لویو ډلو ترمنځ سوله وکړي.

له بل پلوه کله چې حضرت معاویه رضی الله عنه ته عمرو بن العاص رضی الله عنه وویل: دواړه پلوه لوی لوی فوځونه سره مخامخ شوي دي او ترهغه پورې به یو هم په شا لاړ نه شي چې هغه بل یې ختم کړی نه وي. حضرت معاویه رضی الله عنه چې دابن العاص داخبره واوریده نو په ژړا شو او حضرت عمروبن العاص ته یې په ځواب کې وویل: ای عمرو! که چیرې هاغه لښکریان دغه لښکریان په جنگ کې قتل کړي او دغه لښکریان هغه ووژني نو د هغه لښکر د وژل شویو د کونډو او یتیمانو اولادونو پالنه به څوک کوي او په قیامت کې به یې زه څه ځواب کوم؟ او د دې لښکر دوژل شویو د کونډو او یتیمانو پالنه به څوک کوي او په قیامت کې به یې زه څه ځواب کوم؟(۱)

امام بخاري رحمة الله علیه (متوفی ۲۵٦هـ، ۸۷۹م کال) په صحیح بخاري کې دغه پیښه په مروي حدیث کې داسې راغونډه کړي او روایت کړې ده:

عَنْ اَبِی مُوسَی قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ یَقُولُ اسْتَقْبَلَ وَاللهِ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ مَعَاوِیَةَ بِکَتَائِبَ اَمْثَالِ الْجِبَالِ، فَقَالَ عَمْرُو بْنُ العَاصِ: اِنِّی لَأَرَی کَتَائِبَ لَا تُوَلِّی حَتَّی تَقْتُلَ اَقْرَانَهَا، فَقَالَ لَهُ مَعَاوِیَةُ وَاللهِ کَانَ خَیْرَ الرَّجُلَیْنِ: اَیْ عَمْرٍو: اِنْ قَتَلَ هٰؤُلَاءِ، هٰؤُلَاءِ

۱- العواصم من القواصم دویم ټوک ۱۹۹ مخ دلاهور چاپ مصنف امام او قاضی ابوبکر بن عربي اندلسي متوفی ۵۴۳ هـ، ۱۱٦٦م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَ هٰؤُلَاءِ مَنْ لِی بِأُمُورِ النَّاسِ؟ مَنْ لِی بِنِسَائِهِمْ مَنْ لِی بِضَيْعَتِهِمْ فَبَعَثَ اِلَيْهِ رَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ بَنِی عَبْدِ شَمْسٍ، عَبْدَالرَّحْمٰنِ بْنَ سَمُرَةَ وَ عَبْدَاللّٰهِ بْنَ عَامِرِ بْنِ كُرَيْزٍ فَقَالَ: اذْهَبَا اِلَی هٰذَا الرَّجُلِ فَاعْرِضَا عَلَيْهِ وَ قُولَا لَهُ وَ اطْلُبَا اِلَيْهِ فَاَتَيَاهُ فَدَخَلَا عَلَيْهِ فَتَكَلَّمَا وَ قَالَا لَهُ وَ طَلَبَا اِلَيْهِ فَقَالَ لَهُمَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ اِنَّا بَنُو عَبْدِالْمُطَّلِبِ قَدْ اَصَبْنَا مِنْ هٰذَا الْمَالِ وَ اِنَّ هٰذِهِ الْاُمَّةَ قَدْ عَاثَتْ فِی دِمَائِهَا قَالَا: فَاِنَّهُ يَعْرِضُ عَلَيْكَ كَذَا وَ كَذَا وَ يَطْلُبُ اِلَيْكَ وَ يَسْأَلُكَ. قَالَ مَنْ لِی بِهٰذَا؟ قَالَا: نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَمَا سَأَلَهُمَا شَيْئًا اِلَّا قَالَا نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَصَالَحَهُ فَقَالَ الْحَسَنُ: وَ لَقَدْ سَمِعْتُ اَبَابَكْرَةَ يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَی الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ اِلَی جَنْبِهِ وَ يُقْبِلُ عَلَی النَّاسِ مَرَّةً وَ عَلَيْهِ اُخْرٰی وَ يَقُولُ: اِنَّ ابْنِی هٰذَا سَيِّدٌ وَ لَعَلَّ اللّٰهَ يُصْلِحُ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ عَظِيْمَتَيْنِ». (۱)

ترجمه: له ابو موسی اسرائیل بن موسی بصری څخه روایت شوی چې ویلی یې دي: ما له حضرت حسن بصری رضی الله عنه (متوفی ۱۱۰ هـ ۷۲۷ م کال) څخه واوریدل چې ویې ویل: په الله تعالی قسم دی حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما (متوفی ۴۹ هـ ۶۷۲ م کال) څخه کله چې د حضرت معاویه رضی الله عنه (متوفی ۶۰ هـ، ۶۸۲ م کال) په مقابل کې د غرونو په شان لویې لویې لښکرې د جنګ له پاره تیاری کړې. نو دغو په لیدو سره حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه (متوفی ۴۳ هـ، ۶۶۶ م کال) حضرت معاویه ته وویل: زه د داسې لښکرو کتارونه وینم چې تر هغه پورې به بیرته ستانه نه شي چې تر څو خپل سیالان حریفان قتل نه کړي. حضرت معاویه رضی الله عنه چې والله له عمرو بن العاص څخه غوره وځکه چې سوله یې غوښته عمرو بن العاص ته چې د جنګ هڅونه یې کوله وویل:
ای عمرو: که چیری زما لښکر د هغه فوځیان او د هغه لښکر زما فوځیان قتل کړي نو د الله

۱- صحیح بخاری څلورم ټوک ۶۱۳ مخ کتاب الصلح د ملتان چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په حضور کې به زما ځواب څوک و وايي او بيا د دغو مقتولينو او وژل شو يو مسلمانانو کونډو ښځو او يتيمانو پالنه به زما له پلوه څوک کوي، او د دوی مسئول به څوک وي؟
له همدې کبله حضرت معاويه رضي الله عنه له خپل پلوه د قريشو د بنو عبد شمس د قبيلې دوه تنه صحابه کرام حضرت عبدالرحمن بن سمرة د کابل فاتح (متوفی ۵۱هـ ۶۷۴م کال) او حضرت عبدالله بن عامر بن کريز د بلخ او تالقانو فاتح (متوفی ۵۹هـ، ۶۸۲م کال) رضي الله عنهما. (۱)
حضرت حسن رضي الله عنه ته د سولې له پاره وليږل او هغوی دواړو ته يې وويل: تاسې دواړه د غه سړي ته لاړ شئ او د سولې کولو وړانديزو رته وکړئ، او پدې باره کې تاسې دواړه خبرې ورسره وکړئ، او د هغه د سولې چې هر څومره او هر ځرنګ شرطونه او غوښتنې وي، زما له پلوه د هغو د پوره کولو ذمه واري تاسې دواړه پر غاړه واخلئ.
هغوی دواړه امام حسن رضي الله عنه ته لاړل، له هغه سره يې خبرې وکړې او د معاويه رضي الله عنه د سولې پيغام يې ورته ورساوه. امام حسن رضي الله عنه دوی ته وويل: په تحقيق سره مونږ د عبدالمطلب او لاد يو او مونږ د خلافت په ذريعه د غه مالونه د الله مخلوق ته ورکوو، او په تحقيق سره تر اوسه پورې د غه اسلامي امت خپلې وينې بهولې دي او په خپلوو ينو کې لمبيدلې دي. هغوی دواړو ورته وويل: له همدې امله خو تا ته معاويه رضي الله عنه د سولې وړانديز کړی دی او تا ته د غه او د غه امتيازات درکوي او له تا څخه ستا د سولې د شرطونو پوښتنه کوي. حضرت حسن ورته وويل:
زما د سولې د غوښتنو او شرطونو د پوره کولو ضمانت به څوک وکړي؟ هغوی دواړو، ورته وويل: مونږ دواړه ستا د غوښتنو د پوره کولو د هغه له پلوه ضامن او ذمه وار يو. حضرت

۱- طبقات ابن سعد پنځم ټوک ۲۳ مخ بيروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی ۲۳۰ هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستيعاب في معرفة الاصحاب دويم ټوک ۳۷۸ د بيروت ۱۴۱۵ هـ چاپ مصنف ابن عبدالبر قرطبي متوفی ۴۶۳هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسن رضی الله عنه به د سولی چی هر شرط وړاندی کړ هغوی دواړو به ورته ویل: مونږ یې د پوره کولو ذمه وار یو. پس حضرت امام حسن رضی الله عنه د خپلو شرطونو له تضمین څخه وروسته(۱) له هغوی سره سوله وکړه.

حضرت حسن بصری رضی الله عنه ویلی دی: ما له ابوبکرة رضی الله عنه (متوفی ٥٤ هـ کال) نفیع بن مسروح - مسروق څخه واوریدل چی ویې ویل: ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ولیده چی پر منبر باندی ناست و او حسن رضی الله عنه یې ترڅنګ ناست و. رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت حسن ته وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او ویې فرمایل: زما دغه زوی سردار دی او ښایې الله تعالی به دده په ذریعه د مسلمانانو ددوه لویو ډلو ترمنځ سوله راولی.

نتیجه: تاریخ پوهانو لیکلی دی: حضرت حسن رضی الله عنه له خپل خلافت څخه تیر شو او د مسلمانانو وینی تویولو ته تیار نه شو او له شپږ میاشتی خلافت کولو څخه وروسته یې په سنه ٤١ هـ ٦٦١م د ربیع الاول په میاشت کی د حضرت معاویه رضی الله عنه په لاس بیعت وکړ او له بیعت کولو څخه وروسته یې مدینی ته کوچ وکړ او هلته په سنه ٥٩هـ ٦٦٩م کی د پنجشنبی په ورځ د ربیع الاول په یوولسمه د ٤٦ کلونو په عمر وفات شو او په جنة البقیع کی د خپلی مور بی بی فاطمه ترڅنګ دفن کړای شو.(۲)

۱- طبقات ابن سعد پنځم توک ۲۳ مخ بیروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی سنه ۲۳۰هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستیعاب فی معرفة الاصحاب دویم توک ۳۷۸ د بیروت چاپ ۱٤۱٥هـ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی سنه ٤٦۳هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة

۲- الامامة والسیاسة لومړی توک ۱۷٤ - ۱۷٥ مخونه مصنف ابن قتیبه دینوری متوفی سنه ۲۷٦هـ ۸۹۹م مروج الذهب دویم توک ٤۲٦ مخ مصنف: امام مسعودی متوفی سنه ۳٤٦هـ ۹٦۹م - تاریخ ابن خلدون دویم توک ٥۳۰ مخ پرله پسی مصنف امام ابن خلدون متوفی سنه ۸۰۸هـ ۱٤۳۱م الکامل فی التاریخ دویم توک ٤٤٥ مخ مصنف امام ابن اثیر متوفی سنه ٦۳۰هـ ۱۲٥۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام حسن رضی اللّه عنه دهغی تقوی په نتیجه کی هغه پنځه کلنه اختلافی مسئله په څو ساعتونو کی حل او هواره کړه چی په زرگونو قدسیه نفسونه داجتهاد په وجه پکی شهیدان او امت پر دوو برخو پکی ویشلی شوی و، چی اللّه تعالی یې نصیب کړی وه، او داللّه تعالی پردی فرمان یې عمل وکړ چی «فاتقوا اللّه واصلحوا ذات بینکم»، امت یې بیر ته متحد کړ او دغه کال ته دسنة الجماعة نوم ورکړای شو، یعنی داتحاد او یووالی کال.

اوس هم که په مونږ کی د تقوی ماده پیدا شی داسلامی امت ټولی ستونزی به سم له لاسه هواری شی او تیت او پرک ملتونه، خوری وری پرگنی به سره یو شی، او ټولی هغه بدمرغۍ به په نیکمرغی بدلی شی چی دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو په نتیجه کی منځته راغلی دی، اودامت ټوله هوساینه او نیکمرغی یې تالا ترغه کړی ده.

هو، تقوی هغه بې سیاله نسخه ده چی دانسان ملکوتی صفت پیاوړی کوی او کله چی دغه صفت پیاوړی شی نفس اماره وژل کیږی چی په نتیجه کی یې انسان روحانی مقام ترلاسه کوی دځان غوښتنی او ځان پالنی روحیه پکی ختمیږی، داللّه تعالی پر مخلوق یې زړه سوی او مهربانی پیدا کیږی، دمادیاتو د ترلاسه کولو له پاره نه خوله چاسره دجنگ او اختلاف تابیه نیسی او نه دخپلو مادی اغراضو، جاه او جلال له پاره دمعصومو انسانانو معصومی وینی تویول لاځه کوی دخپه کولو تصور یې هم نه کوی. دا د تقوی برکت دی په چا کی چی دغه الهی نسخه پیدا شی هغه پخپله هم سوله کوی او دخلکو ترمنځ هم سوله کوی. په کوم شخص کی چی داللّه تعالی دغه تجویز کړی نسخه پیدا شی هغه له خپل اماره نفس څخه پر ته له بل هیچا سره هم جنگ نه کوی، مولانا جلال الدین رومی (رح) متوفی سنه ۶۷۲هـ ۱۲۹۵م ویلی دی چی داسی وگړی خو دخپل نفس په تزکیه داسی مصروف وی چی دخلکو ترمنځ سولی کولو ته هم وخت نه لری لکه چی په خپل نامتو کتاب مثنوی کی یې ویلی دی:

خود چه جای جنگ و جدال نیک و بد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـین عـالـم از صلحـهـا هم مـیـرمـد

بسـودايې جـانان زجـان مـشـتـغـل ،
بذکـر حـبـيب ازجـهـان مـشـتـغـل

تقـوي په انسـان کې داسې صـفت او ملکه پيدا کـوي چې د ښـمنان هم په خـپـلو سـوله دوستوخبرو سره دوستان گرځوي لکه چې سعدي شيرازي (متوفی ۶۹۱هـ ۱۳۱۴م کال) په خپل منظوم کلام کې ويلي دي:

شـنيــــدم کـــه مـــردان راه خـــدا
دل دشـــــمـنان هـم نـکـردنـد تـنـگ

ترا کی مـــيـــســر شـــود اين مـــقــام
کــه با دوســتــانت خـلافـست وجنگ(۱)

الله تعـالی دې په مونږ ټولو کې، يعنی جنگيـاليـو او هم سوله کـوونکو کې د تقوي عنصر پيدا کړي څو اوسني کشالي دوروری په مؤمنانه فضـا کې هواري کړای شو الله تعالی او هم ملت ته له گرمتيا څخه نجات ومومو.

سوله کول غوره عمل دی

داسلام په مـقدس دين کې دخلکو تـرمنځ سوله کـول هغـه غـوره او نيک عـمل دی چې الله تعالی يې په قرآن مجيد کې ستاينه کړې او فرمايلي يې دي:

«لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَن يَفْعَلْ ذَالِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا.» (۲)

ترجمه: *نشته خير او نيکي په ډيروکې له پټو خبرو، جرگو او غونډو کولو او مشورو کولو د دوی کې*

۱- گلستان لومړی برخه ۱۱۱ مخ د ملتان چاپ

۲- د نساء سورة ۱۱٤- آيت پنځمه سپاره ۱۷ رکوع ٤ سورة

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر پرته د هغه چا له غونډو کولو او مشورو څخه چې خلکو ته امر کوي د صدقاتو په ورکولو سره او د نورو نیکو چارو په کولو سره او د خلکو ترمنځ د سولې په کولو سره او هغه څوک چې د غه دري واړه چارې یا هره کومه یوه خاص د الله تعالی د رضامندی د ترلاسه کولو په خاطر وکړي، نو مونږ به ډیر ژر دوی ته لوی اجر او ثواب ورکړو.

تفسیر: په دغه مبارک آیت کې الله تعالی نوری ټولې هغه غونډې، مشورې، مرکې او خپل منځی پټ خواله کول بې ارزښته ګڼلي دي چې صرف د دنیوي اغراضو او مقاصدو د ترلاسه کولو په خاطر وي؛ بلکې د الله تعالی په نزد صرف هغه غونډې او پټ پټیونی غوره او د ثواب جوګه دي چې د دري اجتماعي چارو د ترسره کولو له پاره وي:

۱- لومړی هغه غونډې چې له بې وزلو او مستمندو، وګړو سره د مرستې کولو په خاطر وي. د هغوی د خوراک، پوښاک، تعلیم، درملو او علاج، مسکن او نورو اړتیاؤ د پوره کولو په خاطر غونډه وکړای شي او بیا د دغې غونډې وګړي مشوره سره وکړي او بیا د بشري ټولنې بډای او شتمنو اغنیاؤ ته بلنه او د دې خبرې دعوت ورکړي چې د خپلو صدقاتو فرضي وي او که نفلي وي په ورکولو سره د مصیبت ځپلو او بې وزلو مرسته وکړي.

۲- خلکو ته د نیکو چارو د کولو او له ناوړو چارو څخه د منعه کولو په خاطر غونډې او مشورې او د ټولنې د اصلاح په تکل سره غونډېدل او بیا پردې فیصله او مشوره کول چې خپل د امر بالمعروف او نهی عن المنکر اصلاحي فریضه او دعوت څرنګ اغیز من ګرځولی شي او د منکراتو مخنیوی باید څرنګ وکړی شي د دعوت منهج او اسلوب باید څرنګ وي او ..

۳- دریم د خلکو ترمنځ د سولې او روغې جوړې کولو له پاره غونډې او مشورې کول، او د خپلې سولې د پروسې د کامیابو لوله پاره پلانونه او اژنداوې جوړول او بیا هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلې کول. برابره خبره ده که سوله کول په حقوقو کې وي او که د جنګونو په ختمولو کې وي، د دوه کسانو رمنځ وي او که د دوه ډلو یا حکومتونو ترمنځ وي.

یادونه: تفسیر پوهانو ویلي دي: صدقات او د خلکو ترمنځ سوله کول دواړه په معروف کې شامل دي ځکه چې دغه دواړه هم نیکۍ چاري دي.[1]

مګر دا چې الله تعالی دغه دواړه په خاصه توګه ذکر کړي دي د دوی پر اهمیت باندې دلالت کوي ځکه هر هغه څه چې له تعمیم څخه وروسته بیا دویم ځل په خصوصیت سره ذکر کولې شي هغه ډیر زیات مهم وي.

د ثواب ګټلو شرط: د دغو دري واړو د ثوابونو د ګټلو له پاره الله تعالی په دغه مبارک آیت کې دا شرط لګولی دی چې خاص د الله تعالی د رضامندۍ د ترلاسه کولو له پاره وي. یعنې د دنیوي مقاصدو له پاره نه وي، د ریا ء او ځان ښودنې له پاره نه وي، د ځانونو د مطرح کولو په خاطر نه وي. او که چیري د دغو اهدافو د ترلاسه کولو په خاطر وي نو په دنیا کې یې د خلکو په انظارو کې سپکوي د سولې هلې ځلې یې له ناکامۍ سره مخ کوي او له بل پلوه له هغو عظیمو اجرونو او ثوابونو څخه محروم او بې برخې کیږي چې الله تعالی یې له مخلصو سوله کوونکو او مصلحینو سره وعده کړي ده او هغه دا دی:

۱- تفسیر قرطبي دریم ټوک ۲٤۵ مخ، تفسیر معارف القرآن دویم ټوک ۵٤٦ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسولې فضائل او ثوابونه:

په ذکر شوی مبارک آیت کې الله تعالی چې د کوم عظیم اجر وعده له مخلصو سوله کوونکو سره کړې ده رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغه تشریح په خپل مبارک حدیث کې داسې کړیده:

۱- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ یَقُولُ: مَنْ اَصْلَحَ بَیْنَ اِثْنَیْنِ اِسْتُوجِبَ ثَوَابَ شَهِیْد.

ترجمه: *له ابوهریره رضی الله عنه (متوفی ۵۹ هـ کال) څخه روایت دی چې ویلی یې دي: ماله رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه واوریدل چې ویې فرمایل: چاچې د دوه کسانو یا دوه ډلو یا دوه حکومتونو ترمنځ سوله وکړه دیوشهید ثوابه ورته واجب او لازم شو.*

۲- عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِیَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَنْ اَصْلَحَ بَیْنَ اِثْنَیْنْ اَعْطَاهُ اللهُ بِکُلِّ کَلِمَةٍ عِتْقَ رَقَبَةٍ.

ترجمه: *حضرت أنس بن مالک (متوفی ۱۰۳ هـ، ۷۲٦ م کال) رضی الله عنه ویلی دي: چاچې د دوه کسانو یا دوه ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته دسولې د هرې خبرې کولو په بدل کې د یو مریي دازادولو اجراو ثواب ورکړي.*

۳- « وقال اوزاعی: ماخطوة احب الی الله عزوجل من خطوة فی اصلاح ذات البین و من اصلح بین اثنین کتب الله له براءة من النار. »

ترجمه: *امام اوزاعی عبدالرحمن بن عمرو (متوفی ۱۵۷ هـ، ۷۸۰ م کال) رحمة الله علیه ویلی دي:*

الله تعالی ته له هغه قدم او ګام اخیستلو څخه بل هیڅ یو قدم هم محبوب نه دی چې د خلکو ترمنځ د سولې کولو له پاره اوچت کړای شي، یعنې په ټولو ګرځیدو را ګرځیدو او سفرونو کې د سولې له پاره ګرځیدل راګرځیدل غوره دي. او چاچې د دوه کسانو یا دوو ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکي ته د دوزخ له اور څخه د خلاصون اجر او ثواب په عملنامه کې ولیکي. یعنې یوه سوله کول له جهنم څخه د نجات او خلاصون سبب ګرځیږي پدې شرط چې د الله د رضامندۍ په خاطر وي.[1]

۱- تفسیر قرطبی دریم ټوک ۲٤۷ مخ دبیروت چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله کول له نفلي عبادت څخه أفضل دئ:

په اسلامي اجتماعي نظام کې دخلکو ترمنځ سوله کول خوراهسک مقام او فضیلت لري ان تر دې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له نفلي روژې نیولو او په شپه کې تمامه شپه له نفلي لمونځ کولو څخه افضل عمل ګڼلی دی لکه چې په یو حدیث کې یې فرمایلي دي:

«عَنْ أبِیْ الدَرْدَاء قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: ألَا أخْبِرُکُمْ بِأفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِیَامِ وَالصَلٰوةِ وَالصَدَقَةِ، قَالُوا: بَلٰی یَا رَسُوْلَ اللهِ. قَالَ: إصْلَاحُ ذَاتِ البَیْنِ وَ فَسَادُ ذَاتِ البَیْنِ الحَالِقَةُ.» (۱)

ترجمه: *له حضرت ابو درداء رضي الله عنه (متوفی ۳۲ هـ، ۶۵۵ م کال) څخه روایت دی چې ویلي یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: ایا زه تاسې ته پر داسې یو عمل خبر درنه کړم چې دغه کول له نفلي روژې نیولو څخه او له نفلي لمونځ کولو او له خیراتونو ورکولو څخه زیات افضل او له دغو تېولو څخه زیات ثواب لري؟ صحابه کرامو وویل: هو، ای دالله تعالی رسوله راته ویې ښیه حضرت رسول اکرم وفرمایل: دغه عمل دخلکو ترمنځ سوله کول دي. او دخلکو ترمنځ اختلاف او دښمنۍ پیدا کول او خلک په جنګ سره أچول داختلاف اچوونکي دین ختموي.*

امام خطابي رحمة الله علیه ویلي دي: په دغه مبارک حدیث کې دخلکو ترمنځ سولې کولو ته ترغیب او هڅونه ده او دخلکو ترمنځ داختلافاتو له پیدا کولو او جنګولو څخه ممانعت دی. او سوله ځکه له نفلي عباداتو څخه غوره ده چې نفلي عبادت کوونکي دعبادت په کولو سره صرف خپل ځان ته ګټه رسوي. پداسې حال کې چې دخلکو تر منځ سوله کوونکي خلکو او ټولنې ته ګټه رسوي، او په اسلام کې اجتماعي مشروعي ګټوري چارې له فردي چارو څخه زیات فضیلت لري او پدې کې خوهیڅ شک نشته چې داسلام مقدس دین اجتماعي دین دی. (۲)

۱- سنن ابي داود دویم ټوک ۳۲۵ مخ دملتان چاپ.

۲- عون المعبود ۱۳ ټوک ۲۱٤ مخ مع الزیادة دارالفکر بیروت ۱٤۱۵هـ، ۱۹۹۵م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله ئیز ژوند او اسلام

دا یومنل شوی حقیقت دی چی داسلام مقدس دین دیو داسی مهذب نظام نوم دی چی ټول اصول او قوانین یې دکائناتو دلایزال خالق له پلوه دی او دغه نظام په خپله الله تعالی اسلام نومولی دی چی دسلامتی او روغی جوړی او دتسلیم په معنا سره دی. داسلام مقدس دین خپلو معتقدینو ته داښودنه کړی ده چی انسان اجتماعی مخلوق دی او له اجتماع څخه پر ته ژوند نه شی کولای او نه دژوند ټولی اړتیاوی په تنهائی سره پوره کولی شی. (۱)

له همدی کبله یې له یوبل سره دسوله ئیز او داډمن ژوند کولو او یوبل ته دزیان نه رسولو حکم کړی دی ځوهغه مقصد چی په زمکه کی دانسان په حاکم گرځولو کی دی چی دزمکی اعماردی په ښه توگه پوره شی. دسوله ئیز ژوند له پاره یې قوانین ورته کیښودل او دهغوی دښودنی له پاره الله تعالی وخت په وخت انبیاء مبعوث کړل چی وروستی نبی ئې حضرت خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم دی چی دانبیاو دبعثت لړۍ یې پری ختمه کړه، او حضرت محمدصلی الله علیه وآله وسلم په (۶۲۳ مسیحی کال) کی او د خپل نیکمرغه هجرت (په لومړی ۱هـ کال) کی کله چی مدینی منوری ته یې دالله تعالی په اذن او دانصارو په بیابیا بلنه هجرت وکړنو داسلامی حکومت لومړئ بنسټ یې له یوبل سره دسوله ئیز ژوند په کولو کی کیښود او د دغه مهم ضرورت له پاره یې یو قرار داد ولیکه چی پنځه ویشت مادی لری چی څوارلس یې دمسلمانانو په خپل منځ کی دسوله ئیز ژوند له پاره وی او یوولس مادی یې دمسلمانانو او غیر اسلامی هغووگړو ترمنځ دسوله ئیز ژوند تیرولو په باره کی وی

۱- حجة الله البالغه لومړی ټوک ۵۰ مخ دلاهور چاپ ۱۴۰۲ هـ ۱۹۸۱ م مصنف شاه ولی الله متوفی ۱۱۷۶هـ، ۱۹۹۰م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي په مدينه منوره کې سره او سيدلي چي په سرکې يې د يهوديانو درې قبيلې بنو قريظه، بنوقينُقاع او بنونضير وې. اوله مشرکانو څخه دعربود اوس او خزرج هغه وګړي وچي لامسلمان شوي نه ؤ. او دغه قرار داد ، دمديني په ميثاق يعنی تړون او قرار داد سره و نومولی شو چي سيرت ليکونکو په اجمالي او تفصيلي توګه سره ذکر کړی دی او هغه تاريخي، ابدي لومړی ميثاق او دهغه مادې زه د درنولوستونکو دمعلوماتو دزياتولو او دخپلي مدعی د ثبوت له پاره دلته ذکر کول ضروري ګڼم:

بسم الله الرحمن الرحيم

دمديني ميثاق

دا يو تړون دی چي دمحمد نبي امي «صلی الله عليه وسلم» په امر دقريشو او ديثرب او د دوی دپلو يانو اوله دوی سره په جنګ کې دګډون کوونکو ترمنځ ليکلی کيږي.

لومړی ماده: ټول مسلمانان ايکې يو امت دی.

دويمه ماده : دقريشو مهاجرين به دپخوا په شان دخپل بنديانو فديه ورکوي او يوله بل سره به د ديت په ادا ءکولو کې مرسته کوي.

دريمه ماده: دانصارو ټولې قبيلې: بنوساعده بنوجشم، بنونجار، بنو عمروبن عوف، بنونبيت بنو ثعلبه، بنوجفنه او بنو شطنة او ټول مؤمنان به دپخوا په څير لکه څرنګ چي دمومنانو دود دی ديوبل ديت به ورکوي او هم به دجنګي بنديانو فديه ادا ء کوي.

څلورمه ماده: دپوروړيو او په اقتصادي بی وزلی کې له اخته وګړو سره به په معروفه توګه مرسته او مدد کولی شي.

پنځمه ماده: دظالمانو، جنايت کوونکو او مفسدينو په خلاف به ټول مسلمانان يوموټی وی که څه هم کوم جنايت کوونکی دکوم مسلمان زوی هم وی.

شپږمه ماده: هيڅ يومومن به هم دکافر په ملاتړ مومن نه قتلوی، او نه به دمؤمن په مقابل کې دکافر پلوی کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوومه ماده: که چیري کوم ادنی مؤمن هم چا ته پناه ورکړي هغه به د ټولو پناه ګڼلی کیږي او د ټولو مسلمانانو. ذمه واري یوه او سره مشتر که ده.
اتمه ماده: که چیري یهودیان زمونږ اطاعت وکړي نو پر هغوي به هیڅ تیري او ظلم نشي کولائ بلکې له هغوي سره به مرسته کولی شي.
نهمه ماده: د مسلمانانو سوله به ګډه او متفقه وي او انفرادي سوله هیڅ اعتبار نه لري؛ بلکې که له کومې قبیلې سره سوله کولی شي نو په ټولنیزه توګه به کولی شي او د جنګ په دوران کې به هیڅ مسلمان هم فردي سوله نه کوي.
لسمه ماده: مسلمانان به وار په وار جهاد ته ځي کله چي یوه ډله راشي نو بله د مه کوونکې ډله به لیږلی شي.
یوولسمه ماده: د ټولو مسلمانانو وینه سره برابره ده، او هغه مؤمنان په سمه لاره او نیکه دي چي متقیان وي.
دولسمه ماده: د مکې له قریشو سره به نه خومالي مرسته کولی شي، او نه به د مسلمانانو په خلاف هغوي ته پناه ورکولی شي.
دیارلسمه ماده: که چا کوم مسلمان په ظلم او ناحقه سره قتل کړي وي نو قاتل به یې قصاص کولی شي مګر دا چي د وژل شوي وارثان په دیت اخیستلو رضامند شي، او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان یو موټي او سره متحد وي.
څوارلسمه ماده: د هرې شخړې او معاملې فیصله او پریکړه به د الله تعالی له کتاب قرآن کریم او د محمد «صلی الله علیه وسلم له سنت سره سمه کولی شي.
پنځلسمه ماده: پر مدینه باندې د یرغل کولو په صورت کې د یرغل کوونکو په خلاف به یهودیان له مسلمانانو سره په جنګ او جنګي لګښتونو کې شریک او برخمن وي؛ دا ځکه چي دا به له خپل ټاټوبي او وطن څخه د دفاع جنګ وي.
شپاړسمه ماده: یهودیان به پر خپل دین عمل کوي او مسلمانان به پر خپل دین باندي عمل کوي،
اوولسمه ماده: یهودیانو، قبائلو دغه راز د دوي هم پیمانو او دوستانو ته به له قانون سره سم مدني او د تابعیت حقوق ورکولی شي. مګر که له دوي څخه څوک د جنایت مرتکب شي سزا به هر ومرو، ورکولی شي.
اتلسمه ماده: د دې معاهدې او تړون پرګډون کوونکو باندې په یثرب یعنی مدینه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر ډول فتنه او فساد جوړول حرام او ممنوع دي.

نولسمه ماده: د جنایاتو په سزا ګانو ورکولو کې به هیڅ ډول او د هیچا له پلوه هم خنډ کیدل او خنډونه پیدا کول زغملی نه شي، دوکه ورکوونکي او تړون ماتوونکي به په خپله خپل ځانونه له خطر سره مخامخ کړي. نیکي کوونکي به په حفاظت کې وي.

شلمه ماده: د مدینې ګاونډیانو او په مدینه کې پناه اخیستونکو له پاره هم همدغه حقوق دي او پر هغوی باندې به هم هیڅ ډول تیری نه شي کولای.

یویشتمه ماده: د دغه تړون د برخوالو ترمنځ که چیری کومه شخړه او پیښه منځته راشي چې له هغې څخه د فساد پیدا کیدو، ویره وي نو فیصله به یې محمد صلی الله علیه وسلم د الله تعالی له قانون سره سمه کوي.

دوه ویستمه ماده: د مکې قریشو او د هغوی ملاتړ کوونکو ته به پناه نشي ورکولی.

درویشتمه ماده: له چا سره په سوله کولو کې به د دې معاهدې ټول اړخونه ګډوي. یعنې د مسلمانانو په شان به یهودیان هم د داسې صلحنامې پابند وي چې له کومې بهرنۍ قبیلې سره شوې وي.

څلیریشتمه ماده: د دې تړون هر فریق د خپلې سیمې د ساتنې او له هغې څخه به د دفاع ذمه واروي.

پنځه ویشتمه ماده: دغه تړون ظالم او تیری کوونکي ته د سزا ور کولو خنډ او مانع نه شي ګڼلی.

بیشکه الله تعالی د هغه چا ساتونکی أو مل دی چې متقي وي او محمد د الله رسول دی. (۱)

داده د اسلام د مقدس دین د مدنې او سوله ئیز. سیاسي او اجتماعي ژوند هغه بې سیاله وثیقه او تړون چې تر دغه وخت پورې یې هیچا هم مثال نه لیدلی و او نه یې اوریدلی او نه

۱- خیار المقول فی سیرة الرسول ج ۲ ص ۵۹ مصنف شیخ مصطفی الغیلانی، بیروت ۱۳۲۳ هـ ۱۹۰۵م
البدایه والنهایه دریم ټوک ۲۲۵-۲۲۶ د لاهور چاپ مصنف حافظ ابن کثیر متوفی ۷۷٤هـ، ۱۳۸۷م
جوامع السیرت دویم ټوک ۱۱۹ د کراچي چاپ ۱٤۱۱ هـ مصنف امام ابن حزم متوفی ٤٥٦هـ ۱۰۷۹م
سیرت ابن هشام دویم ټوک ۱٤۷- ۱۵۰ مخونه د مصطفی بابي چاپ مصری ۱۳۵۵ هـ، ۱۹۳۶م مصنف عبدالملک. بن هشام حمیری متوفی ۲۱۳هـ، ۸۳۶م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادونه:

ځینو لیک والانو د مدینې د میثاق مادې له پنځه ویشتو څخه زیاتې لیکلې دي او ځینو کمې لیکلې دي. د دې سبب دا دی چې په ځینو مادو کې د «الف، ب، ج اجزاء دي هغه یې

- هم ځانګړې مادې نیولې دي چې په دې توګه ځینو هغه تر دوه پنځوس پورې رسولې دي او چا چې کمې نیولې دي هغوی دوه دوه مادې یو ځای کړې دي خو په اصل کې همدغه پنځه ویشت مادې دي او ما دغه شمیر له تحقیق او څیړنې څخه وروسته لیکلې دي.

تر اوسه پورې په نورو ادیانو کې یې مثال میندلې شي او نه به په راتلونکې کې ومیندلې شي. او دا یوازې د کاغذ پرمخ لیکلې شوې اساس نامه نه وه؛ بلکې هره یوه ماده یې په عملي ډګر کې پلې کړای شوې وه د مدینې او د هغې د چاپېریال له اوسېدونکو سره رسول اکرم صلی الله علیه وسلم او مؤمنانو او د نبوي مدرسې مخلصو شاګردانو سوله ئیز ژوند کاوه، که څه هم د مدینې منورې یهودیانو او د نورو له پلوه به کله ناکله د دغه تړون د سوله ئز ژوند له مادو څخه سره غړونه په جزوي توګه کولې شوه مګر مسلمانانو به د رسول الله صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم د هغوی په مقابل کې له زغم څخه کار اخیستی تر دې کله چې په (۵هـ کال کې له ۶۲۸ مسیحي کال) سره سم د احزاب خندق په غزا کې د مکې مشرکانو د نورو کفري قبائلو په ملګرتیا پر مدینه منوره چې د اسلامي حکومت پرومبئ ستنیځ و د یرغل په تکل راغلل نو د مدینې منورې د یهودو د بنو قریظه قبیلې له خپل فطري عاصیانه عادت سره سم په ډیرې سپین سترګی سره له عهدنامې څخه سر غړونه وکړه او په ډاګه یې مشرکانو ته پیغام ولیږه چې مونږ د مسلمانانو په خلاف ستاسې ملګري یو هماغه وچې د احزاب له غزا څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی په امر او د قرار داد له اوولسمې مادې سره سم هغوی ته سزا ورکړه هغه هم د هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټاکلي حکم او مینځه ګړی حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه له فیصلې سره سم. [۱]

تلپاتی وثیقه: د خاتم النبین حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه هراړخیز منشور او د سوله ئیز ژوند میثاق صرف د مدینې له پاره نه ؤ او نه یوازې د هغه وخت له پاره ؤ بلکې د ګردې دنیا له پاره د هر عصر له پاره او ترقیامته پورې د ټول اسلامی امت له پاره دغه نبوی وثیقه واجب العمل ده، او هیڅ مسلمان ته روا نه ده چې مخالفت ورځخه وکړی او یاد دغې مبارکې ابدی او تلپاتی وثیقی د اصولو پرضد عملی ګام او چت کړی او له نورو سره یا له خپلو مسلمانانو سره د ګاونډی توب یا د اسې ګډ ژوند کول پیل کړی چې د نبوی د مدینې د تاریخی مهذب منشور او میثاق پرضد او سرچپه وی. بلکې قدم په قدم د اسلامی امت نسلونو عمل پرې کړی دی او په خپل ژوند و د کې یې پلې کړی دی. ځکه مسلمان پردې باندې پوهیږی چې د خاتم النبین له قول او عمل څخه مخالفت کول د اسلام له دین څخه وتل دی، او بیا پر د اسې شخص باندې د مسلمان اطلاق شرعاً نه شی کولای. لکه چې الله تعالی فرمایلی دی:

«و مَنْ یُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَیَّنَ لَهُ الْهُدَى وَ یَتَّبِعْ غَیْرَ سَبِیلِ الْمُؤْمِنِینَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَ سَاءَتْ مَصِیرًا.» (د نسا سورة ۱۱۵ ایت ۵ سپاره)

ترجمه: *او هر څوک چې مخالفت کوی له رسوله وروسته له هغه چې ښکاره شوه ده ته سمه لاره او د مسلمانانو له لارې څخه پرته پر بله لاره رهی شی. نو مونږ به دی هماغه لورې ته وګرځوو چې دی ورګرځیدلی دی او مونږ به دی جهنم ته داخل کړو؛ او بدځای دور تلودی.*

۱- دلائل النبوة دویم ټوک ٥٠٤-٥٠٥ مخونه د مصر چاپ مصنف: حافظ ابو نعیم متوفی ٤٣٠هـ، ١٠٥٣م
زاد المعاد، دریم ټوک ١٢٩-١٣٥ مخونه د ریاض چاپ ١٤١٥هـ، ١٤٠٨م مصنف حافظ ابن القیم متوفی ٧١٥هـ، الوفاء باحوال المصطفی ٧١٤مخ د بیروت چاپ ١٤٠٨هـ، ١٩٨٨م مصنف امام ابن جوزی متوفی ٥٩٧هـ ١٢٢٠م. صحیح بخاری کتاب المغازی ج غزوة بنو قریظة صحیح مسلم حدیث ١٧٤٦.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله ئیز ژوند کول

• **سوله ئیز ژوند کول څه ته وايي او دغه څه ډول ژوند دی؟**

تعریف: داهغه پوښتنه ده چي زما د دی لیکني لوستونکو ته په ذهن کی ښايي پيداشي ځکه چي د هر چا پوهه يو ډول نه وی زمونږ په ټولنه کی ښائی داسی ډير وګړی وی چی په اجمالی لیکنو پوه نه شي او تفصیل ته يي اړتیاوی. له دي امله زه غواړم په لنډه توګه دسوله ئیز ژوند دمفرداتو او ارکانو یادونه وکړم څودغه ډول ژوند او دغه اصطلاح په عمومی توګه وپیژندلی شی. سوله ئیز ژوند کول په لاندی ډول دی:

آلف: د هر چا فطری ازادی ته په شرعی حدودو کی په درنه سترګه کتل او احترام کول.

ب: دچا پر شخصی مال باندی تعارض نه کول پدی شرط چی په شرعی طریقه یي لاس ته راوړی وی. او دهغه دمالی کار وبار په لاره کی خنډنه واقع کیدل.

ج: دچا پر ناموس، لکه میرمن، مور، خور، لور تعارض نه کول او دهغه احترام کول.

د: دچا پر عقیده او دین تعارض نه کول، او نه له دینی شعائر و څخه دیوچا منعه کول، یاد چا معبود ته په سپک نظر کتل او دچا معبود ته ښکنځل کول. لکه چی الله تعالی فرمایلی دی: **«وَ لَا تَسُبُّوا الَّذِیْنَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَیَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًا بِغَیْرِ عِلْمٍ.»**

(دانعام سورت ۱۰۸ آیت ۷ سپاره)

اوای مؤمنانو: هغو معبودانو ته کنځل مه کوی چی غیر مسلم یي عبادت کوئ ځکه که

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسي داسي وکړي نو دوی به په ناپوهی سره په ناحقه الله تعالی ته کنځل وکړي.

هـ: د متبوع حکومت له قوانینو څخه سرغړونه نه کول، پدی شرط چې د الله تعالی د توحید او عباداتو پر ضد نه وی.

و: پر خپل لاس او ژبه چا ته ضرر نه رسول او گاونډی ته په درنه کتل أو دهغه په گټو خوشالیدل او په تاوان یې خپه کیدل او پر هغه باندی تیری نه کول.

ز: په ټولنه کی د فتنی، فساد او اخلاقی رذائلوله ترویج څخه ډډه کول.

او له داسی نورو هغو اعمالو څخه ډډه کول چی بل څوک ورڅخه زیانمن کیږی، او امنیت یې گډوډ کیږی. دې ته سوله ئیز ژوند کول ویلی کیږی.

دنبوی احادیثو په رڼا کی سوله ئیز ژوند کول:

داسلام فردی او اجتماعی نظام که څه هم دجنایت کوونکو له پاره په مدنی اړخ کی هم تأدیبی سزاگانی ټاکلی دی، مگر دغه سزاگانی په دویم قدم کی دی په لومړی قدم کی کوښښ کوی چی په خپل سپیڅلی اخلاقی نظام سره د ټولنی داسی وگړی چی د گاونډیانو، وطنوالو او کلیوالو سوله ئیز ژوند په خپلو ناوړو اعمالو او اقوالو سره تهدیدوی یا هغوی ته زیان رسوی پر اخلاقی نسخی سره هغه اصلاح کړی. او دا داسی مجربه نسخه ده چی په هر وخت کی یې کامیابه نتیجه ورکړی ده. په سوله ئیز ژوند کی د گډوډی پیدا کوونکو له پاره رسول اللّه صلی اللّه علیه ولم مسلمانانو ته د ایمان د زوال، او دوزخ ته د تللو د اللّه تعالی د غضب او داسی نورو معنوی زیانونو خبرداری ورکړی دی چی زه یې دنمونی په توگه یو څو مبارک حدیثونه دلته وړاندی کوم څو دا ثابته کړم چی اسلام خپلو پیروانو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرسوله ئیز ژوند کولو څومره ټینګار کړی دی:

۱- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: وَاللهِ لَا یُؤْمِنُ وَاللهِ لَا یُؤْمِنُ وَاللهِ لَا یُؤْمِنُ قِیْلَ مَنْ یَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: اَلَّذِی لَا یُؤْمِنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ متفق علیه. (۱)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی. ورته وویل شو: ای دالله تعالی رسوله! څوک؟ ویې فرمایل: هغه څوک چی دده ګاونډی دده له زیانونو څخه په امن نه وی.

۲- وَ عَنْ اَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: لَا یَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا یَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ. رواه مسلم(۲)

ترجمه: له حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: هغه څوک به جنت ته ننه نوځی چی دده ګاونډی دده له زیانونو څخه په امن نه وی.

۳- وَ عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللهِ! اِنَّ فُلَانَةَ تُذْکَرُ مِنْ کَثْرَةِ صَلَاتِهَا وَ صِیَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا غَیْرَ اَنَّهَا تُؤْذِی جِیْرَانَهَا بِلِسَانِهَا قَالَ هِیَ فِی النَّارِ قَالَ یَا رَسُولَ اللهِ فَاِنَّ فُلَانَةَ تُذْکَرُ قِلَّةَ صِیَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا وَ صَلَوَاتِهَا وَ اَنَّهَا تُصَدِّقُ بِالْاَثْوَارِ مِنَ الْاَقِطِ وَ لَا تُؤْذِی بِلِسَانِهَا جِیْرَانَهَا؟ قَالَ هِیَ فِی الْجَنَّةِ، رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالْبَیْهَقِیُّ.

رواه احمد والبیهقی(۳)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی یې دی: یو سړی وویل: ای دالله تعالی رسوله! دفلانی ښځی په باره کی ویل کیږی چی ډیر لمونځونه کوی، ډیری روژی نیسی او ډیر

۱- مشکوة ج۲ ص ٤۲۲ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

۲- صحیح مسلم کتاب الایمان حدیث نمبر ۷۳

۳- مشکوة ج ۲ ص ٤۲٤ - ٤۲٥ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

(c) ketabton.com: The Digital Library

خیراتونه ورکوی، مگر په ژبه گاونډیانو ته ډیر زیانونه او تکلیفونه رسوی؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: هغه دوزخی ده او د دوزخ په اور کی به وی.

بیا هغه سړی وویل: ای د الله تعالی رسوله! د هغې فلانی ښځی په باره کی ویل کیږی چی ډیرې لږ نفلی روژی نیسی، او ډیر لږ خیراتونه ورکوی او ډیر لږ نفلی لمونځونه کوی او صرف د کورتوټو توټې خیرات ورکوی مگر په خپلې ژبی سره خپلو گاونډیانو ته زیان نه رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: دغه ښځه جنتی ده او په جنت کی به وی. دا حدیث امام احمد بن حنبل په خپل مسند کی او بیهقی په شعب الایمان کی روایت کړی دی.

نامتو محدث شیخ عبدالحق دهلوی (متوفی ۱۰۷۵ هـ کال) په خپله فارسی شرح اشعة اللمعات کی د دغه مبارک حدیث په شرح کی لیکلی دی:

بسبب ایذای همسایه ها کثرت نماز و روزه و تصدق باوجود آنکه افضل عبادات اند کفارت این گناه وی نخواهد شد و اما زن ثانی تقصیر وی در بسیار ینماز و روزه و تصدق دارد، ایذانا کردن همسایه ها را تلافی آن میکند.

٤- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللهِ اِنَّ لِی جَاراً یُؤْذِینِی فَقَالَ: اِنْطَلِقْ فَأَخْرِجْ مَتَاعَكَ اِلَى الطَّرِیْقِ. فَانْطَلَقَ فَاَخْرَجَ مَتَاعَهُ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ عَلَیْهِ فَقَالُوا مَاشَأْنُكَ؟ قَالَ: لِی جَارٌ یُؤْذِینِی فَجَعَلُوا یَقُولُونَ اللّٰهُمَّ الْعَنْهُ، اللّٰهُمَّ اخْزِهِ فَبَلَغَهُ فَقَالَ اِرْجِعْ اِلَى مَنْزِلِكَ فَوَاللهِ لَا أُؤْذِیْكَ. (۱)

ترجمه: *له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی دیې دی: یو سړی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وویل: ای د الله تعالی رسوله! زما یو گاونډی دی ما ته ډیر تکلیف رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:*

۱- اشعة اللمعات څلورم توک ۱۳۸ - ۱۳۹ مخونه دلکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځه لاړ شه او د کور خپل ټول اسباب د کوڅې لارې ته اوباسه او په لاره کې يې وغورځوه.

هغه سړی لاړ او د نبی کريم صلی الله عليه وسلم له هدايت سره سم يې د خپل کور ټول اسباب د کوڅې لارې ته وويستل او په لاره کې يې کوټه کړل، خلک پرې راټول او پرې راغونډ شول او ورته ويې ويل: ولې دې د خپل کور اسباب کوڅې ته راويستلي دي، څه چل دی؟ هغه سړي خلکو ته وويل: زما ګاونډي ماته ډېر زيات تکليف رسوي، زه لاړم او پدې باره کې مې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته شکايت وکړ. راته ويې فرمايل: د خپل کور ټول اسباب لارې ته اوباسه. خلکو چې دا واورېدل نو ټولو وويل: يا الله! دده پر موذي ګاونډي لعنت وکړه. يا الله! دده ګاونډی وشرموه او رسوا يې کړه.

دغه حالت دده ګاونډي ته ورسيده او ورڅخه خبر شو او په منډه دغه سړي ته راغی او ورته ويې ويل: اسباب دې بيرته خپل کور ته دننه کړه. په الله تعالی قسم درته کوم چې بيا به له دې وروسته زه تا ته تکليف ونه رسوم.

۵- امام شعرانی ويلي دي: وَ كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ آذَى جَاراً فَقَدْ آذَانِي وَ مَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللّٰهَ وَ مَنْ حَارَبَ جَارَهُ فَقَدْ حَارَبَنِي وَ مَنْ حَارَبَنِي فَقَدْ حَارَبَ اللّٰهَ تَعالَى. (۱)

ترجمه: نبی کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: چاچې خپل ګاونډي ته تکليف ورساوه نو په تحقيق سره ماته يې تکليف ورساوه او چاچې ماته تکليف ورساوه نو په تحقيق سره الله تعالی ته يې تکليف ورساوه، او چاچې له خپل ګاونډي سره جنګ وکړ نو په تحقيق سره له ما سره يې جنګ وکړ او چاچې له ما سره جنګ وکړ نو په تحقيق سره له الله تعالی سره يې جنګ وکړ.

۱- الأدب المفرد ص ٤٢ حديث ١٢٤ باب شکاية الجار د لاهور چاپ مصنف امام بخاری متوفی ٣٥٦هـ سنن ابی داود، کتاب الادب باب فی حق الجوار ٧٠٧ مخ ١٤٠٧هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلب دا چې څوک له الله تعالی سره جنګ وکړي هغه کله مومن پاتې کیږي. د اسلام مقدس دین د سوله ئیز ژوند کولو له پاره دا هغه تعلیم او روزنه ده چې په بل هیڅ دین او مسلک کې نشته او نه به پیدا شي.

دایذا ، او تکلیف لنډ تفصیل:

په ذکر شویو نبوي احادیثو کې دبوائق لفظ راغلی دی چې د ګرامر له مخې جمع تکسیره ده او مفرد یې بائقة رادرومي چې په عربي ژبه کې د شر او تکلیف په معنا سره دی. دغه راز دایذاء لفظ هم راغلی دی چې د تنګولو او یو چا ته د تکلیف رسولو په معنا سره رادرومي.(۱)

دغه راز دجار لفظ له مجاورة څخه دی چې د ګاونډي او همسایه په معنا سره دی او دا عام دی په دولتي کچه وي او که په اولسي کچه وي په دواړو صورتونو کې داسي څه کول په اسلام کې حرام دي چې ګاونډي هیواد یا کورته تکلیف رسوي او دهغوی ارام او سوله ئیز ژوند تهدید وي ، په دولتي کچه د مثال په ډول ۱ - عسکري خوځښتونه ، ۲ - عسکري تمرینات ، له ټاکل شویو پولو څخه کله ناکله تیری کول ، په ناحقه سرد ګاونډي هیواد ته جنګي ګواښ کول ، دلوظ ناموماتول ، داړتیاوړ شیانو منعه کول ، یا په زورسره د ګاونډي هیواد حق غصب کول ، یا چل او دوکه ورسره کول او داسې نور...

دغه راز په اولسي کچه د ګاونډي په لاره کې خځلي او ګندکي اچول ، په کوڅه کې موټیازي کول ، د ګاونډي کورته په دیوال ورکتل ، دهغوی دور له چولي ورکتل ، په هسک

---

۱ - اشعة اللمعات څلور . ټوک ۱۳۸ - ۱۳۹ مخونه دلکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوازله اړتیا پرته خبرې کول، د ګاونډي له کور څخه غلا کول، د کوچنیانو ورته لمسول چې هغوی ته ستغې سپورې وواېي کنځل ورته وکړي، شور ماشور جوړ کړي، د ګاونډي چغلي کول، د هغه غیبت کول، هغه ته مالي تاوان رسول، د هغه د عقیدې او دیني شعائرو سپکاوی کول، مسخرې او ملنډې پورې کول، په ګاونډي پورې تهمتونه او تورونه لګول او داسې نور، ان تر دې چې په اسلام کې خو دا هم ناروا دي چې یو تن لمونځ کوي او بل یې په ځنګ کې په جګ اواز تلاوت کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز عدالت

د ټولنيز عدالت تامين د اسلام د مبين دين د اصلاحي برنامو په پيل کې قرار لري. دا ځکه چې د قرآن کريم د مبارک آيت پر اساس اسلامي امت د ځمکې پر مخ له ګردو امتونو څخه غوره امت دی، او د پانګه والۍ له افراط او د کمونستي نظام له تفريط څخه خورا لرې دی. په دې هکله الله تعالی فرمايلي دي:

«وَ كَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا.»

(د بقره سوره ۱٤۳ -آيت)

ترجمه: *او همدا رنګه مونږ تاسي وګرځولی منځومی تلونکی امت.*

يعني اسلامي امت له غوره امتونو څخه ګڼلی شي او د اعتدال غوره کوونکی پيرو امت دی.

په اسلام کې ټولنيز عدالت خورا پراخه معنا لري او د ژوند ګردواړخونو ته شامل دی او د بشري وګړو په منځ کې د دغه عدالت په نتيجه کې نسبي مساوات او برابري قائميږي. څو ثروت د څو ګوتو په شمير کسانو په منځ کې متمرکز نه شي؛ بلکې په نيا ومنه توګه بايد وويشلی شي. د صدقاتو، زکاة، عشر، ماليه او نور مالي مکلفيتونه د ټولنيز عدالت او د هر ډول توپيرونو د له منځه وړلو او مخنيوی په خاطر ټاکل شوي او فرض کړای شوي دي، د احتکار، سود، په ژوند کې له نارواګټو او اسراف څخه ممانعت او مخنيوی او د معاملاتو مشروعيت د ټولنيز عدالت د تامين په خاطر شوي دي.

د آزادۍ د رناوي، انساني کرامت ته په درنه کتل، د کار د حق تضمين تر هسکو درجاتو پورې د زده کړو عام والی، د معارف او طب په زده کړو کې توازن، له شرائطو سره سم

(c) ketabton.com: The Digital Library

داهلیت او کفایت له په نظر کی نیولو سره هرچاته د کار او مسلک د انتخاب حق ورکول، داجباری کارونو تحریم د ټولنیز عدالت ښکارندوی او څرګند دلیلونه او شواهد دی. دغه راز په محکمو کی د قاضیانو په وړاندې د اسلام د ټولنیز عدل د اصل د درناوی په خاطر مساوات په عملی توګه پلی کیږی او د عدالت په وړاندی مسلمان او غیر مسلمان یو شان برابر حقوق لری.[۱]

د شیعه مذهب فقهاو هم د اسلامی عدالت په اړوند ډیر څه لیکلی دی چی دا دی زه یې د بیلګی په توګه نظریه په لنډیز سره وړاندی کوم:

په حقوق او اخلاقو کی عدالت د اسلام له خورا مهمو بنسټونو څخه دی. له همدی کبله د اسلامی محققینو فقهاو او بیا په خاصه توګه شیعه فقهاؤ زیات ټینګار پرې کړی دی. څکه چی پدی باره کی ډیر قرآنی آیاتونه اوزښت زیات احادیث مروی دی چی په هغوی کی په ټولنه کی د عدالت په پلی کولو په ډاګه حکم شوی دی.

د مسلمانو حقوق پوهانو له نظره د عدالت تعریف عبارت دی له «اعطاء کل ذی حق حقه» یعنی هر حقدار ته د هغه حق ورکول چی په همدی وجه په هر ځای کی چی حق موجود وی، عدالت هم هرو مرو هلته مطرح وی. او چیرته چی حق نه وی، عدالت هم وجود نه لری. او پردی باندی فلاسفه هم د اسلام د دی نظر تائید کوی چی عدالت د بشر له فطری حقوقو څخه دی. له همدی امله رسول الله صلی الله علیه وسلم په ډیرو مواردو کی له خپلو حقوقو څخه خلکو ته تیریده مګر د عدالت او قانون په تطبیق کی یې د هیڅا پروانه کوله او نه یې د چا رعایت کاوه. او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په متابعت کی علی علیه السلام هم په خپله اووه دیرشمه (۳۷) خطبه کی فرمایلی دی:

۱- کشف الغمة دویم ټوک ۲۱٤ مخ، فصل فی ماجاء فی تاکید حق الجار، د مصر چاپ ۱۳۷۰هـ ۱۹۵۱م مصنف امام شعرانی مصری متوفی سنه ۱۰۱۲ هـ ۱٦۳۵م

(c) ketabton.com: The Digital Library

«اَلذَلِيلُ عِنْدِي عَزِيزٌ حَتَّى آخُذَ الْحَقَّ لَهُ وَالْقَوِيُّ عِنْدِي ضَعِيفٌ حَتَّى آخُذَ الْحَقَّ مِنْهُ.» (۱)

يعنې كمزوري زما په وړاندې عزتمن او پياوړي دي ترڅو زه دده حق ورته واخلم او پياوړي زما په وړاندې كمزوري دي ترڅو زه له ده څخه حق وتروړم.

دغه راز علامه مجلسي په بحارالانوار كې له ابوسعيد خدري څخه روايت كړې دې چې هغه له نبي كريم صلى الله عليه وسلم څخه د مهدي عليه السلام په اوصافو كې واوريدل چې ويې فرمايل:

«أَبَشِّرُكُمْ بِالْمَهْدِيِّ يُبْعَثُ فِي أُمَّتِي عَلَى اخْتِلَافٍ مِنَ النَّاسِ وَ زَلَازِلَ يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطاً وَعَدْلاً كَمَا مُلِئَتْ ظُلْماً وَ جَوْراً يَرْضَى عَنْهُ سَاكِنُوا السَّمَاءِ وَ سَاكِنُوا الْأَرْضِ يَقْسِمُ الْمَالَ صَحَاحاً. فَقَالَ رَجُلٌ: مَا صَحَاحاً؟ قَالَ بِالسَّوِيَّةِ بَيْنَ النَّاسِ.» (۲)

ترجمه: *زه تاسې ته پر مهدي زيرى دركوم چې زما په امت كې به مبعوث كولى شي پداسې وخت كې چې د خلكو ترمنځ به اختلافات وي او زلزلې به ډيرې وي، مهدي به په خپل راتګ سره ځمكه له عدل او انصاف څخه داسې ډكه كړي لكه څومره چې دده له راتګ څخه دمخه له ظلم او تيرى كولو څخه ډكه وي، خوشال به شي له ده څخه د آسمان او ځمكې اوسيدونكي. د خلكو ترمنځ به مالونه په سمه توګه وويشي، چا ورته وويل: صحاح څه معنا؟ نبي كريم صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل: صحاحا معنا دا ده چې په برابرۍ سره به يې د خلكو په منځ كې وويشي...*

په اسلام كې د ژوند هيڅ داسې اړخ نه ميندل كيږي مګر دا چې په هغه كې د ټولنيز عدالت د تأمين خبره په نظر كې هرومرو نيولې شوې ده. اسلامي دولت دا دنده لري چې كله صدقات غونډ كړي نو پكار دي چې هغه په مشروع لارو چارو كې ولګوي. لكه چې د اسلام دويم خليفه د عراق د مفتوحه ځمكو په باره كې همدغه ډول چلن كړى و، او هغه يې

۱ - المنجد ص ۵۵

۲ - نظام القضاء في الشريعة الاسلامية ۷۵ مخ مصنف ډكتور عبدالكريم زيدان د مؤسسة الرسالة دويم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفاتحینو په منځ کی ونه ویشله او خلکو ته یې دا دلیل وړاندی کړ چی که چیری دی دغه ځمکی تقسیم کړی نو د دولت مامورینو ته به تنخا څرنګ او له کومه ورکړی، لویې لاری او جادی به په څه شی او څرنګ جوړی کړي، روغتونونه او مدرسی به په څه شی جوړوی او تولنیز عدالت به څرنګ تامینوی.

اسلام دخپلی تولنی دوګړو ترمنځ تولنیزی اړیکی پردوه بنسټیزو عیاری کړی دی:

۱ – دمعنوی تړون او له یو بل سره دوروری احساس، چی خورا داسی کروړلی تړون دی چی د تولنی وګړی په خپل منځ کی سره نښلوی.

۲ – دحقوقو حفاظت، د یو بل دځان، مال او ناموس درناوی کول. نو هره هغه کړن لاره چی دغه اصل تر پښو لاندی کړی او یا یې داغجنه کړی هغه داسلامی شریعت له نظره حرامه ده او تیری کوونکی یې تعقیب او مجازات کوی، او په عملی توګه داجتماعی عدالت داړخونو په تطبیق کی دحجرات دسورت له ۱۰ تر ۱۲ آیت پوری الله تعالی تفصیلی لارښودنه یکی کړی ده او داسی یې فرمایلی دی:

«انّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اخْوَةٌ فَاصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ * يااَيُّهَا الَّذِيْنَ امَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوْا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الاِسْمُ الْفُسُوْقُ بَعْدَ الْاِيْمَانِ وَ مَنْ لَّمْ يَتُبْ فَاُولئِكَ هُمُ الظّلِمُوْنَ * يااَيُّهَاالَّذِيْنَ امَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ، انَّ بَعْضَ الظَّنِّ اثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ وَاتَّقُو االلّهَ اِنَّ اللّهَ تَوَّابٌ رَّحِيْمٌ.»

(دحجرات سورة – ۱۱ – ۱۲ آیاتونه ۲٦ سیپاره ٤۹ سورت)

ترجمه: *بیشکه چی مؤمنان تول په دین کی سره وروڼه دی، نو تاسی سوله او جوړښت کوی په منځ دوروڼو خپلو کی او له الله تعالی څخه وویریږئ او تقوی غوره کړئ نبائی چی دریاندی رحم وکړی شی. ای مؤمنانو توکی او سپکاوی دې نه کوی هیڅ یو قوم له تاسی څخه په بل قوم باندی؛ ځکه*

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښايي چې دغه مسخره کړې شوي به له مسخره کوونکيو څخه غوره وي د الله په نزد او نه دې ښځې او مسخرې کوي د ښځو يو ټولي له تاسې څخه په نورو ښځو پورې ځکه ښايي مسخره کړې شوې ښځې د الله په نزد غوره وي له مسخره کوونکيو څخه، او مه عيب لټوونه کوی ځينی د تاسې د ځينی نورو ځکه چې بيا د تاسې عيب جوئی هم کيږي. او مه بولئ تاسې يو تر بله په بدونومونو او القابو سره، بد دی دادري واړه خصلتونه: مسخرې کول، تلمذکول او تنابز، د فاسقي له جهته له ايمان لرلو څخه وروسته، او هغه څوک چې توبه يې ونه ايستله نو دغه کسان همدوی ظالمان دي.

اې مؤمنانو! ځان وساتې تاسې له ډيرو بدګومانيو او تهمتونو لګولو څخه بيشکه ځينې بدګومانونه او تهمتونه ګناه ده. او مه لټوی تاسې پټ عيبونه د مسلمانانو او نه دې کوي غيبت ځينې ستاسې د ځينونورو ايا خښوی تاسې دا چې د مړه شوی ورور غوښه وخوری پس بدګنې تاسې هغه نو همدرنګه بدوګڼې د مسلمان ورور غيبت او عيب لټول. او تاسې له الله تعالی څخه وويريږئ بيشکه الله تعالی ښه توبه قبلوونکی ډير رحم والا دی.

الله تعالی په لومړی يعنې يوولسم آيت کې ټول مسلمانان ورونه سره ګڼلي دي څو د دينی وروري او اخوت کروړلي تړون دوی په خپل منځ کې سره ونښلوی، او د دغه ګډون غوښتنه داده چې دوی په خپل منځ کې سره ورونه او دوستان وی نه دا چې له يوبل څخه لرې والی غوره کړی، او دوی ته پکار دی چې له خپل منځي دښمنی کولو څخه ډډه وکړی، سره يو شی او په يوصف کې وی، يو پر بل صله رحمي وکړی، خلکو ته دشوکی او قتل له پاره لاره ونه نيسی، دخلکو ترمنځ سوله او پخلاينه قائمه کړی.

يو ډله په بلی ډلی ملنډې او پسخندونه کړی، د يوبل د عيبونو پلټنه ونه کړی، يو بل ته له ناوړه نومونو او القابو بللو څخه ډډه وکړی، د يوبل له جاسوسی کولو او د پټو عيبونو له جوتولو څخه پرهيزوکړی، دخلکو د عزت او ناموس درناوی وکړی، دهغو کافرانو ځان، مال او ناموس محترم وګڼی چې له اسلامی دولت سره يې د سولې تړون کړی وی.(۱)

۱- نهج البلاغه خطبه ۳۷، ص ۳۹، چاپ دوم تاريخ چاپ ۱۳۷۶، طبع انتشارات زرين، درامدی بر حقوق اسلامی، ص ۲۲۰-۲۳۱، تصنيف: سازمان تدوين کتب انسانی طبع بهمن قم ۱۳۶۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالي رحمة الله عليه متوفي سنه ۵۰۵ هـ د تولنيز عدالت په هکله ځانګړې نظر لري.
او هغه د «أَنْ لَا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ»
(دالرحمن سورة ۸-۹ اياتونه ۲۷ سپاره ۵۵ سورت) په تفسير کې داسې ويلي دي:

- ددې له پاره چې له اندازې څخه تيرنه شي نو تله او دهغې د تول وزن په عدل قائم کړئ، او هغه داچې که يو څوک واده کولو ته اړتيا لري، او دواده کولو وس هم لري مگر بيا هم واده ونه کړي، او ياداچې يو څوک غذا ددې له پاره وخوري چې ناروغ شي ترڅو کارونکړای شي، نو دغسې کول دوزن او دهغه عدالت نه قائمول دي پداسې ډول چې وزن له کمبوت او زياتوالي څخه مستقر وګرځيږي. که څوک په شهوت او دغذايې موادو په لګښت کې اسراف وکړي نو دوزن په برابر ساتلو کې يې زياتوالي کړي دي.

امام غزالي د ټولنيز عدالت دزيات تحقق له پاره دالله تعالى مطلق مالکيت او ددولت نه زيرمه کول اصل او بنسټ ګرځولي دي او ويلي يې دي:

په زمکه او اسمانونو کې چې هر څه دي دګردو مالک يوازې او يوازې يو الله دي، دا ځکه چې په خپله انسان هم دالله تعالى ملکيت دي، مګر انسان کولې شي چې دخپل کار کولو په ذريعه له هغه څه نه چې دالله تعالى ملکيت دي په استفاده کولو سره ځان ته مختص کړي. دمثال په ډول وکه په خپله نه شي کولې چې ټولو خلکو ته ميوه ورکړي، او دامنلې شوې حقيقت دی هغه څوک چې دونې تخم په ځمکه کې کيږدي، هغې ته بيا اوبه ورکوي او دميوې ورکولو په تکل يې دهغې خدمت کړي وي نو له هر چا څخه زيات همدی ددې مستحق ګڼلې شي چې دهغې له ميوې څخه استفاده وکړي.

انسان کله چې له اشياو څخه استفاده کوي نو پرده باندې لازم دي چې په استعمال کې يې له اسراف کولو څخه ډډه وکړي، او له هر شي څخه دخپلې اړتيا او ضرورت په انډول استفاده وکړي او دادامعنا نه لري چې بشرې وګړې ثروت زيرمه کړي او له اړتيا څخه زيات له هغه څخه ګټه واخلي چې ترلاسه کړي يې دي او دهغو په زيرمه کولو او ثروت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډولو اخته شي؛ بلکي پکار دا دی هغه څه چي له خپلي اړتيا اضافه مال ولري د الله تعالی په لاره کي د واجبو لګښتونو او مستحبو خيراتونو په بڼو کي په لګولو سره خلکو ته ورکړي.

غزالي زياتوي:

له دي امله چي خلک د خپل راتلونکي په باره کي انديښمن وي او له اندازي څخه زيات خپل شته له ځانو سره ساتي فقهاؤ د دي اجازه ورکړې ده، مګر د غه اجازه د دغه کار د حقانيت دليل نه دی بلکي حق عدل دی، او عدل دا دی چي د الله تعالی بندګان د خپلي توښي او سورلي له اندازي څخه اضافه د الله تعالی له مال څخه وانخلي. له همدي کبله که چيري څوک د خپلي اړتيا له اندازي څخه زيات مال ولري نو داسي شخص ظلم کړی دی او زيښناک کوونکی دی. (۱)

په دې توګه امام غزالي تکل کړی دی چي د ټولنيز عدالت تأمين د کمال د نګي څوکي ته ورسوي، او د هغه د غه پورتني نظر او رأيه قرآني استناد لری الله تعالی فرمايلي دي:

«وَ يَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ» (دبقره سورت ۲۱۹ آيت دويمه سپاره ۲۷ رکوع)

ترجمه: *او دوی له تا څخه پوښتنه کوي ای پيغمبره چي دوی د الله تعالی په لاره کي خپل څومره مال ولګوي؟ دوی ته ووايه هغه چي ستاسي له حاجت څخه زيات وي.*

د دغه مبارک آيت په تفسير کي مفسرينو ويلي دي:

زمونږ له رسول اکرم صلی الله عليه وسلم څخه خلکو داسي پوښتني کړي وي چي د الله تعالی له پاره څومره مال صرف کړي شي؟ حکم وشو چي هغه مال د الله پاک په لاره کي صرف کړی چي ستاسي له مصارفو څخه زيات وي، ځکه څرنګ چي د آخرت فکر يو ضروري او حتمي کار دی، د دنيا فکر هم يو ضروري کار دی. (۲)

۱- بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۹۲ نوی چاپ

۲- په اسلام کي حلال او حرام، مصنف: ډاکټر يوسف قرضاوي، مترجم ابوبکر حسن زاده له ۷۳ مخ څخه وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالي له پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه مروي حدیث نقل کړی دی چې فرمایلي يې دي:

«أَللّٰهُمَّ اجْعَلْ قُوْتَ آلِ مُحَمَّدٍ كَفَافاً.» (۱)

ترجمه: *اې الله! د محمد صلی الله علیه وسلم د ټبر او کهول اقتصاد او روزي داړتیا د بس والي په اندول وګرځوه.*

په دغه حدیث کې دا خبره په ډاګه څرګنده شوې ده چې په اسلام کې هرشی داړتیا په اندول او څه ناڅه لږ اضافه روا دی او پانګه والي او وزیرمه کولو ته اجازه نه ورکوي. دغه راز له اړتیا څخه کم هم نه قبلوي، چې بې وزلي او موتازي ده، ځکه دغه دواړه صورتونه کولی شي انسان بې لارتیا ته راکاږي علامه عزبن عبدالسلام متوفی سنه ۷۹۲هـ ۱٤۱۵م ویلي دي:

د شریعت ټول احکام پر مصالحو او ګټو بناء دي، دا ځکه چې دغه احکام یا خود مفاسدو په غندنه او ردکولو کې دي او یا هم د ګټو په جلبولو کې دي. حافظ ابن القیم متوفی سنه ۷۵۱هـ ۱۳۷٤م ویلي دي:

د اسلامي شریعت بنسټ له حکمتونو او د بندګانو له مصالحو څخه جوړ شوی دی. دنیا او آخرت دواړه ورپکې دي، او ټول عدالت، انصاف، منفعت او حکمت دی. نو هره پیښه چې له عدالت څخه ظلم ته، له مهرباني څخه غصې ته، له حکمت څخه فساد ته او له مصلحت څخه چټیاتو ته وغځولې شي. له اسلامي شریعت څخه نه ګڼلې کیږي، که څه هم تاویل پکې وکړای شي، د بندګانو په منځ کې الهي شریعت او عدالت د الله تعالی له پلوه د دوی له پاره مهرباني ده. (۲)

۱- نظریات اقتصادي امام غزالي. ترجمه مؤید الدین محمد خوارزمي ۲۹ - ۳۰ مخونه د جمهوري خپرونو چاپ

۲- کابل تفسیر لومړی ټوک ۱۷۳ مخ د مکي مکرمي چاپ پښتو نس

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام او دبشر حقوق

حقوق دحق جمع ده او حق په لغت کی دباطل دضد او دیقین، عدالت، موجود والی، ثابت، نصیب، مال او ملک په معنا و سره هم راغلی دی. (۱)

انسان داسی عزتمند موجود دی، چی دځمکې پرمخ پرگردو موجوداتو حکومت کوی، او الله دده ته په وچه او سمندرونو کی دسرلوړی دنده ورکړی ده.

داسلام له نظره دغوره والی بنسټ او تادو تقوی گرځولی شوی دی او قرآن مجید دغه تقوی داسی انځوروی او فرمايي:

«یَاَیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَّ اُنْثٰی وَ جَعَلْنَاکُمْ شُعُوبًا وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَاللّٰهِ اَتْقَاکُمْ.»

(دحجرات سورت ۱۳-آیت)

ترجمه: *ای خلکو! بیشکه مونږ تاسی پیدا کړی یاست له یوه نارینه او یوی ښځی څخه چی بابا آدم او بی بی حوا دی. او گرځولی یاست مونږ تاسی قومونه قومونه او ډیرې قبیلی، ددی له پاره څو په خپل منځ کی سره و پیژنئ بیشکه غوره او عزتمند ستاسی دالله تعالی په نزد زیات تقوی لرونکی ستاسی دی.*

په دی اړه دقرآن مجید تفسیر: دغیبت، بدویلو، طعن او عیب لټونی سرچینه زیات کبر او ځان غوښتنه ده، ځکه کله چی کوم انسان خپل ځان لوی او نور سپک وگنی نو دغه ډول خبرو کولو ته اقدام کوی. له همدی کبله قرآن کریم داخبره مونږ ته رایادوی چی په حقیقت کی وړوکی او لوی ،عزتمند او حقیر کیدل په کورنۍ او نسب پورې اړه نه لری؛ بیشکه یو

---

۱ - دامام غزالی اقتصادی نظریات ۵۷ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخص چې هر څومره زیات پرهیزګار، نیک خویه او مؤدب وي، په هماغه اندازه د الله تعالی په نزد عزت مند او مکرم وي. د انسان حقیقت دا دی چې ګرد انسان د یو نارینه او یوې ښځې یعنی آدم او حواء اولاده ده. شیخ، سید، مغل، افغان، صدیقي، فاروقي، عثماني او انصاري او نور هر څوک چې وي، د دغو ګردو د نسب لړۍ په بابا آدم او حواء باندې ختمیږي.

دغه بیلابیل بشري قومونه او کورنۍ الله تعالی یوازې د یو بل د پیژندګلوۍ په خاطر پیدا کړي دي. مګر الله تعالی د دوی له جملې څخه چې څوک عزتمند پیدا کړي هغه د ده موهوبي شرف وي، هغه ته نه ښايي چې ویاړ او غوره والي پرې وکړي او هغه د فضیلت معیار و ګرځوي، خپل ځان افضل او نور سپک وګڼي؛ بلکې ده ته ښايي چې د الله تعالی شکر او منته وکړي چې ما ته یې زما له کسب او اختیار څخه پرته ما ته دغه نعمت عطاء کړ. او دا هم په شکر کې شمیرل کیږي چې انسان له غرور او ویاړ څخه لاس په سرشي، او دغه موهوبه نعمت په خپلو ناوړو او بدو خویونو سره ابته نه کړي. په هر حال د لویې او عزت، فضیلت او شرف اصلي معیار نسب نه دی؛ بلکې تقوی او پاکي ده، نو پکار دا دی چې متقي بنیادم نور له خپل ځان څخه ټیټ و نه ګڼي.[1]

امام بخاري روایت کړی دی چې یو ځل ابوذر او بلال چې دواړه له اولنیو سابقینو څخه وو یو بل ته سره په غصه شول او یو بل ته یې سخې سپورې سره وکړې او د غصې په حالت کې ابوذر بلال ته وویل: ای د تورپوستې ښځې زویه. بلال رسول الله صلی الله علیه وسلم ته شکایت وکړ. پیغمبر ابوذر ته وویل: آیا ته ده ته د ده د مور د تور والي پیغور ورکوې؟ په رښتیا هم ته هغه څوک او داسې سړی یې چې اوس هم په تاکې د جاهلیت نښې لا پاتې دي.

۱- کابلي تفسیر دري د حجرات د ۱۳ - آیت د تفسیر په اړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

له حضرت ابوذر رضی اللّه عنه څخه مروی دی چی رسول اللّه صلی اللّه علیه وسلم ده ته وفرمایل: خبردارشه چی ته له سورپوستی او تور پوستی څخه اوچت نه یې، مګر داچی زیاته تقوی ولری. او بیا نبی کریم صلی اللّه علیه وسلم وفرمایل: تاسی ټول د یو آدم علیه السلام اولاد یاست او آدم علیه السلام له خاوری څخه پیدا کړی شوی دی.

اسلام پخپلو دغو قاطع او روښانه دساتیرو سره هیچاته هم دا اجازه نه ورکوی او حرام یې ګڼی چی مسلمان دجاهلی تمایلاتو پر لاره او مسیر باند تګ وکړی او رهی شی، او پرخپل کهول، طائفه او نیکونو باندی ویاړ کول پرخلکو باندی وپلوري او ووايي چی زه دفلانی زوی او دفلانی طائفی څخه یم او هغه فلانی له داسی طائفی څخه دی چی له ما څخه ښکته دی. او یا دا چی زه سپین یم او هاغه بل تور دی، او یا زه عرب یم او هاغه بل غیر عرب دی. ځکه چی دغه خبری کول دجاهلیت له خویونو او له اسلامی مساوات څخه خلاف دی. او ولی یوکس پربل په نسب او طائفه افتخار وکړی پداسی حال کی چی دټولو انسانانو اصل ایکی یو دی؟!!

همدارنګه نبی کریم صلی اللّه علیه وسلم فرمایلی دی «ستاسی کورنۍ او طائفه هیچاته هم عیب نه پیدا کوی، تاسی ټول د یو آدم اولاد یاست هیڅ یو له تاسی پر بل باندی فضیلت نه لری مګر په دین او تقوی سره.[1]

او هم یې فرمایلی دی:

«خلک له آدم او حواء څخه پیدا شوی او دنیاته راغلی دی... دقیامت په ورځ کی اللّه تعالی ستاسی دشرافت او نسب پوښتنه نه درڅخه کوی داللّه تعالی په نزد له ټولو څخه

۱- المنجد ص ۱۳۹ پنځم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات محترم ستاسي زيات تقوا لرونكي دى. » پيغمبر صلى الله عليه وسلم خپله غصه او قهر په سختو، پريكړو او شرموونكو كليماتو كي د هغه چا له پاره څرگند او ښكاره كړ چي په خپلو پلرونو او نيكونو باندي وياړ كوي او ويې فرمايل: « هغه وګړي چي د خپلو پلرونو په توسه پرنورو باندي وياړ كوي او د هغوي پلرونه مړه شوي او اوس د جهنم سكاره ګرځيدلي دي، دوي ته پكار دي چي نور نو له دغه كار څخه لاس واخلي او كه نه نو دوي به له هغه غوباړي - گونګټ څخه هم ناوړه وي چي په خپلي پوزي سره د غوشيانو غونډاري ګرداړي كشوي. الله تعالى له تاسي څخه، رنګ، خويونه او د جاهليت د زماني پرپلرونو او نيكونو ستاسي وياړ در څخه لري كړي دي، هر يو له تاسي څخه به يو له دغو دووحالاتو څخه هرو مرو لري: يا مسلمان پرهيزګار دى، او يا هم ګنهګار او ناسم، ټول خلك د آدم اولاده او آدم هم له خاوري څخه پيدا كړاى شوي دى.

دغه مبارك حديث نصيحت او پند هغو كسانو ته دي چي پرخپلو پخوانيو پلرونو او نيكونو له فرعونيانو د مصر او له اكاسره و، د ايران او نورو د جاهليت د دوره له عربو او عجمو څخه چي د رسول الله صلى الله عليه وسلم له قول سره سم د جهنم سكاره ګرځيدلي دي اوس هم وياړ پري كوي. هغوي ته پكار دي چي له دغه كار څخه لاس واخلي. په حجة الوداع كي په داسي حال كي چي د ذوالحجى په محترمه مياشت د مكي په محترم ښار كي د تشريق د ورځو په منځ كي په زرګونو مسلمانانو په خپلو حواسو سره د رسول الله صلى الله عليه وسلم الوداعي د رخصتي خطبي او تقرير ته پاملرنه كوله. په دغه خطبه كي د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم له پلوه د هغو اسلامي بنسټيزو اصولو اعلانولو له جملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه يو هم دا و چې ويې فرمايل:

« اى خلکو! ستاسي معبود يو دى، عرب پر عجم او عجم پر عرب، سورپوستي پر تور پوستي او تور پوستي پر سور پوستي هيڅ فضيلت نه لري مګر په تقوى سره او د الله تعالى په وړاندې غوره له تاسي څخه زيات متقي ستاسي دى.[1]

امير المؤمنين ابوبکر صديق رضى الله عنه د خپل خلافت د شام امير حضرت يزيد بن معاويه رضى الله عنه ته يوه هدايت نامه وليږله چې دوه ديرش مادې يې لرلې او په نهه ويشتمه ماده کې يې حکم ورته کړى وچې د جنګ په دوران کې د دښمن له مثله کولو څخه ډډه وکړي. » مثله کول د انسان د بدن د اندامونو جلا کولو، غوږونو او پوزې پرې کولو ته ويل کيږي چې په جنګ کې له وژلو څخه وروسته پر مقتول کولي شي، د اسلام مبين دين حکم کوي چې وژلي شوى دى په ځمکه کې دفن کړاى شي، لکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: « له مثله کولو څخه ډډه وکړئ که څه هم د ليونۍ سپي د مړي سره وي. » او په دې هکله د اسلام په تاريخ کې ډېرې ژوندۍ نمونې موجودې دي.[2]

اسلام د انساني کرامت د رعايت او د بشر حقوقو ته د احترام په خاطر په جنګ کې چې نښي او اثار يې هر و مرو پاتي کيږي تلپاتې هدايت او وصيتونه لري، چې د هغو له جملې څخه د دښمن د ښځو، ماشومانو، بوډاګانو، عبادت کوونکو، د جنګي ټپيانو، او د هغه چا چې وسله پر ځمکه کيږدي او يا د خپلو کورونو ورونه په ځان پسې بند کړي د دغو ټولو له وژلو څخه ممانعت کړى دى، او انساني کرامت يې د هغوى په نظر کې نيولى دى.

۱– د بزاز په سند دا حديث روايت شوى دى.

۲– ابن جرير

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنبوت په ویاړلی عصر کی دانسانی کرامت رعایت او درناوی داسی پړاو ته رسیدلی وچی دیهودی قبیلی بنو قریظه په غزوه کی چی دهجرت په پنځم کال کی واقع شوی وه، پدغه غزا کی دری کسان وژلی شوی وو، چی دیو وژلی شوی نوفل بن عبدالله بن مغیره مړی دمسلمانانو لاس ته ورغی او دښمنانو نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته وړاندیز وکړ چی ددوی دوژل شوی مړی جسد دوی ته دروپیو په اخیستلو سره دوی ته وسپاری. رسول الله صلی الله علیه وسلم دجسد خرخول رد کړل او ورته ویې فرمایل: مونږ مړی پلورونکی نه یو او دغه جسدته اړتیا نه لرو او نه یې دقیمت پرواگیریو او بیا یې دهغوی مړی ورته وسپاره.(۱)

یو ځل یوه جنازه دنبی کریم صلی الله علیه وسلم په مخه کی تیریدله په احترام کی یې پاڅیده، ورته وویل شو: ای دالله تعالی رسوله! دا جنازه خو دیو یهودی وه. نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ایا انسان نه دی؟»

پدی کی هیڅ شک نشته چی په اسلام کی هر انسان محترم دی او دغه احترام یې دده دانسانیت او شرافت په خاطر دی، او که چیری بیا اهل کتاب وی او بیا معاهد او اهل ذمه هم وی نو احترام یې بیا ډیر زیات دی.

له دی څخه زیات احترام څرنگ وی چی دښمن دالله تعالی او دده درسول په مقابل کی توره وباسی، خو کله چی بیا همدغه دښمن ووژلی شی اسلام یې دمړی له مثله کولو او ونډی کولو څخه ممانعت کوی. او یا داچی دیو یهودی جنازه دنبی کریم صلی الله علیه

۱- الحلال والحرام ۳۰۸ - ۳۱۰ مخونه، مصنف ډاکتر یوسف قرضاوی، فارسی ترجمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلم په مخه کې تيرېږي او دى يې دانسانيت دمقام داحترام په خاطر ورته پاڅيږي او فرمايې چې: زه ده ته دانسانيت دمقام داحترام په خاطر پاڅيدم. انسان داسي يو موجود دى چې بايد توهين او سپکاوى يې ونه کړای شي، او بې لامله زيان او تکليف ورنه کړای شي.

داسلام دويم خليفه يو يهودي سړي وليد چې درويزه کوي. خليفه له يهودي څخه د درويزې کولو سبب پوښتنې، يهودي ورته وايې: جزيه راباندې حواله شوې ده. خليفه هغه له لاسه ونيو او بيت المال ته يې بوته او پر هغه باندې چې کومه جزيه حواله وه هغه يې ورڅخه ساقطه کړه او ويې ويل: دا به انصاف نه وي چې ده له ځواني څخه مو گټه واخيسته او اوس چې زوړ شوى دى همداسې يې پر خپل حالت پرېږدو، تر دې چې هغه يهودي ته يې له بيت المال څخه د هغه تر مرگه ځيره مقرره کړه.

داسلام دويم خليفه دا خبره درک کړې وه چې درويزه کول دانسان دسپکاوي او ذلت سبب ده او له انساني کرامت سره منافي ده.

همدا اوس دگردو اسلامي او غير اسلامي هيوادونو که سوسيالستي دي او که کپيتالستي د دوى سياسي قوانين او هم دبشر دحقوقو په اړوند جاري شوى اعلاميه چې په ځانگړو بابونو او فصلونو کې د متعددو موادو په غونډولو چې پکې ځای په ځای شوي دي. چې که چيرې د دغه منشور سريزه او دبشر دحقوقو ديرش مادې په دقيقه توگه وکتلې شي نو دا نتيجه به ورڅخه واخلو په هغه صورت کې چې که پدغه اعلاميه کې د اسلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

دحقوقو په اړوند تعدیلات او تجدید نظر وکړای شي نو ددغه منشور په ډیرو مادو کې داسلام له مقدسو تعلمیاتو څخه اخذ شوی دی، دا ځکه چې دبشر دحقوقو احترام او رعایت داسلام دمبین دین دبرنامو په پیل کې واقع دی. ولله الحمد اولاً وآخراً.

په اسلام کې مدني او اقتصادي حقوق

مدني حقوق دهغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې دمعاملې ددواړو خواو ترمنځ مالي مناسبات قائموي او ددواړو خواو ترمنځ دمالي روابطو دقائمولو له پاره ددرې عناصرو او یا ارکانو موجودیت ضروري وي او هغه ارکان دادي:

لومړی رکن: دمالي او نغدي معاملې دواړه خواوې.

دویم رکن: پر کوم شي باندې چې معامله صورت مومي.

دریم رکن: دهغو احکامو او مقرراتو نچوړ چې دغه اړیکې تنظیم او ددغو احکامو په رڼا کې چې معامله صورت مومي، داسلام دمقدس دین له نظره کورني حقوق دشریعت دځانګړو قواعدو تابع دي چې په اوسني عربي اصطلاح کې داحوال شخصیه دقوانینو په نوم یادیږي. (۱)

کورنۍ قانون په زیاتو حالاتو کې پخپله پر شرعي نصوصو متکي وي او ډیر لږ په هغو کې اجتهاد ته ضرورت لیدل کیږي، اویا په بل عبارت په اسلام کې دکورني نظام دقانون نصوص له محکماتو څخه دي او هیڅ ډول تاویل او تفسیر نه قبولي. دمثال په توګه لکه میراث، طلاق او نکاح. داځکه چې کورني قانون همدغه معنا افاده کوي، چې هغه له میراث، نکاح او له طلاق او هغو احکامو څخه عبارت دي چې په دوی پورې مربوط وي او

۱ - مبادی القانون جزء اول ۱۰۰-۱۰۱ مخونه، مصنف ډاکتر عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خبره دامعنا نه ورکوي چې کورنی نظام د شريعت له نورو فقهي احکامو څخه مستفيد نه دی؛ بلکې د کورنی نظام گرد مدني، جزائي، حقوقي او نور د دنيا په ژوند پورې لمور د اسلام د مبين دين د شرع تابع دی. او دهغه له چوکاټ څخه وتلی نه شي. مگر له دې کبله چې د کورنۍ قانون پر محکمو نصوصو متکي دی او اجتهاد ډير لږ پکې ليدلی شي له ځانگړی ارزښت څخه برخمن دی.

مدني قانون د داخلي قانون برخه ده او که چيری له يو داسي چا سره مدني دعوی منځته راشي چې هغه خارجي تبعه وي او دواړه د خپلې خپلې هستوگنې له محل څخه بهر وی نو په دغه صورت کې خبره بين المللي خصوصي قانون ته راجع کيږي، او که چيری د دوه دولتونو ترمنځ دعوی پيښه شي بيا نو بايد د دوی دلانجې دغوڅولو له پاره د بين الدول عمومي قانون په نظر کې ونيولی شي. د مدني قوانينو د تطور او انکشاف په مرحله کې د تولنيز عدالت د تامين په خاطر د کار قانون منځته راغی او د هغه اهميت له کبله چې دغه قانون يې لری په ځانگړی بڼه کې تنظيم کړای شو او د کار، کارگر او کارفرما ترمنځ يې اړيکی قائمی کړی، او دا کوښښ يې وکړ چې کارگرانو او دهغوی کورنيو ته د هوساينی او سوکالي اسباب تهيه او رامنځته کړی.

دغه راز نور قوانين هم تدوين او د تطبيق په مرحله کې کيوتل. د مثال په ډول لکه د کرهنی قوانين چې د ځمکې د څښتن او اجاره نيونکی ترمنځ اړيکی قائموی، چې له همدې امله په مدني قانون کې ځينی سمون او تعديلات منځته راغلل، او د اسلوبو او مقاصدو په اړخونو کې د نظرنوی والی پکې راوستی شو. مگر مدني قانون د اصل او بنسټ په توگه يا د عمومي قانون په صفت د نورو برخو له پاره يې خپل مرکزيت حفظ کړ او بيا په خاصه توگه د مال د کسب دليارو په تعريفاتو او تقسيماتو کې، او هم د حق په استعمال کې او هغه احکام چې حق پری مرتب کيږي. سربيره پردی که چيری په کوم حکم کې قوانين چپ پاتی کيږي نو پکار دی چې دهغه په هکله مدني قانون ته مراجعه وشي، او په هغه قضيه کې تطبيق کړای شي چې تر بحث لاندی وی. (۱)

---

۱ - تهذيب سيرة ابن هشام ۱٦٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونږ وينو چې دغه قوانين په وروستۍ نيمه پيړۍ کې داجراء مرحلې ته ننوځي او نوي والي لري او زياتره مادې يې له اسلامي فقهي څخه الهام اخيستلي دي، دا ځکه چې اسلامي فقه دکار، کارګر او کارفرما، دځمکې دڅښتن او اجاره کوونکې تر منځ داړيکو په تينګولو کې دڅوارلسو پيړيو لرغون والي او وړاندي والي لري ځکه چې پر اندلس اوسنۍ هسپانيه، منځنۍ آسيا، دهند په شبه قاره او داروپا په لويه برخه يې حکومت کاوه. لکه چې دکتور عبدالرزاق سنهوري رحمه الله په دې باره کې په پرتليز يعني مقايسوي ډول په شپږ ټوکه کې کتاب ليکلي دی او مصادر الحق نوم يې پرې کيښودلی دی، او په هره موضوع کې يې غير اسلامي قانون له اسلامي قانون سره مقايسه کړې دی او داسلامي فقهي حقانيت يې هم دزماني وړاندي والي په لحاظ او هم دذاتي اصالت له نظره ثابت کړې او پر خپل ځان يې متکي ګڼلې دی او دګردونږيوالو قوانينو اصل او مصدر يې ګڼلې دی.

په اسلامي فقه يعني قانون دښه پوهيدلو په تکل يو لړ زيات کوښښونه وشول او نوي اصطلاحات ورته وضع کړای شول او بيا دغه اصطلاحات چې خلکو ورځنۍ اړتيا وي ورته لري په تفصيلي توګه بيان شوي دي چې دلته په لنډه توګه دهغوی يوې برخې ته يې په ساده او اسان ډول اشاره کولی شي.

ځينې فقهي اصطلاحات:

۱- ولايت: دا يوه فقهي اصطلاح ده چې پلار، نيکه، غورنيکه پر ماشوم باندې ولايت يعني واکمنی لري او دکوچني په نمايندګۍ دهغه په مال کې دشريعت له احکامو سره سمه نمايندګي کوي پدې باره کې دی دافغانستان دمدني قانون دوه څلويښتمه ٤٢ ماده وکتلی شي.

۲- قواميت: دپالنې په معنا سره ده او هغه داسې چې دمحکمې له اړخه يو شخص دليونيانو دمال دسرپرستۍ له پاره ټاکلی کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- حجر: دمحرومتیا او له تصرف څخه دمنع په معنا سره ده لکه مفلس پوروړی چې شته يې پورنه پوره کوی، دغه راز دماشوم په مال کې له تصرف څخه منع کول.

٤- اذن: داجازې په معنا سره او په اصطلاح کې ولي یا وصي چې له اووکلونو څخه دزيات عمر ماشوم ته دمعاملې کولو اجازه ورکړی. په دې باره کې دافغانستان دمدني قانون دوه پنځوسمه ۵۲ ماده وکتلی شي چې د ۱۳۵۵ هـ ش کال دمرغومي په پنځلسمه نيټه نافذ شوی و.

۵- غيابت: چې ديو غير موجود شخص دمال دسرپرستی له پاره يو څوک وکيل مقرر شي.

اقتصادي حقوق:

داقتصادي هلوځلو دارزښت په هکله امام غزالي رحمه الله متوفی سنه ۵۰۵ هـ دخپل کتاب په پيل کې دقرآن کريم څو آيا تونه ذکر کړي دي او دا هغه آيا تونه دي چې په هغو کې الله تعالی بنيادم اقتصادي هلوځلو کولو ته هڅولی دی او پرده يې احسان کړی دی چې ورځ يې دده داقتصادي فعاليت له پاره ټاکلې ده. او په بل آيت کې الله تعالی اقتصاد ته نعمت ويلی دی، او دده دشکرکولو غوښتنه يې کړې ده. او په بل ايت کې يې دا اجازه ورکړې ده چې حتی دحج په سفر کې هم کولی شي اقتصادي کاروبارو کړي. او په بل آيت کې يې مسلمانانو ته حکم کړی دی چې په بين المللي اقتصاد او اقتصادي فعاليت لاس پورې کړي او روزي لاس ته راوړي.

بيا له دې څخه وروسته امام غزالي هغه احاديث او روايات ذکر کړي دي چې داقتصادي فعاليتونو داهميت په باره کې راغلي دي او ويلي يې دي: رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: دګناهونو يوه برخه دهغو فکرونو جزء ګرځوی چې دمعيشت په لټه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولی شي.

او فرمایلي يې دي: هغه سوداګران چې په راکړه ورکړه کې سم چلن کوي له صادقينو او شهيدانو سره به محشور شي. امام غزالي په خپل کتاب کې له نبي کريم صلی الله عليه وسلم څخه يوه قصه نقل کړې ده چې يوه ورځ له خپلو صحابه کرامو سره ناست و چې يو پیاوړی ځوان يې وليد چې په اقتصادي کار اخته دی. د رسول الله صلی الله عليه وسلم ځيني يارانو د هغه ځوان په باره کې وويل: که چيرې د غه ځوان خپله ځواني د الله تعالی په عبادت کې مصرف کړې وای نو له اقتصادي فعاليت څخه به ورته غوره وای. نبي کريم صلی الله عليه وسلم د غو يارانو ته وفرمايل: داسې مه وايا ست ځکه چې که د غه ځوان د دې له پاره کار کوي چې د نورو له احتياج څخه نجات ومومئ ياد دی له پاره کار کوي چې خپل ضعيف مور او پلار داولاد او تير خپل اقتصادي ژوند تامين کړي، دا هم يو ډول د الله تعالی په لاره کې عبادت ګڼل کيږي، او که چيرې دی د دې له پاره دولت غونډ وي چې شتمن شي او پرنورو باندې مالي لوړتيا ترلاسه کړي نو بيا د شيطان په لاره درومي.

امام غزالي د اياتونو او احاديثو له ذکر کولو څخه وروسته د اقتصادي هلوځلو د ارزښت په باره کې د بزرګانو لکه لقمان، سلمان او نورو نظريات هم ذکر کړي دي او ويلي يې دي: که چيرې زه تا د معيشت په لټه کې وينم نو داله دې څخه غوره ګڼم چې د جومات په کونج کې کښيني. (۱)

طاهر بن حسن خپل زوی عبدالله ته وصيت نامه وليکله چې د هغې په دريم بند کې يې د اعتدال او نيک ګومان کولو تر عنوان لاندې داسې ويلي دي:

پدې ښه پوه شه چې په ژوندون کې اعتدال او اقتصاد لرل عزت پيدا کوي او د ګناهونو د ارتکاب په مقابل کې محکم حجاب دی، او ته نه شي کولای چې د خپل نفس ژغورنه

۱- مبادئ القانون ۱۰۰-۱-۱۰-۲-۱۰۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکولی شي او خپل مقام وساتلی شي او ستا تولی چاری په سمه لاره برابری شي مگر داعتدال او اقتصاد تر سیوری لاندی. نو له همدی کبله ته په هر څه کی اعتدال کوه ځو ستا تولی چاری په ښه توگه ترسره شي، قوت به دی زیات شي او ستا درعیت عام او خاص بهٔ اصلاح شي، او دالله تعالی په باره کی باید ستا گومان نیک وی څو ستا رعیت هم په سمه لاره رهی شي. اعتدال خپل خوی وگرځوه او کوښښ کوه چی اعتدال ستا دژوند په ټولو چارو کی ستا لارښود وی څو پر تا باندی دالله تعالی نعمتونه تداوم ومومی.[۱]

دنوموړی دغه وصیت قرآنی استناد لری، ځکه چی الله تعالی په ټول ژوند کی او بیا په خاصه توگه په خوراک څښاک کی اسراف غندلی دی، داعتدال او اقتصاد یې امر او توصیه فرمایلی ده.

لکه فرمایلی یې دی: «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ».

(سوره ء اعراف ء آیت ۳۱)

ترجمه: *او خوری او څښی او اسراف مه کوئ تاسی، بیشکه چی الله تعالی مسرفان نه خوښوي.*

په مال کی اسراف هغه وخت تحقق مومی چی په حرامو چارو او شیانو کی لکه شراب، جواری، نشه یې شیزونه دسروزرو او سپینو زرو دظرفونو پر اخیستلو ولگولی شي. په حرام کار کی دمال لگول لږ وی او که ډیر اسراف گڼلی شي. دغه راز دمال او دولت ضائع کول که دځان له پاره وی او که دبل له پاره وی اسراف دی. او نبی کریم صلی الله علیه وسلم دمال له ابته کولو څخه ممانعت کړی دی. پداسی امورو کی زیات لگښت کول چی ضرورت ورته نه وی او دمال څښتن ته چندان گټه هم نه لری اسراف دی. یعنی هغه څه چی الله تعالی داغوستلو، څښلو او خوړلو له پاره عطاء کړی دی له هغو څخه گټه واخلئ خو پدې شرط چی اسراف ورپکی نه وی. داسراف معنا په یو شي کی له حد څخه تیریدل دی.

۱- المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲٤۷ مخ مصنف: شیخ ابو برهان

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا په څو ډوله دي: د مثال په ډول حلال حرام گرځول، حلال پرېښودل او له حرامو څخه گټه أخيستل، چټي او حريصانه او له توپير څخه پرته هر شي خوړل، له اشتهاء پرته خوراک کول، بې وخته خوړل، يا دومره لږ خوړل چې د جسماني روغتيا او د کار کولو د قوت له پاره بس والي نه کوي، يا داسي شي خوړل چې روغتيا ته زيانمن وي او داسې نور... د اسراف د کليمې اطلاق او حکم پر دغو ټولو چارو باندې کولی شي. بې ځايه لگښت له دغو څخه يو توک دي. ځيني سلفو د دغه مبارک آيت د عمومي گټورتيا په باره کي ويلي دي: جمع الله الطب کله في نصف آية » يعني الله تعالی د طب گرد علم د دغه آيت په نيمه برخه کي بيان او جمع کړی دی.

په اسلامي امت کي په اقتصادي علومو کي ستر متخصصين پوهان: فارابي متوفی سنه ۳۳۹هـ ۹۵۰م ابن مسکويه متوفی سنه ۴۲۱هـ ابن سينا متوفی ۴۲۸هـ ۱۰۳۷م، امام فخر رازي متوفی سنه ۶۰۶هـ ۱۲۰۹م، امام غزالي متوفی ۵۰۵هـ ۱۱۱۱م او خواجه نصير الدين طوسي متوفی سنه ۶۷۲هـ ښودلي شوي دي.

اقتصاد د هر مسلمان په ژوند کي د عزت او شرف سبب او وسيله ده، امام رازي په خپل تفسير کي د بقرې د سورت د دوه سوه نولسم ۲۱۹-آيت: ويسئلونک ماذا ينفقون قل العفوط » ترجمه: او دوی له تا څخه پوښتنه کوي چې دوی له خپل مال څخه د الله په لاره کي څومره نفقه کړي؟ ورته ووايه هغه چې ستا له ضرورت څخه اضافه وي. په تفسير کي ويلي دي:

الله تعالی په دغه مبارک آيت کي خلکو ته تعليم ورکړی دی او د نفقي په باره کي يې ښود نه ورته کړې ده او خپل پيغمبر ته يې فرمايلي دي:

«وَ أٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِيْنَ وَ ابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا، اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِيْنِ وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا » (داسراء سورت ۲۶-۲۷ اياتونه، ۱۵ سپاره، ۱۷ سورت)

ترجمه: *او ورکوه ای بنده! خاوند د خپلوی ته حق د هغه او مسکين بې وزلي ته او لاروی مسافر ته د*

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه حق ورکوه او اسراف مه کوه! په اسراف کولو سره بیشکه چي اسراف کوونکي دي دوی ورونه دشیطان.

او بیایې یو آیت وروسته وریسی فرمایلي دي:

«ولَا تجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلى عُنُقِكَ ولَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً»

(داسراء سورت ۲۹ - آیت ۱۵ سپاره - ۱۷ سورت)

ترجمه: *او مه نیسه لاس خپل تړلی شوی تر غاړی دتا پورې یعنی شومتیا مه کوه او مه یې غځوه په بیخي غځولو سره نو کښینې به ته ملامت کړی شوی بی ماله پښیمانه شوی. یعنی اسراف مه کوه.*

همدارنګه الله تعالی دمسلمانانو ستاینه کړی او داسی یې فرمایلي دي:

«والَّذِيْنَ اِذَا اَنْفَقُوالَمْ يُسْرِفُوا ولَمْ يَقْتُرُوا وكَانَ بَيْنَ ذلِكَ قَوَامًا»

(الفرقان سورت ٦٧- آیت ۱۹ سپاره ۲۵ سورت)

ترجمه: *او درحمن الله بندګان هغه کسان دي کله چي نفقه یعنی لګښت کوی دمال خپل نونه اسراف کوی او نه تنګی شومتیا اووی دغه ورکړه ددوی په منځ داسراف او تقصیر کی میانه حاله.*

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي: کله چي تاسی څه لری نو لومړی پخپله استفاده ورڅخه وکړئ بیا وروسته دخپلي پالنی لاندې وګړو، کهول او نژدی خپلوانو ته یې ورکړی او په همدغه ترتیب سره هغه ولګوئ. (۱)

دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

بهترینه ورکړه او بخشش هغه دي چي دانسان دهغه له ورکړی وروسته بی حاجته پاتی شي. (۲)

له جابر بن عتبه رضی الله عنه څخه روایت شوی دي چي ویلي یې دي:

۱- المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲٤۹ مخ

۲- الحلال و الحرام، یوسف قرضاوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت چې ما د نبی کریم صلی الله علیه وسلم خدمت کاوه یو سړی راغی او نبی صلی الله علیه وسلم ته یې د چرگې د هگۍ په اندازه سره زر راوړل او ویې ویل: ای د الله تعالی رسوله! دغه د صدقې په توگه له ما څخه قبوله کړه، په الله مې دې قسم وی چې له دې څخه پرته نور هیڅ نه لرم. پیغمبر صلی الله علیه وسلم مخ ور څخه وگرځاوه، هغه سړی بیا مخې ته ورغی او په ټینگار سره یې ورته وویل: ای د الله رسوله! دا راڅخه قبوله کړه. نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغه ورڅخه واخیست او داسې یې ایسته گوزار کړ چې که دې پرې لگیدلې وای نو اورومرو به یې خوږ کړی وای او بیا یې وفرمایل:

« له تاسې څخه یو شخص خپل ټول ما راوړی او خپل ځان ته هیڅ هم پرې نږدی او بیا ناست وی له خلکو څخه مرسته غواړی. تاسې باید پوه شی چې بخشش او احسان پکار دی چې په غنا سره وکړای شی. دا خپل راوړی سره زر او چت کړه زه اړتیا ورته نه لرم. »[1]

له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه روایت شوی دی چې دیو کال دا ذوقی زیرمه کولو اجازه یې کړی ده. حکما وویلی دی: له اړتیا څخه زیات هغه دی چې له افراط او تفریط څخه خالی وی، زیات بخشش کول اسراف او تبذیر دی، او لږ بخشش کول شومتیا او امساک، مگر منځومی حالت، رعایت، عدالت او فضیلت دی. او د الله تعالی د دی فرمان چې قل العفو مقصد هم همدغه حد وسط رعایت کول دی. د اسلامی شریعت مدار د دغه چلن په رعایت مبنی، او د یهودو د شریعت اساس او بنسټ پر سختی کولو او عدم بخشش کینبودل شوی دی، او د مسیح د شریعت تادو پر اسانتیاده او د اسلام د مبین دین پر منځومی حالت او اعتدال بناء دی.

د شیعه مذهب فقهاو او څیړونکو په اسلام کی د اقتصادی حق د ثبوت په باره کی تفصیلی لیکنی کړی دی چې یوه بیلگه یې دلته وړاندی کوم:

---

۱ - تفسیر معالم التنزیل ٦ ټوک ٥١ مخ مصنف امام رازی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې د حقوقو د آزادۍ له جملې څخه يوه هم د اقتصادي آزادۍ حق دی. پدې معنا چې وګړي ټول د ځان له پاره د کار په انتخابولو د هستوګنې او مسکن په ټاکلو کې، د دولت او پنګې په لاس ته راوړلو او د هغې په لګښت کې آزاد دي. له همدې امله اسلام هيچا ته هم اجازه نه ورکوي چې د چا د اقتصادي ګټو او کار مزاحم شي او يا يې د داسې کار په کولو وګوماري چې دی له هغه څخه کرکه کوي، او په زړه کې مينه ورسره نه لري. او نه دا حق لري چې د چا په شتو او ګټلي مال کې د ځان له پاره ټاکلې ونډه مقرر کړي، او يا پر لګښت کې بنديز پرې ولګوي: مګر هغه چې اسلام پرې باندې مقرر کړې وي.

ګردو، وګړو ته د ښارو ځمکو په آبادولو کې اجازه ورکول، له انفالو او معادنو څخه د هرچا ګټه اخيستل په ډاګه ددې خبرې څرګند دليل دی چې اسلام هرچا ته اقتصادي آزادي ورکړې ده. مګر دغه آزادي له هغو ضوابطو او مقرراتو سره هيڅ منافات نه لري چې اسلام په اقتصادي ډګر کې د ګډوډۍ او هرج و مرج د مخنيوي په خاطر وضع کړي دي. او پدې هکله د پاملرنې وړ خبره دا ده چې په اقتصادي آزادۍ کې په اسلامي کې د نارينه او ښځې په منځ کې هيڅ توپير نشته بلکې ښځې هم په هماغه ډول په اقتصادي ډګر کې د مالکيت له ګردو حقوقو څخه په بشپړه آزادۍ سره ګټه اخيستلې شي، او د دوی ميړونه د دوی له اجازې څخه پرته د تصرف هيڅ حق نه لري او ښځه د خپل مال که د مهر وي که د وراثت وي او که په سوداګرۍ يې ګټلي وي په زيرمه کولو او لګولو کې بشپړه شرعي آزادي لري. پداسې حال کې چې په نورو اديانو کې يا خو ښځه بيخي له دغه حق څخه محرومه ده او يا هم محدوده آزادي ورته ورکړای شوې ده.

دغه راز د اسلام په حقوقي مکتب کې د کسب او کار کولو آزادي په رسميت پيژندلې شوې ده. هر څوک کولی شي په آزاده توګه ځان ته د خپلې خوښې کار او کسب وټاکي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مشروع لارو چارو څخه خپلې اقتصادي اړتیاوې پوره او تأمین کړي، او هر کسب او کار چې اسلام ورته روا کړی دی کولی یې شي پر ته له داسې چارو څخه چې ښا خو په ډاګه سره ټولنې ته زیانمن وي او یا په اسلام کې د هغه کول ممنوع وي. (۱)

نتیجه

د قرآن مجید له هدایاتو او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له احادیثو او د سلفو علماو او داسلامي اقتصاد پوهانو له نظریاتو څخه دا خبره څرګندیږي چې د اسلام هدف اقتصاد او اعتدال دی او اسلام شومتیا، امساک او د دې ضد اسراف دژوند په ټولو چارو کې مردود ګڼلي دي، او پر داسې اقتصاد باندې ټینګار کوي چې په خپله د عدالت او اعتدال پر معنا دی.

دانتقام په پرتله عفوه

کوم خوند چې په ښښنه کې ده په انتقام کې نشته

عفو عربي کلیمه ده چې په لغت کې له ګناه څخه د تیریدلو او له مجازات څخه صرف نظر کولو په معنا دی. او د ښښنې په معنا هم راغلې ده. (۲)

د عفوې اصطلاحي معنا: د عفوې لغوي او اصطلاحي معناوې په خپل منځ کې تداخل سره لري. فرهنګ عمید د عفوې په لغوي او اصطلاحي معناوکې پورتنی تعریف ته ورته

۱- دامام مسلم په روایت

۲- د طبراني، ابوداود او حاکم په روایت

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعریف کړی دی.
د قرآن مجید او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له تلپاتې تعالیمو او د نیکو سلفو له کړ نچاری او چلن څخه په ډاګه څرګندیږي چې د اسلام مبین دین بنبنه له بدل اخیستلو څخه غوره ګڼلې ده او له تیریدنې او بښنې څخه په متعددو حالاتو کې استفاده شوې ده، که چیری داړتیا او مصلحت پر اساس کله ناکله انتقام أخیستلی شوی وی هغه عمومی جنبه نه لري په حدیث کې راغلي دي:
ترخومره چې کولی شئ د حدودو اجراء له مسلمانانو څخه وژغوری؛ ځکه د دې پرځای چې امام المسلمین او امیرالمؤمنین په سزاور کولو کې خطائې وکړی دا غوره ده چې په عفو کولو کې خطائي وکړي.
امام غزالي پدې اړوند ویلي دي: که چیری ګناه کوونکې بښل کیږی پروانه لری مګر مهمه داده چې بې ګناه په ناحقه مجازات شي، یعنی سزاور کړای شي. په هر صورت له قرآنی ایاتونو، نبوی سنتو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کړنو څخه دا په ډاګه څرګندیږی چې عفو پر انتقام مقدمه ده چې دادی څو آیاتونه دنمونې په ډول دلته له قرآن مجید څخه راوړلی شي:

- «فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ.»

(دبقری سورت ۳۷ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: *پس زده کړی آدم له پروردګار خپل څو کلیمې پس رجوع وکړه الله تعالی پر هغه باندی په رحمت خپل سره.*

او فرمایلي یې دي:

- «ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.»

(دبقری سوره ۲۵ آیت - لومړی سپاره)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: بیا عفو وکړه مونږ له تاسی څخه وروسته د خوسی له دغه عبادت کولو څخه د پاره ددی چی تاسی شکر وکړئ.

او فرمایلی یې دی:

- «فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا حَتی یَأْتِیَ اللّهُ بِأَمْرِهِ.»

(دبقری سورة - ۱۰۹ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: پس عفوه وکړی دوی ته او مخ تری وګرځوئ ترهغه پوری چی راولیږی الله تعالی امر خپل، په جهاد یا په جزیه اخیستلو له دوی څخه.

او فرمایلی یې دی:

- «فَتَابَ عَلَیْکُمْ وَ عَفَا عَنْکُمْ.»

(بقره ۱۸۷ آیت - دویمه سپاره)

ترجمه: پس رجوع یې په رحمت سره وکړه پر تاسی باندی او عفوه یې وکړه له تاسی څخه.

او فرمایلی یې دی:

- «وَالْکَاظِمِینَ الْغَیْظَ وَ الْعَافِینَ عَنَ النَّاسِ وَاللّهُ یُحِبُّ الْمُحْسِنِینَ.»

(د آل عمران سوره - ۱۳٤ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: او چی ځغمونکی د قهر دی سره له قدرته او عفوه کوونکی دی. له خلقو چی زیاتی او ظلم پری وکړی او الله خوښوی نیکی کوونکی.

او فرمایلی یې دی:

- «وَ لَقَدْ عَفَا عَنْهُمْ.»

(د آل عمران سورة - ۱۵۵ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: او خامخا په تحقیق عفوه کړی ده الله له دوی نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او فرمايلي يې دي:

- «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيْظَ الْقَلْبِ لَا انْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْلَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ.»

(د آل عمران سورة - ۵۹ آيت - ٤ سپاره)

ترجمه: نو يوازې په سبب د رحمت د الله نرمي کوې ته دوی ته او که وې ای محمده! بدخوی سخت زړه لرونکې هرو مرو به خواره او تار په تار شوي وو دوی له چاپيره ستا څخه، نو عفوه وکړه له دوی نه او دوی ته له الله مغفرت وغواړه، او په او په ځينې کارونو کولو کې مشوره وغواړه له دوی نه.

او فرمايلي يې دي:

- «اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوْءٍ فَاِنَّ اللهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيْرًا.»

(د نساء سورة - ۱٤۹ آيت - ٦ سپاره - ٤ سورة)

ترجمه: که تاسې خير ښکاره کوئ يا پټوی دغه خير يا عفوه کوی له بدی څخه نو بيشکه الله هم دی ښه عفوه کوونکې ښه قادر.

او فرمايلي يې دي:

- «فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اصْفَحْ اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ.»

(د مائده سورة ۱۰۱ - آيت ۷ سپاره - ۵ سورة)

ترجمه: پس عفوه وکړه له دوی نه او مخ وګرځوه د دوی له سزانه بيشکه چې الله خوښوی احسان کوونکې.

او فرمايلي يې دي:

- «عَفَا اللهُ عَنْهَا.»

(د مائده سورة - ۱۳ آيت - ٦ سپاره ۵ سورة)

ترجمه: عفوه کړې ده الله له هغو تيرو پوښتنو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې عفوه پر انتقام مقدم ده او نور ډیر آیاتو نه هم په دې باره کې موجود دي چې عفوه له انتقام څخه غوره ده، او که په ځینې حالاتو کې عفوه او تیریدنه راغلې نه وي هغه هم دانتقام بنه نه لري، بلکې هغه د مصلحت غوښتنه ده. ځکه چې اسلام عفوې ته پر انتقام ترجیح ورکوي. او د اسلام دین دعفوې دین دی نه دانتقام اخیستلو.

دانتقام په مقابل کې دعفوې په باره کې د پیغمبر «صلی الله علیه وسلم» سیرت

نبی کریم صلی الله علیه وسلم زښته زیاته عفوه او تیریدنه لرله چې دادې دلته دهغه دعفوې څو نمونې دنورو د تعلیم په خاطر وړاندې کولې شي:

هبار بن اسود د رسول الله صلی الله علیه وسلم لور حضرت زینب هغه مهال په نیزه ووهله چې هغې له مکې مکرمې څخه مدینې منورې ته هجرت کاوه، چې د هبار د دغو وهلو له امله بی بی زینب پداسې حال کې له اوښ څخه پر ځمکه پریوتله چې اولاد یې په نس و، او د غورځیدو په سبب یې زوی ضائع کړ، او داولاد دزیان کولو له امله زښته ډیره وینه ورڅخه لاړه چې دزیاتې وینې تللو په سبب په خپله بی بی زینب رضی الله عنها هم شپېر کلونه وروسته وفات شوه.

رسول الله صلی الله علیه وسلم دهبار پدې عمل ډیر په غصه شو او اعلان یې وکړ چا چې هبار وواژه وینه یې هدر ده. او ویې فرمایل: «هبار مو چې هر چیرته ونیوه په اور کې یې ژوندی وسوځوئ، مگر بیا یې وروسته وفرمایل: په اور یې مه سوځوئ ځکه چې داور خالق الله دی او الله تعالی پر اور باندې سوځول کوي، مگر که چیرې مو هغه ونیوه نو هرو مرو یې قتل کړئ.

خو هبار ونه نیول شو او د مکې له فتح څخه وروسته یې ایمان راووړ، او رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه ته په خطاب کې وویل: «ای هباره! ځه ما ته وبښلې او معافي مې درته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړه او الله تعالی پرتا باندی احسان وکړ چی تاته یې د اسلام په لاره د تللو هدایت وکړ.(۱) او بیا وروسته نبی کریم صلی الله علیه وسلم د مکی خلکو ته عمومی عفوه اعلان کړه.

د قدرت په مهال کی عفوه څومره ښه ده! څومره لویه اراده چی د کینی او انتقام له حدودو څخه په تیریدو سره د انسانیت د کمال له مقام څخه هم هسکه لاړه. دا هغه قریش وو چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وژلو پریکړه یی کړی وه. او دا هغه قریش وو چی د یارلس کلونه یې حضرت محمدصلی الله علیه وسلم او دده یارانو ته تکلیفونه رسول. دا هغه قریش و چی په بدر، احد او احزاب کی د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خلاف جنګ ته راغلی وو، او په غزوه خندق کی یې له خپلو یارانو سره کلا بند کړی و او د عربو ټول قبائل یې دده په خلاف په دغه جنګ کی راغونډ کړی وو. دا هغه قریش و چی که وس یې رسیدلی وای چی حضرت محمد صلی الله علیه وسلم قتل کړی او ټکړی ټکړی یې کړی نو داسی به یې هرو مرو کړی وای او یوه شیبه به یې هم ډیل نه وای کړی.

خو اوس د مکی د فتح په مهال په سنه ۸هـ ۶۳۱م کی ټول د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په ولکه او اختیار کی دی، مرګ او ژوند یې دده په فرمان پوری تړلی و دده لس زره ځواکمن فوځ کولی شوای چی په یوه شیبه کی مکه ویجاړه او ټول هستوګنی یې له منځه یوسی. مګر محمد صلی الله علیه وسلم د الله تعالی پیغمبر دی او دده استاذی او رسول دی. او هغه داسی څوک نه و چی دښمنی کوونکی او غوښتونکی وی یا وغواړی چی د غه شومه او ناوړه مفکوره په خلکو کی تبارز وکړی، هغه ظالم او ځان غوښتونکی نه و. الله تعالی هغه ته پر دښمنانو برلاسی ورکړه مګر ده خپلو دښمنانو ته عفوه وکړه چی پدی توګه

۱- حیات محمد (ص) ۵۷۲-۵۷۶ مخونه مصنف: محمد حسین هیکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښيګړي، وفا او عظمت هغه مقام ته ورسيده چي هيڅ کس ورته رسيدلی نه شي.

دمکي په فتح کي حضرت محد صلی الله عليه وسلم صرف اوولس ۱۷ کسان له خپلي عفوی څخه محروم کړل او مکي ته دننوتو په مهال کي يې فرمان صادر کړی وچي مسلمانان په هر ځای کي هغوی بيا مومي که څه هم ځانونه يې د کعبې په پردو پوري ځوړند کړی وی بايد قتل يې کړی. حضرت محمد صلی الله عليه وسلم دغه فرمان دغوصي او کيني له امله صادر کړی نه و، ځکه چي هغه کينه بيخي نه پيژندله، مګر دغه وګړي دخورا ستر خيانت مرتکب شوي وو چي وژل يې لازم ګڼل. مګر سره له دي هم دهغوی زيات شمير يې معاف کړل.(۱)

دغه راز رسول الله صلی الله عليه وسلم ددومة الجندل دپاچا اکيدر له جرم او ګناه څخه تيرېږي لکه چي نامتو اسلامي مؤرخ ابن اسحق ويلي دي:

حضرت خالد رضی الله عنه اکيدر د رسول الله صلی الله عليه وسلم حضور ته لاس تړلی وړاندي کړ، مګر رسول الله صلی الله عليه وسلم دهغه له وژلو څخه صرف نظروکړ او دجزيه په ورکولو سره يې له هغه سره سوله وکړه.(۲)

دغه راز دخيبر په غزا کي په ۷هـ ۶۳۰م کي يوی يهودۍ ښځي چي زينب بنت حارث نوميده او دسلام ابن مشکم ميرمن وه رسول الله صلی الله عليه وسلم ته دپسه په غوښه کي زهر ګډ کړی ؤ، چي رسول الله صلی الله ونه خوړه، حضرت محمد صلی الله عليه وسلم هغه معاف کړه مګر په دغه ميلمستيا کي ورسره ملګرې يو جليل القدر صحابي حضرت بشر بن براء ددغی زهرجني غوښې دخوړلو له امله په دريمه ورځ شهيد شو چي بيا

۱- وسائل الشيعه، ج ۱۲ ص ۳۹، مصنف: شيخ حر عاملي. په لنډيز سره

۲- تهذيب سيرت ابن هشام ۲۳۲ مخ، سنن ابی داود ج۲ ص ۵۴۵ باب فی اخذ الجزية

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبي کريم صلی الله عليه وسلم دهغه په قصاص کی زينب بنت حارث يهودۍ ووژله. [۱]
داسلامي امت له پخوانيو زعيمانو څخه يو هم دافغانستان نامتو زعيم احمد شاه باباؤ، پدی باندی تاريخ پوهان ټول متفق دی چی احمدشاه يو متقي او پرهيزگار حاکم تير شوی دی. نوموړی پر خپل نفس حاکم او له اخلاقي رذائلو څخه پاک و او دانسان وژنی مينه يې نه لرله.

دغه راز تاريخ پوهانو ويلي دی چی کله احمدشاه بابا لاهور ته لاړ نو هلته دمرهټيانو هندوانو يو شخص چی دملهارورا کوله پلوه دملتان والي ټاکلی شوی و غازيانو ونيو او احمدشاه بابا ته يې ځنځير زولانه وړاندی کړ، احمدشاه دراني چی يو جرم بښونکی، او عيب پټوونکی ميړني پاچاو نو د خپلي فطري ميړاني او ځوانمردي په مقتضاد نوموړی کافر له قتل کولو څخه تير شو او هغه يې روغ رمټ خپل هيواد ته وليږه او پخپله هم دخپلو امراو او دفوځونو دمشرانو په گډون دوآبه ته رهي شو لکه چی يو شاعر ويلي دی:

زلاهور کَوسِ عزيمت نواخت — به سوی دوآبه علم بر افراخت [۲]

او دهمدغه کتاب له ۶۱۲ مخ څخه معلوميږی چی دنصير خان بلوڅ مور له خپلو رئيسانو او دبلوچستان له معتبرو سپين روبوسره د احمدشاه بابا حضورته دخپل زوی دپښيمانتيا داظهار له پاره دهغه له ندامت نامي سره راغله چی دهغی ندامت نامي څو بيتونه په لاندی کرښو کی وړآندی کولي شي:

گناهي کـه کردم زنادانی است — سر انجام نادانی پشيـمـانی است
همـين دفعه بخـشـد گنـاهم اگـر — زحکمش نه پيچم ازين بـعـد سر

---

۱ - تهذيب سيرت ابن هشام ۱۸۶ مخ، صحيح البخاري دويم ټوک کتـاب المغازی باب غزوة خيبر ۶۱۰، قسطلاني او زرکشي ويلي دی: دمړ شوی صحابي نوم براء بن معرورو، والله علم
۲ - افغانستان په وروستيو پنځو پيړيو کی دريم ټوک ۱۳۴ مخ مصنف محمد صديق فرهنگ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنم خدمت بندگانش مـــدام نیایم به اخــلاص کیــش قــیام

له دی کبله چی احمدشاه بابا درانی دخپلی فطری میړآنی په مقتضا هیڅوک هم له خپلی مهربانی څخه نه محروموول، او دهیله منو ناامیدی یې دمیړانی او مسلمانی خلاف ګڼله دمیر محمد نصیر خان بلوڅ التماس یې قبول کړ او دهغه له تقصیر څخه تیر شو او دهغه جرمونه یې ورته معاف کړل او هم یې دهغه ټول استاذی وبښل او ټول یې دبلوڅی قلات کلا ته ولیږل او ټولو بلوڅو ته یې دپاچا له پلوه دځان او مال دامن زیری ورکړ.

امنیت مصئونیت راولی

په کوم ځای کی چی امنیت قائم او ټینګ شی هلته بنستیز مصئونیت را درومی او مصئونیت تل دامنیت تابع وی؛ که چیری دامنیت ارکان ګډوډ شی مصئونیت هم په بی نظمی بدلیږی، له همدی کبله همدا امنیت دی چی داسلامی شریعت دپنځو مهمو اصولو دین، ځان، مال، شرف او ناموس او عقل مصئونیت منځته راوړی، او اسلام دهمدغو پنځو اصولو دساتنی او ځارنی کوشش کوی، دا ځکه چی ددغو پنځو اصولو ساتنه او ځارنه په ژوند کی مصئونیت راولی. او ددین ځارنه، ددین کلیمه دهغی په پراخه معنا سره ده چی دژوند ټولی چاری لکه تجارت، اقتصاد، فرهنګ او نوری ټولی ټولنیزی چاری پکی را درومی.

لکه څرنګه چی ما وویل مصئونیت دامنیت زیږنده ده ، دمجازاتو، حدودو او قصاص تطبیق دهمدغو پنځوګونو اصولو دساتنی په مبنا ولاړ دی، او په حدیث شریف کی راغلی دی چی له حضر موت څخه به ایکی یو سړی او یا ښځه کعبی ته راتلله طواف به یې وکړ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیر ته به هم تنها تلله او له هیڅ شي څخه به نه ویریده. او په بل حدیث کې راغلي دي چې یو سړی به د یمن له هیواد څخه حجاز ته یوازې ته او په داسې حال کې چې طواف به یې هم وکړ او هیڅ ویره او اندیښنه به یې نه کوله ځکه چې امنیت قائم و خپل دین، ځان، مال او ناموس یې مصئون وو، مګر که چیرې امنیت نه وي مصئونیت بیخي وجود نه لري. د اسلام د مبین دین شریعت د غو تعمیري اهدافو ته د رسیدو په خاطر یو لړ وسائل تجویز کړي دي ځو له هغو څخه په استفاده کولو سره د پنځوګونو اصولو ساتنه وکړای شي.[1]

په همدې اساس جهاد، د دین د حفاظت له پاره، قصاص د نفس د حفاظت له پاره، د شرابو تحریم د عقل د سلامتی د تأمین په خاطر، د زنا او قذف د حدودو اجراء د آبرو د تحفظ په خاطر او د غلا د حد اجراء د مال د ساتنې او حراست په خاطر مشروع شوي دي.[2]

او له دې امله چې امنیت او بیا وروسته مصئونیت د سولې او جنګي متارکې له لارې کیدلی شي چې تامین شي. همدا وجه وه چې د اسلام دویم خلیفه امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی اللّٰه عنه د حضرت عبیده بن جراح رضی اللّٰه عنه چې د ده والي و مرستې ته لاړ ځو بیت المقدس د سولې له لارې فتح کړي، ځو امنیت او مصئونیت بیرته هغه سیمې ته راولي. ځکه چې د بیت المقدس هستوګنو نصرانیانو د خلیفه نوموړي والي ته داوړاندیز وکړ چې تر ځو په خپله خلیفه رانه شي له بل هیچا سره به هم مونږ د سولې تړون لاس لیک نه کوو، هماغه وو چې په سنه ١٦ هـ کې له سنه ٦٣٧ مسیحي کال سره سم په خپله حضرت عمر رضی اللّٰه عنه پر آس باندې سور فلسطین ته لاړ او د سولې تړون یې په خپله ورسره لاس لیک کړ او په هغه چاپیریال کې یې بیرته امنیت او مصئونیت اعاده کړ. د همدغو علتونو له مخې مونږ وینو چې د نړۍ د ګردو هیوادونو اسلامي وي او که غیر اسلامي

١ - فی ظلال سورة التوبه ١١٠ مخ مصنف ډاکټر عبداللّٰه عزام شهید
٢ - الوجیز في اصول الفقه ٢٣٦ مخ د ډاکټر عبدالکریم زیدان تصنیف

(c) ketabton.com: The Digital Library

د گردو په اساسي قوانینو کې د دین د ساتنې او د مذهبي شعار اداء کولو ، د نفس ، مال ، ناموس عقل او آبرو د خوندي ساتلو له پاره ځانګړې تدابیر وضع کړې دي ، او د دوی د څارنې له پاره یې ډاګیزې قانوني مادې تجویز کړې دي. چې د هغو له جملې څخه کولی شو د مثال په ډول د افغانستان د سنه ۱۳٤۳ د تلې د میاشتې د نهمې نیټې د اساسي قانون او له هغه څخه د مخه د سنه ۱۳۱۰ هـ ش کال اصول اساسي ، او د داود خان د عصر د ۱۳۵٦ ، په دغو ګردو کې د خلکو د اساسي حقوقو په فصلونو کې د دولتونو تضمینات موجود دي چې په هغو کې ویل شوي دي چې دولت د امنیت او مصئونیت د ساتنې ذمه وار دي.

او دا له دې کبله چې مصئونیت د امنیت له تأمین څخه پرته را تللی نه شي او امنیت هغه مهال د عمل په ډګر کې پیل کیږي چې خلک د سولې ، پخولاینې او سوکالۍ په فضا کې ژوند وکړي.

حضرت عدي بن حاتم رضي الله عنه متوفی سنه ٦۷ هـ ٦۷۰ م یوځل له نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره ناست ؤ چې دوه کسان نبي علیه الصلاة والسلام ته راغلل ، یو تن له فقر او بې وزلۍ څخه شکایت وکړ او هغه بل له عدم امنیت څخه او د مصئونیت له فقدان څخه. حضرت عدي د دغه ډول خبرو له اوریدلو څخه زړه تنګی شو او له ځان سره وایي: د دغه دین چې مونږ یې پیروان یو د بڼه والي او غوره والي څه اوصاف لري ، پداسي حال کې چې ټول فقیران دي او نه شي کولای چې د مدیني امنیت تأمین کړي. رسول الله صلی الله علیه وسلم عدي ته وکتل او پوه شو ځکه چې د هغه بڼه بدله شوې وه نو ورته وې فرمایل: اې عدي؛ د حیره د سیمې په باره کې معلومات لرې؟ حضرت عدي په ځواب کې وویل: د حیره په باره کې مې اوریدلي دي مګر په خپلو سترګو مې لیدلې نه ده. نبي کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: که ژوندي وې او عمر دې اوږد شو ، نو ډاډه اوسه هرومرو به

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ښځه ووینې چې ایکې یوازې به له حیره څخه راشي او له کعبې څخه به طواف وکړي، او په ټوله لاره کې به د سفر په اوږدو کې له الله تعالی څخه پرته له بل هیچا څخه نه ویریږي.

حضرت عدي باورنه کاوه. نوموړی وایي: له ځان سره مې وویل: چیرته به وي دطئ دقبیلې غله. هغه بدمرغه او ټیټ فطرتي چې انسان د یو درهم له پاره چې په جیب کې یې وي وژني . او که پیسې ونه لري نو لباس او څپلۍ ورڅخه تروړي او خوشاله وي چې مال یې ترلاسه کړي دي. نو ما وویل: هغه مهال چې هاغه ښځه به له دومره لرې واټن څخه راځي او دکعبې له طواف کولو څخه به وروسته بیا یوازې ځي اوله الله تعالی څخه پرته به له بل هیچا څخه هم نه ویریږي نو غله اود لارې شوکماران به چیرته وي؟ نبي کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

او که چیرې ژوند وي نو وبه ګورې چې د ایران د پاچا کسری خزانې به څرنګ د مسلمانانو په ولکه کې لویږي؟ حضرت عدي وویل: دهرمز دزوی د کسری خزانې؟!! ورته ویې فرمایل: هو د کسری بن هرمز خزانې. هرومرو به د کسری خزانې د مسلمانانو په ولکه کې راځي او دجهاد په لاره کې به مصرف کیږي، او که چیرې ته ژوندی پاتې شوې هرومرو به وګورې چې یوکس به خپل موټې له سروزرو یا سپینو زرو څخه ډک کړي وي او په خلکو کې به ناري وهي چې که دچا دغه مال ته اړتیا وي رادې شي چې زه یې ورکړم، مګر هیڅوک به هم نه پیدا کیږي.

حضرت عدي وایي: ربښتیا هم بیا ما په خپل ژوند کې په خپلو سترګو ولیدل چې یوې ښځې ایکې یوازې د کعبې طواف کاوه او له الله تعالی څخه پرته له بل هیچا څخه نه ویریده. او زه په تاسې کې له هغو کسانو څخه یم چې مونږ د کسرې د خزانو وروته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرانستل، او که تاسي ژوندي وئ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ریمه خبره به هم هرو مرو، ووینی چی متحققه او ثابته شی.

دامیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه زمانه راغله او یو کس یې دافریقا په امارت وگوماره چی یحی بن سعید نومیده او دافریقا زکاة یې جمع کړ او بیا یې یوه میاشت پرله پسی اعلان کاوه چی که څوک پیسو ته اړتیا لری رادې شی او دغه مال دی واخلی، مگر هیڅوک هم داسی پیدا نه شو چی مسکین وی او مال ورڅخه واخلی، له همدی امله خلیفه خپل دافریقا والی ته ولیکل او حکم یې ورته وکړ چی په دغو روپیو مریونه واخلی او دالله په لاره کی یې ازاد کړی.

په پورتنی بیان کی مونږ ښکاره ولیدل چی لیاری څرنگ په أمن وی، او د تلو راتلو مصئونیت یې منځته راوړی و او خلکو له اندیښنی او سرخوگی پرته په سوکالی ژوند کاوه. او کله چی د سنه ۱۳۵٦ کال دافغانستان دجمهوری دولت أساسی قانون مطالعه کړای شی، په هغه کی دحکومت دوظائفو په پنځم فصل یو نوی یمه ۹۱ ماده کی لیکلی شوی دی: دعمومی امن او نظم د تأمین په خاطر لازم تدبیرونه ونیول. دغه راز په پنځم فصل کی یې راغلی دی: دقانون له احکامو سره سم دهرډول فساد دله منځه وړلو له پاره لازم او اغیزمن تدبیرونه نیول.

هر هیواد دخپلو خلکو دژوند په ټولو اړخونو کی دامنیت او مصئونیت دساتلو په خاطر لازم تدبیرونه نیسی، او داستخباراتی مراکزو پراخه تشکیلات او دملی امنیت دانجمنونو جوړول دکورنی او بهرنی مصئونیت د تأمین په خاطر وی، او له فساد سره دمبارزی په لاره کی غنتی غتنی بودیجی لگولی کیږی. له همدې کبله مونږ گورو چی په اسلام کی قصاص خاص او ځان گړی ارزښت لری لکه چی الله تعالی فرمایلی دی:

«وَ لَكُمْ فِيْ الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا وُلِى الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(دبقری سورة - ۱۷۹ آیت - دویمه سپاره)

ترجمه: *او تاسی ته په قصاص کی لوی ژوند دی ای عقلمندانو! ددی له پاره چی له ناحقه قتل څخه ځان وساتئ.*

که څه هم په ظاهره کی دقصاص حکم درونده معلومیږی مگر عقلمند وگړی پوهیږی چی په حقیقت کی دغه الهی حکم دلوی ژوندون سبب دی. دا ځکه چی دقصاص له ویری څخه خلک دیوبل له وژلو څخه ځان ژغوری چی پدی صورت کی قاتل او مقتول دواړه مأمون او مصئون پاتی کیږي او دقصاص له ویری څخه دمعنوی ویری نه همږونه سره نه تویوي او فساد نه کوی له یو بل څخه ډاډه او مصئون وی. دجاهلیت په زمانه کی به عربو تل دقاتل او غیر قاتل ترمنځ توپیر نه کاوه؛ بلکی دمقتول وارثانو ته به چی دقاتل دقبیلې هرڅوک په لاس ورغی هغه به قتل کاوه، او دیو قتل په وجه به له دواړو خواو څخه څوکسان تلف کیدل. پداسی حال کی چی که قاتل قصاص شی نو معلومه خبره ده چی دومره ډیر قتلان بیا نه کیږی او نفسونه، نه ابته کیږی. چی له همدی کبله دامعنا هم لری چی دقاتل په باره کی قصاص اخروی ژوند او تلپاتی ډاډ دی.

نو داخبره په څرگنده توگه ثابته شوه چی قصاص دأمن دتامین او دځان، او دخلکو دژوندون دامان په خاطر مشروع شوی دی، او دغه قصاص دبدن په نورو اندامونو کی هم له هغو معیارونو سره سم داجراء وړ دی چی فقهاؤ تاکلی دی. او دنورو هغو ادیانو په پرتله چی دبشر په لاسونو جوړ شوی دی داسلام مقدس دین امنیت ته زیاته پاملرنه کړی ده او دهغه له پاره یې اصول او قواعد او ځانگړی اسالیب وضع کړی دی چی دهغو له بارزو نمونو څخه یوه هم له مکی څخه مدینی منوری ته درسول الله صلی الله علیه وسلم دهجرت نیکمرغه نوښت دی.

کله چی مونږ دنبی کریم صلی الله علیه وسلم دبرنامی جوړولو مبادی ؤ او قواعدو مطالعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوو نو دې نتیجې ته رسیږو چې مونږ ته یې دا تعلیم راکړی او راته فرمایلي یې دي: چې مونږ باید په ژوند کې هیڅ قول او فعل له نخچې او برنامې پرته ونه کړو. او له نظم او نسق څخه سترګې پټې نه کړو، او بیا په خاصه توګه د ژوند له اسبابو او لوازمو څخه صرف نظر کول د اسلام په قاموس کې وجود نه لري. نو له همدې امله مقصد ته د رسیدو له پاره باید په اسبابو لاس پورې کړی شي، او د ژوند له خطرونو څخه په ډکه لاره په هوښیار تیا سره ګام کیښودلی شي. څکه مونږ وینو چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره له دې چې د الله تعالی په نصرت معتقد او مؤمن و او داکوټلی باور یې لاره چې الله تعالی یې یوازې نه پریږدي او بریالي توب دده په برخه کوي مګر بیا یې هم پر اسبابو او لوازمو منګولې لګولي وې.

د مثال په ډول: کله چې د هجرت اذن ورته وشو نو د امنیت او مصئونیت په خاطر یې د سفر مهال په بشپړه توګه پټ وساته یوازې حضرت ابوبکر صدیق او حضرت علي رضی الله عنهما خبر وو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت د سفر وخت پټ ساتل او د هغه دا حکم چې «خپل حاجتونه په پټه او سرې توګه ترسره او پوره کوئ» دا ثابتوي چې په ژوند کې د اسبابو توسل ضروري دی.

د شپې د ریمه برخه پاتې وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه له کور څخه د هجرت په سفر ووت او له کور څخه د وتلو په مهال کې ابوبکر صدیق د خپل کور له عمومي دروازې څخه استفاده ونه کړه بلکې د کور شا ته یې چې کوم ، دریځه او کړکۍ وه دواړه په هغې ووتل، څو هیڅوک هم د دوی په حرکت پوه او ورته متوجه نه شي او د خپل خوب په بستره یې حضرت علي څملاوه څو دده د کور محاصره کوونکي مشرکان داګومان وکړي چې پخپله حضرت محمد صلی الله علیه وسلم موجود او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویده دی ، او له مکې څخه مدینې ته د حرکت لوري یې د مکې جنوب تثبیت شو نه په شمال لاړل او نه هم په لویدیځ پلو ، ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم پتیلې وه چې که د شمال په اوږدو کې لاړ شي نو ښایي چې دښمنان یې پیدا کړي ځکه چې د مکې لاره تر مدینې پورې له جنوب څخه تیریږي او هیڅا هم دا فکر نه کاوه چې یو نابلده مسافر به پردې لاره لاړ شي ، او که چیرې قریش دده په لټون کې پسې لاړ شي نو د شمال او لویدیځ لوري به تعقیبوي.

له مکې څخه په وتلو سره یې سم لاسي مدینې ته په سفر کولو بریدونه کړ بلکې د ثور د غره په سمڅه کې یې پناه واخیسته څو قریش هر لوري ته دده لټه وکړي. د پټیدو له پاره د ثور د غره د سمڅې انتخابول او په هغه کې الونیا کیدل یو عقلمندانه نوښت و. ځکه هغه ځای بیدیاوه او په هغه وخت کې ابادي پکې نه وه ، او اوس هم په هماغه بڼه کې ده. او که یو زلمی وغواړي چې د ثور سمڅې ته وخیږي باید ډیر ربړونه وګالي ، پداسې حال کې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د غې سمڅې ته د ختلو په مهال کې دری پنځوس ۵۳ کلن و. نبي کریم صلی الله علیه وسلم عبدالله بن ابی بکر ته استخبارا تی دنده اوسپارله څو په مکه کې د قریشو له عکس العملونو څخه دوی ته رپوټ تیار کړي او بیا د شپې سمڅې ته راشي او د ورځې ټول جریان ورته ووایي : او په پرله پسې ډول د دښمن له خبرونو او اقداماتو څخه خبر رسیږي ، چې د هغوی د تیرې د دفع کولو له پاره تصمیم ونیسي.

او ددې له پاره چې د عبدالله بن ابوبکر رضی الله عنه په تلورا تلو د پښو د قدمونو خاپونه پاتې کیدل او له دښمن سره یې په کشف کې مرسته کوله نو د ابوبکر صدیق د رمې شپون عامر بن فهیره ته یې حکم وکړ چې کله عبدالله بن ابوبکر د شپې له پلوه ووځي نو ورپسې ته خپلې رمې ته حرکت ورکوه څو د عبدالله د پلونو خاپونه ړنګ شي او پاتې نه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حضرت اسماء بنت ابوبکر د طعام وروړلو دنده پرغاړه لرله. لاربښودونکی یو بت پرست عبدالله بن اریقط ؤ چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یې له مکی څخه مدینی ته لاربښودنه کوله او دا چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ولی یو بت پرست لاربلدی دځان له پاره وټاکه او خپل کوم صحابی یې تعین نه کړ، ددی په خاطر چی د هجرت راز یې پټ پاتی شي، او دابوبکر صدیق دشپونکی عامر بن فهیره او د عبدالله بن اریقط ترمنځ اړیکی په دقیقه توګه سنجولی شوی وی، ځکه عادتاً شپونکیان کوشش کوی چی په خپل منځ کی سره کینی مجلس سره کوی او دیوبل له حالت څخه ځان خبروی، او دغه اړیکی شکمنی نه وی چی څه خطر ورڅخه وی، دغه راز دعلی بن ابی طالب کردار او دعبدالله بن ابوبکر او اسماء بنت ابی بکر له کردارونو څخه توپیر لروـکی وه دغه راز دعبدالله بن اریقط برخه اخیستل دغبدالله بن فهیره له برخی اخیستنـ سرد، سره له دی چی دواړه شپانه وو توپیر لاره.(۱)

له دغه جریان څخه دا نتیجه لاس ته راځی چی دنبی اکرم صلی الله علیه وسلم دامنیت دساتنی په خاطر او دخپل ځان دمصئونیت له پاره له خپل ځان سره ابوبکر صدیق ملګری کړ او په راتلونکی کی له اسلامی امت سره دمینی لرلو په نمط یی وکولی شو دامنیتی تدابیرو په نیولو سره اسلامی ټولنی ته له یو قریب الوقوع خطر څخه نجات ورکړی.

پای

وصلی الله علی محمد و علی آله وصحبه و سلم

۱- مدخل الی قیادة اسلامیه ۸۷ مخ مصنف شیخ ابوبرهان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
5.72
AHM
9361
cap- 1

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړنی څیړنیز، تحقیقی اثر ده چې د سولې او پیوستون لپاره د همکاری د ټولنې له خوا چاپ شوی. دا کتاب د نوو نومیالیو او مشهورو دینی عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په دوو ملی ژبو، پښتو او دری خپور شویدی. د یادونې وړ ده چې دا کتاب مخکی له دی چې چاپ شی د یو دری ورځنی ورکشاپ په لړ کې د افغانی پوهانو له خوا تر غور او څیړنې لاندی ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پری ترسره شول او د قبول وړ وګرځید.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library